

T. C.

TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN DEMOKRATİK TUTUM VE
TOLERANS DÜZEYLERİNİN FARKLI DEĞİŞKENLERE
GÖRE İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Burak AYDOĞMUŞ

TOKAT

Kasım, 2018

T. C.

**TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN DEMOKRATİK TUTUM VE
TOLERANS DÜZEYLERİNİN FARKLI DEĞİŞKENLERE
GÖRE İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Burak AYDOĞMUŞ

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Zafer KİRAZ

TOKAT

Kasım, 2018

ETİK SÖZLEŞME

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgi toplama ve raporlaştırma sürecinin Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzuna, genel akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak gerçekleştirildiğini; bu tez çalışmasını “intihali engelleme” programı ile taradığımı, bana ait olmayan tüm bilgi, düşünce ve bulgulara atıf yaptığımı ve kaynağını gösterdiğimi beyan eder, sorumluluğun tarafıma ait olduğunu kabul ederim.

Tarih: 24/12/2018

Burak AYDOĞMUS

İmza

Jüri İmza Sayfası

Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğüne,

Burak Aydoğmuş'un Üniversite Öğrencilerinin Demokratik Tutum ve Tolerans Düzeylerinin Farklı Değişkenlere Göre İncelenmesi adlı çalışması 26.11.2018 tarihinde jürimiz tarafından Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı'nda yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Adı Soyadı

İmza

Başkan: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Kemal YÖNTEM

Üye (Tez Danışmanı): Dr. Öğr. Üyesi Zafer KİRAZ

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ERDEM

Onay

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../2018

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Bu çalışma Orta Karadeniz’de bir ilde yürütülmüştür. Orta Karadeniz’de bir ilde öğrenim gören öğrencilerin demokratik tutum ve tolerans düzeyleri saptanmaya çalışılmıştır. Demokrasinin yaşayabilmesi ve süreklilik kazanabilmesi, onun sağlam bir demokratik siyasal kültür yapısına dayanmasına bağlıdır. Demokratik bir siyasal kültür ortamında geçirilen siyasal toplumsallaşma süreci, demokratik değer ve tutumların benimsenmesi açısından son derece önemlidir. Bu çerçevede, çalışmada üniversite öğrencilerinin demokratik tutum ve değerleri, farklı toplumsal, ekonomik, siyasal değişkenlerin etkisi ile ortaya konmaya çalışılmıştır.

TEŞEKKÜR

Bu araştırma birçok kişinin katkı ve destekleriyle gerçekleşti. Öncelikle beni tez yazım konusunda cesaretlendiren danışmanım Sayın Dr. Öğretim Üyesi Zafer KİRAZ'a en derin şükranlarımı sunuyorum. Kendisi, yapıcı, olumlu tutumları ve çalışma disiplini ile bu çalışmanın gerçekleşmesine en büyük katkıyı sağladı.

Araştırmamı güçlendirdikleri ve desteklerini sundukları için jüri üyelerim Sayın Dr. Öğretim Üyesi Mustafa Kemal YÖNTEM ve Dr. Öğretim Üyesi Ahmet ERDEM'e,

Tezime ilişkin verdiği değerli önerileri, göstermiş olduğu ilgi ve bugüne kadar bana olan tüm katkıları için Sayın Dr. Öğretim Üyesi Yusuf SARIKAYA'ya,

Araştırmamı fikir ve düşünceleriyle geliştirmeme yardımcı olan Sayın Dr. Öğretim Üyesi Fuad BAKİOĞLU'na,

Bu süreçte desteğini hiç esirgemeyen iş arkadaşlarım Hakan YILMAZ, İbrahim ŞENEL ve Burak KÖKSAL'a,

Hayatım boyunca beni hep destekleyen ve benim için her türlü fedakârlığı gösteren sevgili annem Ayşe AYDOĞMUŞ ve babam Şahin AYDOĞMUŞ'a,

Bu çalışma boyunca gösterdiği anlayış, sabır ve destek için sevgili eşim Hayriye ERDEM AYDOĞMUŞ'a,

Varlıklarıyla bana güç veren oğlum Erdem AYDOĞMUŞ'a ve kızım Eslim AYDOĞMUŞ'a

Tüm kalbimle teşekkür ederim.

ÖZET

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN DEMOKRATİK TUTUM VE TOLERANS DÜZEYLERİNİN FARKLI DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ

Aydoğmuş, Burak

Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Rehberlik ve Psikolojik Danışma Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Zafer KİRAZ

Kasım 2018, xii + 82 sayfa

Bu araştırma, üniversite öğrencilerinin, demokratik tutum ve tolerans düzeylerini belirlemek amacıyla taşımaktadır. Bu nedenle, öncelikle, alanyazın incelemesi yapılarak, araştırmanın kavramsal ve teorik çerçevesi oluşturulmuştur. Kavramsal ve teorik çerçeveye dayanarak yapılan alan araştırması ile üniversite öğrencilerinin demokratik tutum ve tolerans düzeylerinin ne ölçüde sahip oldukları belirlenmeye çalışılmıştır. Alan araştırması bölümünde, 2016–2017 yılında Orta Karadeniz’de bir ilde, farklı fakülte ve bölümlerinde öğrenim gören 694 öğrenci üzerinde ölçek uygulaması yapılmıştır. Veri toplama araçları olarak, Gözütok (1995) tarafından uyarlanan “Demokratik Tutum Ölçeği” ve Ersanlı (2014) tarafından geliştirilen ‘Tolerans Ölçeği’ ve kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Ölçek uygulaması sonucunda elde edilen verilerin bir kısmı yalnızca betimsel olarak değerlendirilip, öğrenci ile ilgili genel bilgileri içermektedir. Diğer veriler, öğrencilerin sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel özellikleri ile ilgili olup, siyasal tutum ve davranışlarıyla karşılaştırma olanağı sağlamaktadır. Araştırmanın dayanağını oluşturan, üniversite öğrencilerinin demokratik tutum ve tolerans düzeylerinin eğitim, temel bilim alanları, cinsiyet, aile, yerleşim yeri gibi pek çok ekonomik, toplumsal değişkenin etkisine bağlı olarak değiştiği ve hiçbir değişkenin tek başına etkili olmadığı varsayımı araştırma bulgularına göre doğrulanmıştır. Bulgular ışığında önerilerde bulunulmuştur. Ölçek yoluyla elde edilen veriler, SPSS kullanılarak analiz edilmiş ve tablolaştırılarak yorumlanmıştır. Sonuç olarak, üniversite öğrencilerinin cinsiyetlerine, öğrenim gördükleri sınıflara, anabilim dallarına, annelerinin ve babalarının öğrenim durumlarına göre demokratik tutumları ve tolerans düzeyleri ile ilgili farklılık olup olmadığı araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Demokratik Tutum, Tolerans Düzeyi, Üniversite Öğrencileri

ABSTRACT

EXAMINATION OF DEMOCRATIC ATTITUDES AND TOLERANCE LEVELS OF UNIVERSITY STUDENTS ACCORDING TO DIFFERENT VARIABLES

Aydoğmuş, Burak

Graduate School of Educational Sciences, Master of Arts in Guidance and Counseling

Advisor: Assistant Prof. Zafer KİRAZ

November 2018, xii + 82 pages

This study aims to determine the democratic attitudes and tolerance levels of university students. For this reason, firstly, a literature review was conducted and the conceptual and theoretical framework of the study was established. Based on the conceptual and theoretical framework, it was tried to determine to what extent university students have democratic attitude and tolerance levels. In the field research section, scale application was applied on 694 students who were studying in different faculties and departments of a province in the Central Blacksea 2016-2017. As data collection tools, ‘Democratic Attitude Scale’ adapted by Gözütok (1995) and ‘Tolerance Scale’ developed by Ersanlı (2014) and personal information form were used. Some of the data obtained as a result of the scale application are evaluated only descriptively and contain general information about the student. Other data are related to the socio-economic and socio-cultural characteristics of the students and provide opportunity to make a comparison with their political attitudes and behaviours. The findings of the study are based on the assumption that the democratic attitudes and tolerance levels of university students vary according to the effects of many economic and social variables such as education, basic sciences, gender, family, and settlement. Suggestions were made in the light of the findings. The data obtained through the scale were analyzed and tabulated using SPSS package program. As a result, it has been studied whether there is a difference about the democratic attitudes and tolerance levels of the students depending on their gender, the classes they study, the departments and the educational status of their mothers and fathers.

Key Words : Democratic Attitude, Tolerance Level, University students

İÇİNDEKİLER

ETİK SÖZLEŞME.....	i
JÜRİ ONAY SAYFASI.....	ii
ÖNSÖZ	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
BÖLÜM I.....	1
GİRİŞ	1
Problem Durumu	1
Araştırmanın Amacı	4
Araştırmanın Önemi	5
Araştırmanın Sınırlılıkları	6
Tanımlar	6
BÖLÜM II.....	7
KAVRAMSAL ÇERÇEVE	7
Demokrasi	7
Türk Tarihinde Demokrasi	8
Demokrasinin Temel Değerleri	9
Demokrasi Eğitimi	9
Demokratik Tutum	11
Tolerans	14
Tolerans Kavramının Unsurları	19
BÖLÜM III	28
YÖNTEM.....	28

Araştırmanın Modeli	28
Araştırma Grubu.....	28
Veri Toplama Araçları.....	30
Kişisel Bilgi Formu.....	30
Demokratik Tutum Ölçeği(DTÖ).....	30
Tolerans Ölçeği(TÖ).....	31
Verilerin Toplanması.....	31
Verilerin Analizi.....	31
BÖLÜM IV	33
BULGULAR.....	33
Demokratik Tutuma İlişkin Bulgular	33
Demokratik Tutum Cinsiyet İlişkisi	33
Demokratik Tutum İle Oturulan Evin Durumu İlişkisi	33
Demokratik Tutum İle Sınıf Düzeyi İlişkisi	34
Demokratik Tutum İle Öğrenim Görülen Fakülte İlişkisi	35
Demokratik Tutum İle Annenin Sosyal Güvence İlişkisi.....	36
Demokratik Tutum İle Babanın Sosyal Güvence İlişkisi	37
Demokratik Tutum İle Annenin Öğrenim Durumu İlişkisi	37
Demokratik Tutum İle Babanın Öğrenim Durumu İlişkisi.....	38
Demokratik Tutum İle Ailenin Aylık Gelir İlişkisi	39
Demokratik Tutum İle Yaşamını Geçirdiği Yer İlişkisi	40
Demokratik Tutum İle Siyasi Görüş İlişkisi	41
Demokratik Tutum İle Geline Coğrafi Bölge İlişkisi	42
Toleransa İlişkin Bulgular	43
Tolerans Düzeyi Cinsiyet İlişkisi.....	43
Tolerans İle Oturulan Evin Durumu İlişkisi	44
Tolerans İle Sınıf Düzeyi İlişkisi.....	45
Tolerans İle Öğrenim Görülen Fakülte İlişkisi	46

Tolerans İle Anne Sosyal Güvence İlişkisi.....	47
Tolerans İle Baba Sosyal Güvence İlişkisi	48
Tolerans İle Anne Öğrenim Durumu İlişkisi	48
Tolerans İle Baba Öğrenim Durumu İlişkisi	49
Tolerans İle Ailenin Aylık Gelir İlişkisi	50
Tolerans İle Yaşamını Geçirdiği Yer İlişkisi.....	51
Tolerans İle Siyasi Görüş İlişkisi.....	51
Tolerans İle Gelinein Coğrafi Bölge İlişkisi.....	52
Demokratik Tutum İle Tolerans İlişkisine Yönelik Bulgular	53
BÖLÜM V	56
TARTIŞMA	56
BÖLÜM VI.....	65
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	65
KAYNAKLAR	67
EKLER.....	75
EK-1. Ölçek İzinleri.....	75
EK-2. Kişisel Bilgi Formu	77
EK-3. Demokratik Tutum Ölçeği	80
EK-4. Tolerans Ölçeği	82
EK-5 Yazarın Özgeçmişi	83

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1. Araştırma Gruplarına İlişkin Bazı Bilgiler	29
Tablo 2. Değişkenlere İlişkin Normallik Testleri	32
Tablo 3. Demokratik Tutum ve Cinsiyete İlişkin Sonuçlar	33
Tablo 4. Demokratik Tutum ve Oturulan Evin Durumuna İlişkin Sonuçlar	34
Tablo 5. Demokratik Tutum ve Sınıf Düzeyine İlişkin Sonuçlar	35
Tablo 6 . Demokratik Tutum ve Sınıf Düzeyine İlişkin Sonuçlar	35
Tablo 7. Demokratik Tutum ve Annenin Sosyal Güvencesine İlişkin Sonuçlar	36
Tablo 8. Demokratik Tutum ve Babanın Sosyal Güvencesine İlişkin Sonuçlar.....	37
Tablo 9. Demokratik Tutum ve Annenin Öğrenim Durumuna İlişkin Sonuçlar	38
Tablo 10. Demokratik Tutum ve Babanın Öğrenim Durumuna İlişkin Sonuçlar	39
Tablo 11. Demokratik Tutum ve Ailelerinin Aylık Gelir Durumuna İlişkin Sonuçlar ..	40
Tablo 12. Demokratik Tutum ve Yaşamını Nerede Geçirdiğine İlişkin Sonuçlar.....	41
Tablo 13. Demokratik Tutum ve Siyasi Görüşe İlişkin Sonuçlar	42
Tablo 14. Demokratik Tutum ve Geline Coğrafi Bölgeye İlişkin Sonuçlar	43
Tablo 15. Tolerans Düzeyi Ve Cinsiyete İlişkin Sonuçlar.....	43
Tablo 16. Tolerans ve Oturulan Evin Durumuna İlişkin Sonuçlar	44
Tablo 17. Tolerans ve Sınıf Düzeyine İlişkin Sonuçlar	45
Tablo 18. Tolerans ve Öğrenim Görülen Fakülteye İlişkin Sonuçlar	46
Tablo 19. Tolerans ve Annenin Sosyal Güvencesine İlişkin Sonuçlar	47
Tablo 20. Tolerans ve Baba Sosyal Güvencesine İlişkin Sonuçlar.....	48
Tablo 21. Tolerans ve Anne Öğrenim Durumuna İlişkin Sonuçlar	49
Tablo 22. Tolerans ve Babanın Öğrenim Durumuna İlişkin Sonuçlar	49
Tablo 23. Tolerans ve Ailelerinin Aylık GelirDurumuna İlişkin Sonuçları	50
Tablo 24. Tolerans ve Yaşamını Nerede Geçirdiği İlişkin Sonuçlar	51
Tablo 25. Tolerans ve Siyasi Görüşe İlişkin Sonuçlar.....	52

Tablo 26. Tolerans ve Gelinein Coğrafi Bölgeye İlişkin Sonuçlar	53
Tablo 27. Değişkenlere İlişkin Ortalama, Standart Sapma ve Korelasyon Değerleri.....	54
Tablo 28. Toleransın Yordanmasına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları	55

KISALTMALAR LİSTESİ

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

MEŞ: Milli Eğitim Şurası

SPSS: Statistical Package for the Social Sciences

TDK: Türk Dil Kurumu

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

UNESCO: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

YÖK: Yüksek Öğretim Kanunu

BÖLÜM I

GİRİŞ

Problem Durumu

Demokrasi sözcüğünü incelediğimizde ilk olarak Yunan devletlerinde kullanılmış bir kavram olduğu görülmektedir. Demokrasi kavramının, sadece politik değil aynı zamanda siyasi bir yanı olduğu da belirtilmektedir. Demokrasi bireyin tüm hayatını etkileyen değerlerini içeren bir olgudur (Yanıklar ve Elyıldırım, 2004). Demokrasinin sözlük anlamı incelendiğinde, halkın egemenliği temeline dayanan yönetim biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır (TDK, 2016). İnsanlar kendilerine ait bir yaşam şekli içerisinde yaşarken bile ortak bir yaşam tarzının içinde de yaşayabileceklerini kabul ettikleri bir sisteme demokrasi denmektedir (Büyükkaragöz, 1995). İnsanların başkalarına saygı duydukları bir ortam oluşturulursa ortak bir takım hakların ve değerlerin oluşturulabileceği söylenilmektedir (Lindsay, 1973).

Toplumunu oluşturan değerler olduğu gibi toplumu oluşturan bireyleri bir arada tutan değerler de bulunmaktadır. Bu değerler toplumsal barışa katkı sağlayıp toplumu ileriye taşıyacak değerlerdir. Fakat günümüzde bu değerlerin neler olduğu, benimsenen değerlerin toplumu ileriye mi taşıdığı geriye mi sürüklediği konusunda netlik bulunmamaktadır. Eğitim sisteminde yarışa bağlı olan öğretim anlayışı; ön planda olması gereken iyi vatandaş olma, değerlere sahip çıkma kavramlarını ikinci plana itmiştir. Bu sorun gün geçtikçe büyüyerek başkalarının haklarına saygı duymayan, farklılıkları kabul etmeyen, demokratik tutum ve davranışlara sahip olmayan bireylerin yetişmesine neden olmaktadır (Demir ve Köçer, 2006). Erçelebi (1977) eğitim sistemimizin önemli bir sorununu, insan hak ve hürriyetlerine olması gerektiği kadar saygılı, kendini geliştiren, demokratik tutumlara sahip bireyler yetiştirmede gereken başarının gösterilememesi olduğunu ifade etmektedir. Oğuşgil (2008) ailenin demokrasi ve insan hakları eğitiminde etkin rolü olduğunu, öncelikle ailelerin bu davranışları kazanması gerektiğini söylemektedir.

Demokrasinin öğrenileceği en iyi yer okuldur. Demokrasi, demokratik yaşam öğrenilebilir ancak kazanılması güç olan bir değerdir. Okullarımızda demokrasi ve insan haklarına dair dersler koyarak amacımıza ulaşmamamız bizi sonuca götürememektedir (Cafıoğlu, 1997). Demokrasi okullarda ders olarak okutulurken bireylere demokratik kültür kazandırılmaz (Kuzgun, 2000). Çocuklarımız okullarımızda demokratik yaşamın uygulanmasını görürse, yaşayarak öğrenirse demokratik kültüre dâhil olabilir. Okul denince “demokratik okul” akla geliyor, bunun için bireyler, iletişime girmeye, yanlış yapmaya, kendi başına öğrenmeye bırakılmıştır (Harrison, 2003). Milli Eğitim Şuraları Türk eğitim sisteminin dayandığı temellerden biridir. Demokratik eğitim konusu ilk

olarak 1949 Yılında 4. Milli Eğitim Şurasında gündem maddesi olarak tartışılmıştır (Milli Eğitim Şuraları, 2006). Sonrasında 1973 Yılında yürürlüğe konan Milli Eğitim Temel Kanunu'nda "eğitimin temel ilkeleri" başlığında bir alt başlık demokrasi eğitimi olmuştur (Milli Eğitim Temel Kanunu,1973). Demokrasiye dair son çalışma 2004 yılında ki "Demokrasi Eğitimi ve Okul Meclisleri Yönergesi" olmuştur ve halen kullanılmaktadır (MEB. Demokrasi Eğitimi ve Okul Meclisleri Yönergesi, 2004). Türkiye Cumhuriyeti 2012 yılında ki değişiklikle 8 yıllık zorunlu eğitimden 4+4+4 zorunlu eğitime geçişin sonucu olarak, 8. sınıftaki "Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi" dersi, ilkokul 4. sınıfta "İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi" olarak değişmiştir.

Demokrasinin değerlerini tanıtmak, öğrencilerde demokratik tutum oluşturmak ve öğrencilere benimsetmek; okulların görevidir (Duman,1990). Yüksek Öğretim Kanununda öğrencilerin, " insan haklarına saygılı, geniş dünya görüşüne sahip, hür ve bilimsel düşünecek vatandaşlar olarak" yetiştirilmesi hedef olarak alınmıştır (Yüksek Öğretim Kanunu 2547, Mad.: 415). Yükseköğretim eğitimi alan gençliğin Türkiye'ye ve insanlığa çok katkısı olacaktır. Yükseköğretimden geçen herkes, insan haklarına, kendi haklarına demokrasi ilkelerine karşı saygılı olmalı ve bu haklardan sorumlu olmalı, bu ilkeleri yaşamında kullanılabilir hale getirmelidir (Bilgen, 1993).

Yapılan bazı çalışmalarda lise öğretmenlerinin ve üniversitede ki öğretim elemanlarının sınıf yönetiminde demokratik olma konusunda yeterli olmadıkları görülmektedir (Demirtaş,2004; Duman ve Koç, 2004; Tüfekçi ve Okutan, 2000). Benzer bir çalışmada ilköğretim öğretmenlerine yönelik gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada öğretmenlerde demokrasinin istenen seviyede olmadığı ortaya çıkarılmıştır (Akınar ve Turan, 2004).

Demokratik tutumlar bireylerin kişilik özelliklerini ve çocuk yetiştirme tarzlarını etkilediği karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, uyum konusundaki bazı araştırmalarda, otoriter tutum gösteren aile ortamlarından üniversiteye gelen öğrencilerin uyum düzeylerinin demokratik tutum gösteren aile ortamlarından üniversiteye gelen öğrencilerden, anlamlı derecede farklı bulunmuştur. Burada, demokratik ortamlardan gelenlerin lehine bir durum ortaya çıkmaktadır (Landis ve Stone, 1952; Kızıltan, 1984). Demokratik tutum gösteren ortamlardan gelen üniversite öğrencilerinin kendini kabul düzeylerinin, demokratik tutum göstermeyen ortamlardan gelmeyenlere göre anlamlı derecede yüksek olduğu gözlemlenmiştir (Kılıççı, 1981). Demokratik tutum, çocuğun ihtiyaçlarına duyarlı olma, şartsız sevgi ve saygı gösterme çocuğu bazı kararlar almasına yardımcı olma, çocuğun fikirlerine değer vermeyi gerektirmektedir (Kılıççı, 1992).

Tolerans ise demokratik tutum ve davranışlarla ilgili ele alınabilecek önemli bir kavramdır. İnsanlardaki demokrasi bilincinin gelişmemesi toleransı olumsuz etkilemiş ve zayıf bırakmaktadır.

Sonuç olarak olumsuzluklar tolere edilmeyince şiddete neden olabilmektedir. Tolerans bu sebeple demokrasi için önemlidir.

Tolerans kavramı Fransızca'da "Endüljans" sözcüğünün karşılığı olarak kullanılmaktadır. Endüljansta tek taraflı bağışlama vardır. Yapılan hatayı, günahı, yanlış, tek taraflı, bağışlaması, affetmesi, üzerinde durmaması, cezalandırmamasıdır (Ortaylı, 1999). Forst (2004) ise tolerans göstermenin aşağılama olduğunu söylemiştir. İrkçi eğilimlere sahip insanların belirli grupları eleştiren, aşağılayan kendi arzularını belirli ölçülerde dizginlenmeye çalışmaları toplum karşısında iyi olarak karşılanabilmekte ve bu davranışları tolerans olarak düşünülebilmektedir (Forst, 2012). İnsanların doğuştan getirdiği özelliklerden dolayı aşağılanmaları, baskı altında tutulmaları, hatta öldürülmeleri doğru bulunmamaktadır. Anayasanın 10. maddesinde: Herkes, dil, renk, cinsiyet, ırk, siyasî düşünce, din, mezhep felsefi inanç ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa ayrıcalık tanınmaz; şeklinde ifade edilmektedir (1982 Anayasası).

Tolerans kavramı Türkçede, göz yummak, katlanmak hoş görmek, anlayış, müsaade etme tahammül anlamlarına gelmektedir (Arslan, 2001). Tahammül, güçlü, dayanma ve insan için zor durumlara karşı koyabilme gücü, olarak ifade edilirken hoşgörü ise, her şeyi anlayışla karşılama hali, müsamaha ve tolerans olarak karşılık bulmaktadır (Ağakay, 1959; TDK,1998).Türkçede ki hoşgörü; toleranstan farklıdır. Toleransta, rahatsız olma ve tahammül etme anlamları vardır (Arslan, 2001).

Batuhan'a (2007) göre tolerans kavramının Türkçede tam karşılığı yoktur. Müsamaha sözcüğü toleransın günlük kullanımını karşılarsa da, geçmişteki içeriğini yansıtmamaktadır. Ortaylı toleransın Türkçe karşılığının olmadığını, hoşgörü ile toleransın farklı olduğunu, toleransı en iyi Arapça tesamüh kavramının karşıladığını söylemiştir (Ortaylı, 1999). Tesamüh, hoş görme, müsamaha etme, dikkatsiz davranma anlamına gelmektedir (Devellioğlu, 1999).

Tolerans kavramının geçmişi ortaya nasıl çıktığını bilirsek sözcüğün ne demek istediğini anlamamız kolaylaşır. Tolerans bir problem olarak ilk kez Batı dünyasında Hıristiyanlıkla birlikte ortaya çıktı denilebilir. Tolerans Batıda eksik, sınırlı bir özgürlük anlamına gelmektedir (Batuhan, 1959). Tolerans felsefi kavram olarak Batıda 15. yy da Nicolaus Cusanus'un (1401-1464) De Pace Fide; adlı eserinde kullanılmıştır. Daha sonra Bodin, Locke, Voltaire ve özellikle 18. Yüzyıl düşünürleri tarafından, bilimsel düşünce özgürlüğünü tanımlamada kullanılmıştır (Arslan, 2001).

Hayat kalitesi yüksek, bilimsel, kültürel ve ekonomik yaratıcılığa önem verilen, insanların kendilerini rahat ifade edebildiği, kültürel farklılıkların çeşitliliğin, olduğu yerler toleransın yüksek

olduğu yerlerdir (Kumral,2010). Ayrıca tolerans, toplumun gelişmesine ve farklı ekonomik, kültürel alanlarda yeni fikirlerin ortaya çıkmasına katkı sağlayacaktır (Florida ve Tinagli, 2004).

Bütün bunlardan dolayı insanların demokratik tutum ve tolerans düzeylerini incelemek önemli olacaktır. Bu araştırmanın problemini ise üniversite öğrencilerinin demokratik tutum ve tolerans düzeylerinin incelenmesi ve ortaya konulması oluşturmaktadır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı, üniversite öğrencilerinin demokratik tutum ve tolerans düzeylerinin incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1. Demokratik tutum ve tolerans arasında ilişki var mıdır?
2. Üniversite öğrencilerinin demokratik tutumu cinsiyete göre farklılaşmakta mıdır?
3. Üniversite öğrencilerinin demokratik tutumu oturulan evin durumuna göre farklılaşmakta mıdır?
4. Üniversite öğrencilerinin demokratik tutumu sınıf düzeyine göre farklılaşmakta mıdır?
5. Üniversite öğrencilerinin demokratik tutumu öğrenim görülen fakülteye göre farklılaşmakta mıdır?
6. Üniversite öğrencilerinin demokratik tutumu annenin sosyal güvencesine göre farklılaşmakta mıdır?
7. Üniversite öğrencilerinin demokratik tutumu babanın sosyal güvencesine göre farklılaşmakta mıdır?
8. Üniversite öğrencilerinin demokratik tutumu annenin öğrenim durumuna göre farklılaşmakta mıdır?
9. Üniversite öğrencilerinin demokratik tutumu babanın öğrenim durumuna göre farklılaşmakta mıdır?
10. Üniversite öğrencilerinin demokratik tutumu ailenin aylık gelirine göre farklılaşmakta mıdır?
11. Üniversite öğrencilerinin demokratik tutumu bireyin yaşamını geçirdiği yere göre farklılaşmakta mıdır?
12. Üniversite öğrencilerinin demokratik tutumu bireyin siyasi görüşüne göre farklılaşmakta mıdır?
13. Üniversite öğrencilerinin demokratik tutumu geldikleri coğrafi bölgeye göre farklılaşmakta mıdır?
14. Üniversite öğrencilerinin tolerans düzeyleri cinsiyete göre farklılaşmakta mıdır?

15. Üniversite öğrencilerinin tolerans düzeyleri oturulan evin durumuna göre farklılaşmakta mıdır?
16. Üniversite öğrencilerinin tolerans düzeyleri sınıf düzeyine göre farklılaşmakta mıdır?
17. Üniversite öğrencilerinin tolerans düzeyleri öğrenim görülen fakülteye göre farklılaşmakta mıdır?
18. Üniversite öğrencilerinin tolerans düzeyleri annenin sosyal güvencesine göre farklılaşmakta mıdır?
19. Üniversite öğrencilerinin tolerans düzeyleri babanın sosyal güvencesine göre farklılaşmakta mıdır?
20. Üniversite öğrencilerinde tolerans düzeyleri annenin öğrenim durumuna göre farklılaşmakta mıdır?
21. Üniversite öğrencilerinin tolerans düzeyleri babanın öğrenim durumuna göre farklılaşmakta mıdır?
22. Üniversite öğrencilerinin tolerans düzeyleri ailenin aylık gelirine göre farklılaşmakta mıdır?
23. Üniversite öğrencilerinin tolerans düzeyleri bireyin yaşamını geçirdiği yere göre farklılaşmakta mıdır?
24. Üniversite öğrencilerinin tolerans düzeyleri bireyin siyasi görüşüne göre farklılaşmakta mıdır?
25. Üniversite öğrencilerinin tolerans düzeyleri geldikleri coğrafi bölgeye göre farklılaşmakta mıdır?

Araştırmanın Önemi

Demokratik Tutum ile ilgili Türkiye’de yapılan çalışmalar incelendiğinde, aile, öğretmen ve okul yönetimini algılama biçimleri, empatik beceri, davranışların öğretmen motivasyonu ve öğrenci başarısına etkisi, kendini gerçekleştirme, değerler, empatik düzeyleri, problem çözme becerileri, davranışlar gibi değişkenlerin çalışıldığı görülmektedir (Örn. Dilekmen, 1999; Baran, 2010; Arslan, 2012; Topper, 2007; Ural, 2010; Karahan, Sardoğan ve Özkama, 2006; Türkbay, 2005; Genç ve Kalafat, 2007; Izgar, 2013).

Tolerans ile ilgili Türkiye’de yapılan çalışmalara incelendiğinde öfke kontrolü, kendine saygı ve tolerans düzeyi, ahlaki olgunluk gibi değişkenlerin çalışıldığı görülmektedir (Kaleli, 2013; Yazgan, 2007; Bakioğlu, 2013). Toleransa benzer bir kavram olan hoşgörü ile ilgili çalışmalar incelendiğinde sosyal bilgiler eğitiminde sivil toplum kuruluşlarının önemi, sosyal bilgiler öğretmenlerinin hoşgörü algısı ve eğitimine bakışı, öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları, ahlaki olgunluk gibi değişkenlerin ilişkilerinin incelendiği görülmektedir (Türe, 2014; Gözübüyük, 2002;

Uca, 2015; Yeşilkayalı, 2014). Yapılan bu çalışmaların hiçbirinde demokratik tutum ve tolerans düzeylerinin ilişkisine vurgu yapan değişkenlerin çalışılmadığı görülmektedir.

Sonuç olarak Türkiye’de demokratik tutum ve tolerans düzeyleri ile ilgili farklı değişkenlerle sınırlı sayıda araştırma yapıldığı, demokratik tutum ve tolerans düzeyleri arasındaki ilişkinin araştırılmadığı görülmektedir. Toplumda artan şiddet olayları bu iki kavrama dikkat çekmektedir. Gençlerin tolerans düzeylerini arttırmaya yönelik çalışmalar önem kazanmaktadır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular yapılacak olan diğer çalışmalara da katkı sağlayacaktır. İnsanların birbirleriyle olan ilişkilerinde demokratik tutumun ve tolerans düzeylerinin artması açısından da katkı sağlayacağını söyleyebiliriz. Ayrıca demokratik tutum ve tolerans düzeylerinin oluşmasında üniversite öğrencisinin okuduğu bölüm, cinsiyetin etkisinin olup olmadığı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Elde edilen bulgular; bu konuda çalışma yapan eğitimcilerin, araştırmacıların, yöneticilerin ve insan davranışını konu alan bireylerin ve toplumun temel eğitim kurumu olan ailelerin tutum ve davranışlarının yapılanmasında etkili olabilecek program çalışmalarına veri olarak hizmet edecektir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

1. Araştırma Orta Karadeniz’de bir ilde 2016-2017 öğretim yılında fakültelerde öğrenim gören öğrencilerle sınırlandırılmıştır.
2. Araştırma Orta Karadeniz’de bir ilde fakültelerde öğrenim gören öğrencilerin okudukları sınıf düzeyleri ile sınırlıdır.
3. Araştırma Orta Karadeniz’de bir ilde fakültelerde öğrenim gören öğrencilerin okudukları bölümle ile sınırlıdır.
4. Bu araştırma sonuçları, demokratik tutum ölçeği, tolerans ölçeği ve kişisel bilgi formunun ölçtüğü özelliklerle sınırlıdır.

Tanımlar

Demokrasi: Her bireyin eşit söz hakkı olduğu, çoğunluğun yönetimine dayanan, azınlıkların da söz hakkının bulunduğu yönetim biçimidir.

Tolerans: Bireyin karşısındaki bireyin yaptığı hatayı affetmesi, görmezden gelmesidir.

Tutum: Bireyin bir olay karşısında takındığı olumlu veya olumsuz davranıştır.

Öğrenci: Bir şeyler öğrenmek amacıyla ders alan kimse.

Üniversite: Ortaöğretim sonrasında öğrencinin uzmanlık için öğrenim gördüğü eğitim kurumu.

BÖLÜM II

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Demokrasi

Demokrasi kelimesi ilk olarak eski Yunanda görülmektedir. Yunanca halk anlamındaki “demos” ve güç, iktidar ve yönetim anlamına gelen “kratos” kelimelerinin birleşmesi ile oluşmuştur. (Kuzu, 1992). Bu yüzden halkın iktidarı anlamına gelir (Türköne, 2003). Demokrasi kelimesi tüm yönleriyle araştırılırsa bir toplumda halkın yönetimi elinde tuttuğu ya da denetlediği siyasal örgütlenme biçimi diyebiliriz (Tanilli, 2003). Demokrasi kelimesini ilk olarak M.Ö. 5. yüzyılda Herodot kullanmıştır. Amerikan başkanı Abraham Lincoln’ın demokrasi tanımı “halkın, halk tarafından halk için yönetimi” şeklinde olmuştur (Erdoğan,2003). Türk Demokrasi Vakfı, halkın egemenliğine dayanan yönetim biçimi şeklinde tanımlamıştır (Kalaycıoğlu, 1995). Afacan'a (2000) göre demokrasinin uygun yönetim biçimi olarak uygulanmaya başlaması insanlık tarihinde kısa bir geçmişe sahiptir. Yukarıdaki tanımların tamamını ele aldığımızda; demokrasinin siyasi tanımı, halkın yönetimde söz sahibi olduğu, yönetimi denetleyebildiği bir sistemin diyebiliriz.

Demokrasi çeşitli alanlarda değerlendirilmiştir. Siyasal sistem, yaşam biçimi, ideoloji olarak farklı yaklaşımlar ve tanımlar ortaya konmuştur (Duman, Karakaya ve Yavuz, 2001). Her şeyin konuşulup tartışıldığı iyi-kötünün doğru ya da yanlışın bir anlam ifade ettiği ona saygı duyduğu medeni toplumların, kuralları olan bir yönetim biçimi olarak değerlendirilebilir (Yılman, 1995). Sözlük anlamı olarak, egemenliğin halka ait olduğunu ifade eden yönetim şeklidir (Armağan ve diğerleri, 1990).

Demokratik ortam sözünde ifade edilen anlam ise kişilerin istek ve ideallerini ortaya koyabildiği vicdanının sesini dinlediği, zorlamanın olmadığı ortamdır (Büyükkaragöz, 1995). Yaşam biçimi olarak bakarsak demokrasi, insanlar hayatlarını sürdürürken ortak bir yaşam biçimi benimseyebilir. Bu varsayımdan hareketle fikirlerine saygı gösterirlerse ortak hak ve hürriyetler sistemi kurulabilir (Lindsay, 1973).

İktidar mücadelesinden şiddet üzerine kurulduğu zamanlar vardır. Demokrasi bu şiddeti ortadan kaldırmak için kurulmuş bir sistemi belirtir. İktidar olup demokrasiyi ortadan kaldırmak kimsenin hakkı değildir. Yani demokratik yöntemle seçilip kendi başına hareket etme durumu söz konusudur (Kongar,1983).

Magna Carta Libertum Demokrasi adına Ortaçağda yapılan en önemli adımdır (Kıncal, 2004). Magna Carta ile ilk kez kralın yetkileri kısıtlanmıştır. Magna Carta da bir eksiklik ise

seçimlere katılmada erkek olma ve vergi verme gibi standartlarla kısıtlanmış olmasıdır(Anal, 2003). Demokrasi kavramının Türklerde başlangıcını belirlemek güçtür. Göktürklerden kalan Orhun ve Yenisey yazıtlarında demokrasi ile ilgili bilgiler vardır. İslamiyet öncesinde hâkimiyet kağanda toplanmaktaydı. Fakat önemli konuların görüşüldüğü meclis benzeri bir yapı söz konusudur. Bu da kurultaya demokratik anlam katmıştır (Yeşil, 2002).

Türk Tarihinde Demokrasi

Türk siyasi tarihinde 19. yüzyılda demokratikleşme hareketleri, bugünkü demokrasiye yakın olarak başlamıştır. Osmanlı Devleti padişahlarından II. Mahmud ve III. Selim dönemleri demokratik adımların atıldığı bir dönem olduğu görülmektedir. Tabii ki Fransız İhtilali ile ortaya çıkan bağımsızlık demokrasi, egemenlik gibi yeni fikirler ortaya çıkmıştır. Padişah III. Selim zamanında yapılan yenilikler daha çok askeri alana yönelik olmuştur. Askeri alandan sonra sanat, bilim, ticaret alanlarında yayılması düşünülmüş ancak bu yenileşme hareketlerine karşı çıkan güçler tarafından padişahın bir ayaklanma(1807) sonucunda öldürülmesinden dolayı bu yenilik faaliyetleri uygulanamamıştır (Aybars, 1987).

Sonrasında Tanzimat Fermanıyla demokratikleşme hareketleri yeni bir döneme girmiştir. Çünkü bu ferman anayasal rejimin hayatımıza girmesi adına önemlidir. Padişah kendi yetkilerini tek taraflı da olsa sınırlaması ilk defa meydana gelmiştir (Armaoğlu, 1997). Fermanda kişisel özgürlüklere ve haklara yer verilmiş olması da en önemli noktası olmuştur (Doğan, 2000). Tanzimat Fermanının bazı uygulamalarını değiştirmek ve Avrupa Devletlerinin azınlıklara yaptıkları baskılara son vermek için 1856'da Islahat Fermanını ilan etmiştir. Bu ferman birçok alanda eşitlik sağlamaya yönelik olmuştur (Goloğlu, 1982). Fakat bu ferman da diğerleri gibi etkisiz kalmış, yönetim de bir farklılık oluşturamamıştır.

Kanun-i Esasi1876 tarihinde II. Abdülhamit tarafından yürürlüğe konulmuş ve demokrasi adına 3. aşama olmuştur. İlk Türk anayasası olarak Kanun-i Esasi bilinmektedir. Padişahın iradesi anayasayı yapan güçtür. Kökeninde ulusal bir hareket yoktur (Mumcu, 1994). Bu yeni döneme I. Meşrutiyet denilmiştir. Kanun-i Esasi de beklenileni verememiştir. Osmanlı Devleti ilk kez I. Meşrutiyet ile yürütme yasamanın denetimine girmiştir. Padişahın Osmanlı-Rus Savaşını (1877-78) öne sürerek meclisi kapatması sonucu I. Meşrutiyet son bulmuştur. Böylece meclisin yetkilerinin sınırlı, tüm kararların padişahın onayına bağlı olduğu bu süreçte gerçek demokrasiden bahsetmek zor denilebilir. Demokrasi çabaları, meşrutiyetin ikinci kez ilan edilmesi ile tekrar filizlenmiştir. Türkiye'deki parlamenter sistem II. Meşrutiyet ile birlikte gerçekleşen anayasa değişikliğinden sonradır. Siyasi parti dönemi II. Meşrutiyet'in ilanı ile başlamıştır (Haytoğlu, 1996). Bundan dolayı Osmanlıda çok partili hayata 1908-1913 yıllarında geçilmeye başlanmıştır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kurulması ile demokratikleşme çalışmaları devam etmiştir. Meclis 1921 Anayasasını hazırlayarak ilk demokratik icraatı hayata geçirmiştir (Doğan, 2000). Doğan (2000) Cumhuriyet dönemindeki demokratik hareketleri ise şu şekilde özetlemiştir:

29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edilmiştir. 20 Nisan 1924'te Cumhuriyet döneminin ikinci anayasası yapılmış, "hilafet" kaldırılmıştır. 1926 yılında Medeni Kanun kabul edilmiştir. 5 Aralık 1934'te kadınlara genel seçimlerde seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır. 1945 yılında çok partili döneme girilmiştir. 1982 yılında, 1961 Anayasası'nın yerine, yeni anayasa hazırlanmıştır. Sonuç olarak diyebiliriz ki, Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde demokrasinin temel taşı olan halk egemenliğine kademe kademe girilmiştir. Bu sürecin hızlanması için demokrasilerde her bireyin, demokrasinin yaşaması sorumluluğunu üzerine alması, başkalarının özgürlüklerini bilerek kendi özgürlüklerini kullanması ile sağlanabilir.

Demokrasinin Temel Değerleri

Demokrasi eşitlik, kararları serbest tartışma ortamında alma, şiddetten kaçınma, katılma, insana değer verme, hoşgörü, serbest düşünme ve ifade etme, hürriyet ortamı hukuk devleti gibi temel değerlere sahiptir (Yeşil, 2002).

Hoşgörü kültürünün hâkim olduğu rejim demokrasidir. Hoşgörü gösterecek bakışa sahip olmayan insanların yaşadığı toplumlarda demokrasilerin kurulabilmesi çok zordur (Çeçen, 2000). Hoşgörü toplumsal ve kültürel düzey gerektiren bir tutumdur. Birbirini dinlemeyen, başkalarının da başka türlü düşünebileceğini, herkesin buna hakkı olduğunu kabul etmeyen, karşıt düşüncelere saygı göstermeyen toplumlarda hoşgörüden bahsedilemez (Çeçen, 2000).

Özgürlük demokrasinin önem verdiği değerlerden biridir. Demokrasi, özgürlüklerimize ve haklarımıza geniş kullanım alanı sağlamasından dolayı günümüzde vazgeçilmez bir yaşam biçimi olarak değerlendirilebilir (Kışlalı, 1994). Halkın devlet ile toplum arasındaki kurumsal aracılığını ifade eder. Çağdaş demokrasilerde, sosyal ilişkilerde ve kurumlarla olan ilişkilerde özgürce davranışta bulunabilmelidir (Başaran, 2006).

Demokrasi Eğitimi

Demokrasi sadece vatandaşın oylarıyla temsilcilerini seçebildikleri bir sistem değildir, demokrasi artık insan yaşamının tamamını kapsamaktadır (Kıncal, 2004). Toplumlar demokrasinin işe yarar olması için bu kültürün olgunlaşmış yaygınlaşması son derece önemlidir. Demokratik alt yapı olmadan demokrasi kurulamaz ve yaşayamaz (Kılıçbay, 1997). Demokratik tutumun gelişmesinde, okullar güçlü bir role sahiptir (Genç ve Kalafat, 2008). Demokratik ortamlarda öğrenci kendini daha iyi tanıyabilir. Demokrasilerde hak, özgürlük, adalet, eşitlik, hoşgörü, iş birliği, dürüstlük gibi ilkeler vardır. Bu ilkelerin bir tutum olarak, okul öncesinden

itibaren öğrencilere kazandırılması gerekmektedir (Gören ve Karadaş, 1997; Sağlam, 2000). Güçlü demokrasi, izleyen vatandaşlar ile değil, etkin vatandaşlar tarafından gerçekleştirilebilir. Bundan dolayı sorgulayıcı, yaratıcı düşünmeye sevk edici, bir demokrasi eğitimi gereklidir (Çukurçayır, 2006).

Yapılan birçok araştırmaya göre eğitim düzeyi yüksek toplumlar daha demokrat davranırlar ve anti demokratik güçlerin yerleşmesini önlerler. Demokrasi için yüksek eğitim düzeyi yeterli değilse bile zorunludur. Araştırmalarda diktatörlük olan ülkelerde okur-yazarlık oranı % 45'lerdeyken demokrat olan ülkelere % 95 olduğu gözlemlenmiştir (Büyükkaragöz, 1989; Ergun, 1994; Lipset, 1986; TDV, 1999).

Eğitimin hedefleri ile demokrasi arasında yakın ilişki görebiliriz. Eğitimin toplumsal hedefi toplumu demokratlaştırarak ülkenin rahatlık düzeyini yükseltmekken vatandaşların mevcut düzene bağlılıklarını sağlamak, onları kapasitelerine göre yetiştirmek siyasal amacdır (Bilhan, 1996). Demokrasilerde birçok ilke vardır. Bu ilkeler bir tutum olarak, ilkokul döneminden itibaren bireylere kazandırılmalıdır (Sağlam, 1997). Kişiler iş arkadaşları ile olan ilişkilerine, fikirlerine saygı duyulmasına, iş birliğine ve yöneticilerin kendilerine olan davranışlarına önem verirler. Bu sebepler kişilerin çalışma performanslarını ve kuruma bağlılığını etkiler. Bu nedenlerden dolayı yöneticilerin çalışanlara karşı davranışları çok önemlidir (Açıklan, 1994). Demokrasi eğitimi, demokratik tutum ve davranışları benimseyen, araştırmacı, iyi ilişkiler kurabilen, bağımsız, saygılı, kendi kararlarını kendi verebilen demokrat insanları yetiştirmeyi amaçlamaktadır (Karasar, 1979). Demokratik rejimlerde yönetenler kalıcı, sürekli değildir. Devlet, insan ömrüne göre, zamanla sınırlı olmayan bir kurumdur. Demokrasi, bazı insanların ya da grupların aşırı isteklerine meydan vermeyen bir halk egemenliğidir. Yönetenlerle halk arasındaki dengeyi kurabileceğine inanılan en iyi sistem olarak görülen demokrasidir. Demokraside, devlet-birey ayrımı, çok keskin sınırlarla çizilmemiş olduğundan, birey bazen, ülke yönetiminin seyrini değiştirecek kararlar alabilir ve uygulayabilir. Halkın, yönetimi, denetleme ve değiştirebilme hakkı vardır. Tüm bunlar bireyin, demokratik sistemde halkın bir üyesi olmasıyla sahip olduğu haklardır. Bireyin iktidarı seçme, denetleme ve değiştirme konusunda gösterdiği davranışların tamamı, bireyin iktidarda yer almasıyla açıklanabilir. Siyaset, toplumdaki insanlar arasında çatışma, mücadele ve kavgadır. Kavganın sebebi ise bireylerin düşünce ve yönelim farklılıklarıdır. Siyasetin temelini farklılıklardan olan çatışma oluşturur. Çatışmanın asıl hedefi iktidarı ele geçirerek, onun nimetlerinden faydalanmak olduğu söylenebilir. Siyasete sadece bu açıdan bakmak bizi yanlış yönlendirir. Daha farklı ifade edersek siyaset, toplum içinde bütünlüğü sağlamak, toplumun genel yararı ve iyiliğini gerçekleştirmek için yapılan faaliyetlerdir (Kapani, 1998).

Demokratik Tutum

Tutum, kişinin bir durum nesne veya kavrama ait düşünce, davranış ve duygu tarzının ifadesidir (Kağıtçıbaşı, 1996). Başka bir tanımda ise, tutum; bir kişi ya da nesne ye karşı özel şekilde davranmak ve his taşımak yoluyla devamlı bir eğilim taşımaktır (Erdoğan, 1991). Bireyin çevresindeki toplumsal herhangi bir konu, olay, objeye karşı deneyim, bilgi ve motivasyonuna dayanarak örgütlediği bilişsel, davranışsal ve duygusal bir tepkidir (İncelioğlu, 1993). Birey tutumuna baktığımızda Özgüven'e (2001) göre bireylerin tutumları, tutumun yönlendirildiği nesneye olan bakış açısıyla ve inançla ilgilidir.

Demokratik tutum ise; kişilerin imkân ve fırsat eşitliği, adalet, özgürlük gibi evrensel tanım ve değerlerini kanunlar ile belirlenen sınırlar içerisinde bir yaşam felsefesi olarak uygulamaya koyduğu yaklaşım tarzıdır (Büyükkaragöz ve Üre, 1994). Gömleksiz'e (1994) göre, demokratik tutum, bireyi belli insanlar, durumlar ve nesnelere karşısında, demokrasi ilkeleri doğrultusunda belli davranışlar göstermeye yönelten eğilimlerdir. Demokratik tutum içerisindeki değerleri; özgürlük, sorumluluk, güven, karşılıklı saygı, hak, hoşgörü, şeffaflık, eleştirme, katılımcılık, akılcılık, adalet, eşitlik, iletişim, yapıcılık, bilimsellik, yaratıcılık biçiminde sayabiliriz (Yılman, 2006).

Demokrasi eğitimindeki amaç, bireylerin demokratik davranışlar kazanmasıdır. Bireyin tüm davranışlarında demokratik olması gerekir. Demokratik kişilik özellikleri kazanmış bir bireyde; açık fikirli olmak, eleştirel bir zihniyete sahip olmak, uzlaşmacı ve hoşgörülü olmak, sorumluluk ve güven duygusuna sahip olmak, hak bilincine inanmak gibi temel kişilik özellikleri görülür (Sarıbay 1998; Kuzu 1997). Demokratik birey yaratıcı, hoşgörülü kendi görüşlerini savunan bir önderdir (Güçlüol, 1989). Aynı zamanda demokratik kişiliğe sahip birey, işbirliği, grupta karar verme, katılım becerilerine de sahiptir (Gürkaymak, 1989). Demokratik davranışlar, demokrasi eğitiminin başarıya ulaşmasında bir ölçüttür diyebiliriz. Sevgi, disiplin ve özgürlük çocuğa yeterince verilirse demokratik kişilik gelişir. Bebeklik dönemindeki bakım ve korunma ihtiyacı ergenlikte yerini bağımsız bir kişilik oluşturma çabalarına bırakır (Birsöz, 1999; Yavuzer, 2007). Demokratik tutum, çocuğun gereksinimlerine duyarlı olma, çocuğa koşulsuz saygı ve sevgi gösterme çocuğu yaşına uygun kararlar almaya teşvik etme, çocuğun görüşlerine değer verme ve çocukla iletişimde bulunmayı gerektirir (Kılıçcı, 1992). Türk Milli Eğitiminin temel amaçlarından biri demokratik tutum ve davranışlar kazanmış bireyler yetiştirmektir.

Demokrasi eğitimi; bireyin onuruna ve kişiliğine saygı gösteren, cinsiyet, mezhep ve ırk farkı gözetmeksizin herkesin yeteneğine göre gelişmesine imkân veren eğitimidir (4. Millî Eğitim Şurası, 1991). Dördüncü Milli Eğitim Şurasında bir gündem maddesi de demokratik eğitim olmuştur. Şu şekilde tanımlanmıştır; 'Her şeyden önce, bireyin, bir insan olarak yaratılmış olmakla,

haysiyetine, şahsiyetine saygı gösteren ve cinsiyet, mezhep ve ırk fark etmeksizin yetenek ve ilgisine göre gelişme imkânı sağlama amacı güden bir eğitim sistemidir.’(4. MEŞ, 1991). Milli Eğitim Temel Kanununda, 1739 sayılı, Türk Milli Eğitiminin Temel İlkelerinden biri olan Demokrasi Eğitimi şu şekilde belirtilmiştir; istikrarlı ve güçlü, demokratik ve hür bir toplum düzeninin gerçekleşmesi ve devam etmesi için vatandaşlarda olması gereken demokrasi bilinci, ülke yönetimine ait anlayış, davranış ve bilgilerle sorumluluk duygusu ve manevi değerlere saygı her türlü eğitimde öğrencilere kazandırılmaya çalışılır. Ancak anayasada belirtildiği üzere Atatürk milliyetçiliğine aykırı düşüncelerin empoze edilmesine ve bu nitelikteki olay ve tartışmalara karışılmasının önüne geçilir (Duman, 2001). Farklı olmak isteyen birey, sorunları çözmeye çalışırken yeteneklerini de geliştirir (Sungur, 2002). Öğrencilere demokratik tutum ve davranışları kazandırırken öğretmenin dersi işlerken kullandığı yöntemler de önemlidir. Araştırmacılığı motive etmeyen, öğrencileri düşündürmeyen, ezbere ağırlık veren, birlikte çalışma ve işbirliğine okul aktivitelerinde yeterince yer vermeyen öğretmenlerden, öğrencilere demokratik tutum kazandırması beklenemez. Öğretmenin verdikleriyle öğrenciler özgür ve bilimsel düşünme gücünü kazanamayacaklardır. Soru sormayı ve eleştirmeyi bilmeyen, yaşadıkları olaylar arasında bağlantı kuramayan, öğrenciyi, bağınazlıktan, dogmatik düşünceden korumak zor olacaktır (Sayın, 1990). Uyum konusunda yapılan bazı araştırmalara göre, demokratik tutumun olduğu aile ortamlarından üniversiteye gelen öğrencilerin uyum düzeyleri, otoriter tutumların sergilendiği aile ortamlarından üniversiteye gelenlerden anlamlı derecede farklı bulunmuştur. Bu fark, demokratik ortamlardan gelenlerin lehinedir (Landus ve Stone, 1952; Kızıltan, 1984). Yapılan başka bir araştırmada, demokratik tutumların sergilendiği ortamlardan gelen üniversite öğrencilerinin, sergilenmeyenlere oranla kendini kabul düzeylerinin anlamlı derecede daha yüksek olduğunu gözlemlemiştir (Kılıççı, 1981). Anne-babalar demokratik tutum göstererek çocukları ile birçok şey paylaşır, onlara değer verdiklerini hissettirir, arkadaşça yaklaşır (Kulaksızoğlu, 2000). Demokratik tutum da anne babalar çocuklarının fikir ve görüşlerine değer verirlerse, bu şekilde çocuk desteklenmekte ve özgürleşmektedir (Dönmezer, 1999).

Pigman (2001) öğretmenlerin uyguladıkları sınıf içi kuralların nereden kaynak aldığı, nasıl özelliklere sahip oldukları ve ne kadar etkili olduğunu tespit etmek için tarafından gerçekleştirilen araştırmada kullandığı anketi, seçkisiz örnekleme yöntemi ile saptadığı anaokulundan liseye dek tüm kademelerde yer alan 182 devlet okulunda çalışan öğretmene ulaşmıştır. Sınıf içi yönergelerin olması, öğrenciler ile konuşma ve öğrencileri harekete geçirme olumlu yönde katkısı olan metotlar olduğunu göstermektedir. Öğretmenlik tecrübesi, fakülte eğitimi ve hizmet içi eğitim seviyesinin artmasıyla, disiplin düzeyinde de artış görülmektedir. Ulaşılan bir diğer sonuç ise göstermektedir ki öğrencilerin kurallara uyum göstermelerini beklemektense demokratik katılımlarını sağlamak

gerektiği ve öğretmenlerin açık fikirli olmaları gerektiği yönündedir. Chen (2004) tarafından yürütülen ve ‘Okuldaki Karar Verme Sürecine Ailelerin Katılımı: Tayvan İlkokullarındaki Karar Alma Komitelerinin İncelenmesi’ isimli araştırmada idarecilerin ve okulun diğer çalışanlarının okul ile ilgili konularda velilerin fikrini alma düzeyini tespit etmeyi hedeflemektedir. Çoğu ülkede son zamanlarda okul merkezli idare ve yerel idarelerin okulla ilgili kararlarına katılımı metotları etkili bulunduğu, ebeveynlerin bu sistemde söz hakkı olmasının ise kaliteyi yükselteceğine duyulan inanç ile Tayvan’da buna yönelik çalışmalara başlandığı belirtilmektedir. Okul öncesi öğretmenlerinin tutum ve davranışlarını, değerlerini ve tercihlerini tespit etmek, yeni programda yer alan demokrasi ilkeleri ile kıyaslamak ve öğretmenler arası farkı tespit etmek amacıyla Zorec (2006; akt. Kaya, 2013) tarafından yürütülen çalışmada, öğretmenlerin yalnız küçük bir bölümünün örtük programının demokrasi ile uyumlu olmayan nitelikler taşımakla birlikte; önemli bir bölümünün işbirliği, tek düzeylik ve disiplin konusunda uç tutumları bulunmamaktadır. Turnsek ve Pekkarinen (2009; akt. Kaya, 2013) 230 Finlandiyalı ve 222 Sloven okul öncesi eğitmenin tutumlarını kıyasladıkları araştırmada, çeşitli anket ve ölçekler ile veri toplamışlardır. Ulaşılan sonuçlar göstermektedir ki Sloven öğretmenlerin yüzde ellisi demokrasiden yanadır. Demokrasiye uygun tutumlarının seviyesi bir hayli yüksek olan eğitmen yüzdesi, oldukça katı bir biçimde demokrasi karşıtı olan öğretmenlerin yüzdesine göre daha yüksek bulunmuştur. ‘Sınıfta Öğretmen Tarafından Uygulanan Demokratik Uygulamanın Derecesi’ ismi verilen ve kamu okullarında görevli eğitmenlerin demokratik inançlara uyum gösterme düzeyini tespit etmek için Alobiedat ve Saraierh’in (2009; akt. Kaya, 2013) yürüttükleri çalışmaya 146 öğretmen katılmıştır. Ulaşılan sonuçlar göstermektedir ki söz konusu inanç seviyesi orta seviye iken bunların uygulamaya geçirilmesi konusunda kadın öğretmenler ve tecrübesi 8 yılın altında olanlar diğerlerine kıyasla daha başarılı bulunmuştur.

Büyükkaragöz ve Kesici (1996) öğretmenlerin hoşgörü ve demokratik tutumlarını bilişsel alanda belirleyebilmek amacıyla 71 kadın, 322 erkek olmak üzere toplam 393 ilkokul öğretmenine ölçek uygulanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, ilkokul öğretmenlerinin yarıdan fazlası ‘Demokrasi olan bir yerde hoşgörü kendiliğinden ortaya çıkan bir olgudur’ görüşüne katılmaktadır. Ayrıca bu görüşe cinsiyet bakımından kadın ilkokul öğretmenleri, erkek ilkokul öğretmenlerine oranla daha lehte bir tutum sergilemişlerdir. İlkokul öğretmenlerinin çoğunluğu ‘Demokrasinin uygulandığı toplumlarda hoşgörü, yardımlaşma, işbirliği ön plandadır’ görüşüne katılmaktadır. Ayrıca bu görüşe kadın ilkokul öğretmenleri, erkek ilkokul öğretmenlerine oranla daha lehte bir tutum sergilemişlerdir.

Hoşgörünün öğeleri; sevgi, saygı, güven, anlayış, kolaylaştırma, paylaşma, işbirliği, fonksiyonel hale getirme ve iletişim kurma şeklinde sıralanmaktadır (Büyükkaragöz, 1995). Eğitim

ve demokrasi açısından önemli olan hoşgörünün bu öğeleri ile sosyal ilişkilerde bir kaynaşma ortaya çıkmaktadır. Bu kaynaşma sağlandığı takdirde hoşgörünün kullanılabilirliği artmakta ve bu kullanılabilirlikten hoşgörünün evrensel ilkeleri ortaya çıkmaktadır. Bu ilkeler arasında; bütünleşme, özgürlük, adalet, eşitlik, danışma, fikir alışverişi ve denetim gibileri sayılmaktadır. Zira hoşgörü bir anlayış ve hayat biçimidir. Bu anlayışın sürdürülmesi ve davranış biçimine dönüştürülmesi için uygun bir ortama ihtiyaç vardır. Sonuç olarak bu ortam demokratik bir ortam olacaktır (Büyükkaragöz ve Kesici, 1996).

Tolerans kavramı iki ana kaynak üzerine temellenmiş ve gelişmiştir. Birincisi insanların ırk, din, ulusal ve kültürel köken olarak farklı olması, insan olmanın saygınlığı ve ona ait hakları sahip olmaları inancı; ikincisi hiçbir birey, grup, kültür veya toplumun “iyi” ve “doğru” kavramları çerçevesinde bulunmayacağı düşüncesi ve demokratik yaklaşım (Kaleli, 2013). Demokratik tutumun gelişmesi, yerleşmesi bir yaşam niteliği olarak bireyin kazanması için bireyde aynı zamanda tolerans düzeyinin de nitelikli ve yüksek bir şekilde var olması gerekmektedir. Dolayısıyla iyi bir demokratik yaklaşım için toleransa ihtiyaç duyulmaktadır.

Tolerans

Tolerans kelimesini tam anlayabilmek için, batı dillerindeki ve Türkçede ki anlamlarını incelemek gerekmektedir. Tolerans sözcüğü Latince ismi nitelemek anlamında olarak ‘sabırlı’ , fiili niteleyen olarak ‘sabırlı bir biçimde’ anlamına gelir. ‘Tolere etmek’ söz öbeği yine Latince diline katlanmak, tahammül etmek, kaldırmak, üstüne almak, desteklemek anlamlarına gelen ‘tolerare’ kelimesinden gelmektedir (Kabaagaç ve Alova, 1995).

Latince dilinin, bir kısım kelimeleri genelde şekil ve anlam değişikliğine uğramıştır. İki asırdan önceye ait bir dil olduğu ve günümüzde tamamen ortadan kalkan bir medeniyeti ifade ettiğini dikkate alınırsa kelimelerin o mekâna ve zamana göre anlamının kaybolması veya yeni anlamlar kazanması kaçınılmazdır. Sonuç olarak tolerans kelimesi şimdiki zaman ile geçmiş zaman diliminde kullanımında farklar olacaktır (Kabaagaç ve Alova,1995). Örnek olarak her şeyi önceden bilen bir kurumun resmiyet taşıdığı çok tanrılı bir uygarlıktan bahsedebiliriz. Bu nedenden ötürü bu uygarlığın dili tek tanrılı dile göre çok farklı özelliğe sahiptir. Bu tür farklılıklara, siyaset, askerlik hukuk, teknoloji alanlarında da denk gelmek kaçınılmazdır (Kabaagaç ve Alova, 1995).

İngilizce sözlüklerdeki tolerans sözcüğünün İngilizceye eski Fransızcadan geçtiği belirtilmektedir. Tolere etmek fiili istenmeyen bir şeyin oluşuna müdahale etmeden izin vermek, (hoş olmayan) bir kişiye veya şeye katlanmak, hoş karşılanmayan bir davranışta bulunmadan önce (bir ilaca, toksine, vb.) içinde bulunduğu duruma katlanma becerisine sahip olmayı ifade eder

(Pearsall, 2001). İngilizce-Türkçe bir sözlükteki Türkçe ifadeler; hoş görme, dayanmak, tahammül göstermek, tolerans, dayanıklı olmak şeklindedir. İfade edildiği gibi tolerance sözcüğünün Türkçe’de karşılık bulunduğu sözcük ‘tolerans’tır (Yurtbaşı, 2006). Püsküllüoğlu’nun (2001) Türkçedeki Yabancı Kelimeler Sözlüğünde tolerans kelimesi yer almaktadır. Bu ifadeler tolerans sözcüğünün aynı şekilde dilimizde kullanılan bir sözcük olduğunu göstermektedir. Yine aynı sözlükte Fransızcadan Türkçe ‘ye geçtiği ifade edilen tolerans sözcüğü, kendine uygun olmayan bir duruma hoşgörü gösterme kişinin kendi düşüncesine uygun olmasa da diğer insanların düşüncelerini ifade etmesinden rahatsızlık yaşamamasını ifade eder.

Fransızca dilinde tolerance sözcüğü sözlükte; Başkalarının kendimize ait olandan farklı düşünce, eylem, tavır ile değişik hislerin varlığını kabullenme eğilimi, bazı durumlarda birine minnettar olmak, organizmanın acı çekmeden bir takım maddelere dayanma durumu, bir üretimde izin verilen fazlalık veya azlık olarak ifade edilmektedir (Özemre, 2007). Fransızca-Türkçe sözlüğünde tolerance kelimesine karşılık olarak: a)Hoşgörü, izin verme, b) Dayanabilme, dayanma gücü c)Anlayışla karşılamak, d) (mekanik) oynama payı şeklindedir (Saraç, 1985).

Tolerans Türkçede tartışmalı bir konudur. Bu tartışmada tolerans kelimesinin negatif bir anlam taşıdığı inancının baskın olması ve yabancı kaynaklı olması nedeniyle Türk kültürünü doğru yansıtmadığı kanaati vardır. Toleransın yerine hoşgörünün kullanılması tartışması yeni değildir. Türkçe de tolerans sözcüğünü tam karşılayan bir ifade bulunmadığından kelime birebir kullanılmaktadır. Kelime Arapça da ‘tesamüh’ olarak geçmektedir. Günlük dilde kullandığımız ‘müsamaha’ sözcüğü kullanılabilirdi, ancak bu sözcükte toleransın, sosyolojik tarihi içeriğini yansıtmamaktadır. Şu da var ki müsamaha sözcüğünün yerine görmezden gelme, hoşgörü, dayanma, geniş görüşlülük, izin verme gibi daha Türkçe kelimeler kullanabilirdik, ama bu kelimelerde bu kavramının sosyo-kültürel ve tarihi bir anlamı yok. Almanca da, müsamaha sözcüğüne karşılık olarak ‘duldung’ sözü varken, ‘toleranz’ sözcüğünü kullanılmaktadır. Daha iyi bir karşılık buluna kadar Batı dillerinde yer edinmiş tolerans sözcüğü (Fr: Tolérance, , Alm: Toleranz, İng: Tolerance ve Toleration v.b.) kullanılmaktadır (Batuhan, 1959).

Türkçeye batı dillerinden geçen Tolerans kelimesi, batıda 16. yüzyılda din adına yapılan savaşlar sırasında benimsendiği görülebilir. Bu durumun benzeri bir durum doğuda, (Osmanlı devleti ve Türkiye Cumhuriyeti’nde) olmadığından toleransı tam anlamıyla ifade eden bir sözcük Türkçe sözlüklerde bulunmamaktadır. Toleransın bağımsız bir sözcük olarak ifade edilmesi yeterli ve doğru değildir. Tolerans dediğimizde kilise ile ilgili bir kurumdan bahsetmiş oluyoruz. Bu durumda tolerans kelimesinin yerine Türkçe bir ifade getirmeye çalışırken kelimenin taşıdığı arka

planı bir kenara bırakıp ve kelimeyi anlam olarak değiştirmemiz söz konusudur. Tolerans kelimesi dilimize çevrilirken bu arka plandan dolayı problemler ortaya çıkmaktadır (Ortaylı, 2007).

Tolerans kelimesinin Türkçe sözlüklerdeki anlamları incelendiğinde; sözcük ortaya çıkış olarak dini içerikli olduğu ancak zaman içinde kullanım alanının değiştiğini görmekteyiz (Atalay, 2008). Kaleli (2013), toleransı birçok alanda görebildiğimizi yani multidisipliner bir kavram olduğunu ifade etmektedir. Batuhan (2007), genel olarak tolerans kavramında; psikolojik, kültürel ve sosyolojik açıdan ortaya çıkan başkalık unsurunun; toleransı daha çok negatif sergileyen katlanma unsurunun ve hoş görme unsurunun yer aldığını dile getirmektedir. Tolerans, bir kötülüğe boyun eğmek, müsaade etmek, göz yummak anlamlarına gelmektedir. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü [United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO)] 'nün yayınladığı 'Tolerans İlkeleri Bildirgesi'nde tolerans; 'tüm grupların, kültürlerin çeşitliliğine saygı duymak ve kabul etmek takdir etmek' şeklinde ifade edilmektedir. Çatışma yaşanan çıkarlar ile değerler yargıları olmasına rağmen, rekabet içinde olan grupların karşılıklı davranışlarının olumlu olması şeklinde ifade edilen tolerans; bilgi, iletişim, düşünce özgürlüğu, fikrini açıkça ifade etmek inanç ve vicdanlı olmayı gerektiren bir özelliktir ve temel olarak farklılıklardaki uyumdan destek almaktadır. Tolerans ayrıcalık göstermek, hoşgörü ya da taviz vermek anlamına gelmez. İlk olarak Tolerans, karşıdaki topluluğun hakları ile özgürlüğünü tanıma ve koruma konusunda olumlu bir yaklaşım göstermeyi ifade etmektedir. (Bejan, 2010; Jackman, 1977; UNESCO,1995).

Yürüşen (1993), toleransı, bireyin sahip olduğu gücü kullanmamayı tercih etmesi olarak belirtmektedir. Ersanlı ve Dicle (2011), toleransı bireyin kendisinden güç alarak içsel gerilime dayanma olarak ifade etmektedir. Aslan (2001) ise, tolerans ile müsaade etmek, göz yummak, hoş görmek, tahammül kelimelerinin anlamlarının benzer olduklarını söylemektedir. Toleransın Türkçe anlamlarında ki hoşgörü, tesamüh ve müsamaha kelimeleri dikkati çekmektedir.

Etimolojik açıdan Arapça olan 'müsamaha' kelimesi; bir şeyi hafife almak ve basit görmek, anlayışlı olmak, görmezden gelmek, izin vermek, göz yummak, dayanmak, güçlük çıkarmamak, affedici olmak, dikkate almamak gibi durumları ifade etmektedir. Sorumluluğu ve görevi olmadığı halde sadece davranışın iyi olması için ikramda bulunmayı belirten 'semahat' kökünden gelen müsamaha, herhangi bir durumda şiddetten, hoşgürsüzlükten ve taassuptan uzakta durarak alçakgönüllülikle davranmayı ifade etmektedir. Ayrıca dikkate almamak, suçluya karşı sert davranmamak, dikkatsizlik ve ihmal gibi ifadeleri de içermektedir (Aslan, 2008). Müsamaha kelimesi belirtilen tanım ifadelerinden de belirtildiği gibi hoşgörü sözcüğünden daha fazla tolerans sözcüğüne benzer anlamları bulunmaktadır. Zaten müsamaha kelimesi Batı'dan gelen tesirle

Osmanlı'nın son döneminde tolerans karşılığı olarak kullanılmaktadır (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 2006).

Tesamüh sözcüğü; hoş görme, müsamaha etme, dikkatsiz ve kayıtsız davranma, esneklik kolaylaştırma anlamındaki bir sözcük olup; anlayışın karşılıklı olması, yapılması gereken herhangi bir şeyi nezaketen yapmamak, hoşgörü, bir şeyi basite ve hafife almak, basite indirgemek ve başkalarının inançlarına saygı duymayı ifade etmektedir (Aslan, 2008). Tesamüh sözcüğünün 19. yüzyıldan sonra araştırmacıların terim olarak kullanması ile dini hoşgörü anlamında kullanılması tolerans kelimesini karşıladığına işaret etmektedir (Asur, 1999).

Hoşgörü sözcüğü; Farsça tatlı, iyi, duygu okşayan anlamlarında ki sıfat olan 'hoş' ve dilimizde fiili ifade eden görmek kelimesinden dolayı 'görü' kelimesinin birleşmesiyle oluşmuş bir birleşik sözcüktür (Eyüboğlu, 1995). İfade edilen sözcüğünün içeriğinde genel olarak anlayışlı olmak, kusurları görmezden gelme, saygı, rahatsız olmama, kabullenme, farklı olanı benimsemeyerek reddetmeme, farklı fikirlere karşı anlayışlı bir şekilde kendi fikirlerini ortaya koyma gibi ifadelerin benimsendiği söylenebilir (Aslan, 2008).

Tolerans kavramı ile hoşgörü kavramı günlük dilde sıkça karıştırılmaktadır. Tolerans ile hoşgörü farkını incelemek kelimenin kavranmasını kolaylaştıracaktır. Türk Dil Kurumu hoşgörü kelimesini 'diğer insanların düşüncelerini bağımsız bir şekilde ifade etmesini ve düşüncelere göre hayatını devam ettirmesini anlayışla karşılama durumunu, diğer insanların düşüncelerine karşı tepkisiz kalma' şeklinde belirtmektedir. Başka bir ifadede hoşgörü, başkalarının kurallara uymaması halinde anlayış gösterme ya da esneklik olarak ele almaktadır (TDK, 1998).

Hoşgörünün tanımında 'başkaları ve diğerleri' derken farklılıklara verilen önemden bahsetmektedir. Bahsedilen, insan doğasına bağlı din, dil, cinsiyet ya da etnik köken gibi farklılıklardır (Aslan, 2001; Atalay, 2008; Bejan, 2010). Yürüşen (1996) Türkçe'de hoşgörü sözcüğünün, Fransızca tolerans sözcüğünün karşılığı olarak türetildiğini ve hoşgörü kavramının gündelik yaşantıda ve felsefi kullanımlarında, tolerans kavramının anlamlarını kapsadığını dile getirmiştir. Gürsoy (1999) ise, toleransın akıl ve mantık ile hoşgörünün daha çok gönül ile ilişkili olduğunu ifade etmiştir.

Tolerans ve hoşgörü benzer olarak farklı kişilere karşı olumlu yaklaşımları ifade eder. Hoşgörüde, farklı olana anlayış gösterme karşılıklı ilişkilerde ortak bir yol benimseme kusura bakmama anlamı varken (Aslan, 2001; Atalay, 2008; Yazgan, 2007) ; tolerans kelimesi, insanların hak ve özgürlüklerinden destek almakta insanları evrensel hakları ve özgürlüklerine göre değerlendirmeye önem verir (UNESCO, 1995). Hoşgörü ve tolerans kavramları birbirlerinin

yerlerine kullanılsa da, farklı manalara gelmektedirler. Tolerans siyasal ve sosyal şartlar karşısında gösterilen olumlu davranışları ifade eden bir terim olarak, hoşgörü dini bir terim olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireyler herhangi bir gruba karşı hoşgörü sahibi olmasa da tolerans sahibi olmak zorundadır (Tekeş, 2013).

Tolerans kavramının ortaya çıkması, unsurları, içerdiği anlam ve hangi alanlara vurgu yaptığı konusunda bilgilenmek bu kavramı anlamak için gereklidir. Büyük dünya dinlerinin ortaya çıkışı ile tolerans bir problem olarak ortaya çıkmıştır. Mistik dinler ve çok tanrılı dinler yapısı gereği dogmatik olmadığından dolayı bu dinlere inanan insanlarda bir problem ortaya çıkmamıştır. Batı dünyası, Hıristiyanlığın 'Dünyayı kurtarmak' amacıyla yola çıkan tek tanrılı din olarak ortaya çıkması ve yayılmaya başlamasıyla tolerans problemi ile tanışmıştır (Ölmez Atalay, 2008).

İlk çağ toplumlarında din, vatandaşlıktan ayrı düşünülmeyen bir kurumdur. Bu nedenle ilk çağdaki toplumlarda vatandaş olabilmek için dindaş olmak da gereklidir. Ancak buradaki din tek tanrının olduğu, ruhban sınıfının olduğu ve kutsal kitabı olan bir yapıya sahip değildir. Bu nedenle tolerans kavramı ilk çağda problemi değil gerçeği yansıtır (Batuhan, 2007). Roma'nın vatandaş-dindaş anlayışı Hıristiyanlıktan sonra da sürdü. Sonuç olarak vatandaşlık ve dindarlığın birbirine bağlı kavramlar olduğunun düşünülmesi ve Hıristiyanlığın dini Tekelinde tutması nedeniyle Hıristiyanlık tolerans konusunda zalimliğe dönüşerek başka dinleri kısıtlamıştır (Batuhan, 2007).

Hıristiyanlık resmi din olunca diğer dinler yasaklanmış, imparator Julianus döneminde diğer dinlere tolerans sağlamak istemişse de bu istekleri kilise engellemiş ve din konusunda toleranssızlık dönemi başlamıştır. M.S. 325 senesinde düzenlenmiş olan İznik Konsili'nde Hıristiyanlığı kabul etmemek ve mezhep kurmak suç sayılmış ve batıda toleranssızlığın kötü sonuçlara sebep olacağına temeli atılmıştır (Batuhan, 2007). Orta Çağ'da Hıristiyanlık hem diğer dinlere hem de kendi için de oluşmuş olan değişik mezheplere yönelik tolerans göstermemiştir. Engizisyon Mahkemeleri'nin sinyalleri bu zaman diliminde verilmiştir. 1184 senesinde Papa engizisyon mahkemelerinin kurulmasını kararlaştırılmış, sonraki süreçte daha sistemli ve evrensel bir kurum olmuştur (Batuhan, 2007).

Tolerans kavramının ortaya çıkması felsefi açıdan 15. Yüzyıl Nicolaus Cusanus'un De Fidei isimli yapıtında olmuştur. Bu kavram Katolik ve Protestanlar arasında olan Otuz Yıl Savaşlarını (1618-1648) takip eden dönemden sonra 17. yüzyılda daha geniş biçimde ele alınmıştır. Ütopya'nın yazarı İngiliz düşünür Thomas More da bu kavramı kullananlardan biridir (Hançerlioğlu, 2000). Bütün Rönesans dönemleri süresince Avrupa'nın statü olarak vazgeçemeyeceği bir terim olan toleransın hukukileşmesi ilk kez 1792 yılında Avusturya imparatoru II. JOSEPH 'in fermanı tolerans patent (tolerans berati)'inde olmuştur. Böylelikle Yahudiler kısıtlamaları ile sadece kendi

yaşam alanlarında yaşamaktan kurtulmuştur (Ortaylı, 2007). Tolerans ile ilgili 1689 yılında İngiliz Glorious Devriminden sonra 1701 de ki Tolerans Akt'ı ile Protestanlar ibadet hakkı kazandı. Ancak Protestanlar 19 yüzyıla kadar vatandaşlık haklarındaki sınırlamaların kalkmasını beklemek zorunda kaldılar (Wilson, 1996).

Tolerans kavramının ortaya çıkışında içerik olarak dini yansıttığı fark ediliyor. Zaman içerisinde toleransın içerik olarak din kavramının yanında siyasi, ahlaki ve etnik içeriğiyle birbirinden farklı tanımlamaları oluşmuştur. Sözü edilen kavramın tarih içindeki değişimine bakıldığında din ve siyasi içeriklerinin birbirinden bağımsız düşünülmeceği görülmektedir. Bazı ırklar azınlık konumuna düştüğünde onların hakları söz konusu olduğunda toleransın etnik boyutu ile karşılaşırız. Modern çağda toleransın bir ayrıcalık olmadığı insani bir özellik olması gerektiği inancı ise toleransın Ahlaki boyutunu oluşturan bir görüştür (Ölmez Atalay, 2008).

Tolerans kavramını Batuhan (2007) Semiyotik, Fanatizm ve Tolerans adlı eserinde ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Britannica Ansiklopedisi'nde 'diğer insanları yaptıklarında ve düşündüklerinde serbest bırakma farklı fikirlere karşı anlayışlı olma objektif olma şeklinde ifade edilirken', Brockhaus Ansiklopedisi'nde, 'din alanında farklı fikirlere sessiz kalma', en geniş kapsamıyla ele alan Johannes Kühn toleransı 'diğerlerine katlanma', 'diğerlerini kendi ile baş başa bırakma' olarak ifade etmektedir (Batuhan, 2007)

Yazarlardan başka birisi, Saphevan der Woude, ifade ettiği tanımda şu şekilde özetlemektedir: 'Tolerans farklı anlayışlara katlanma; başka fikirleri kabul etme ile alakalıdır.' Sonunda Julius Ebbinghaus tolerans kavramını olumsuz tanımıyla şu şekilde ifade eder. Herhangi bir bireyin istemediği bir durum karşısında tepkisiz kalmayı kabullenmesidir. Herhangi bir insanın cinsiyet, dil, din, etnik köken olarak, siyasi anlamda kişisel değerlerinden başka değerlere karşı olma gücüne sahipken, diğer düşüncelerin var olmalarını kabul etmesi anlamına gelmektedir (Aslan, 1996).

Tolerans Kavramının Unsurları

Kavram olarak toleransı benzer olan, kayıtsız kalma, özgürlük, kabullenme gibi kavramlardan ayırabilmemiz açısından tolerans kavramının belirli öğeleri ile ilgili bilgi sahibi olmak gereklidir. Bu kavramın üzerinde fazlaca çalışmalar yapan Batuhan (2007) tolerans kavramının 3 temel öğesini dile getirmektedir:

a) Başkalık Öğesi: Toleransın başkalık unsuru onun ontolojik tarafıdır. Dereceleri olan başkalık unsuru farklı yapılara sahip olabilmektedir. Örneğin; kültürel, sosyolojik ya da psikolojik yapılar gibi. Dereceleri küçük bir fikir anlaşmazlığı olduğu gibi büyük bir ayrılık da olabilmektedir.

b) Katlanma Ögesi: Toleransın negatif yönü Katlanma unsurudur. Başkalık ögesine karşılık ola tepki tahammül etme, katlanmadır verilen bir tepki katlanmadır, çünkü başkalık unsuru genelde bireyde, iticilik, kuşku, tehlike yaratabilen bir durumdur.

c) Hoş Görme Ögesi: Toleransın pozitif yönü Hoş görme unsurudur. Başkalık ögesine karşılık verilen pozitif bir yaklaşım şeklidir. Karşıdaki bireyin kendi gibi olmasını anlayışla karşılama saygı gösterme durumudur.

‘Katlanma’ ögesi diğer unsurlardan daha fazla kullanıldığında toleransa olumsuz bir anlam yansıtır. Kavramın tarihsel geçmişinde bu şekilde daha baskın olarak kullanıldığı görülmektedir. Ebbinghaus bu nedenle tolerans kavramında ‘kendini beğenmişlik’ olduğunu ifade etmektedir (Julius, 1950; akt. Batuhan 2007). ‘Esasında tolerans kavramı kısa bir düşünme aşaması olmalı sonuçta tanımaya ulaştırmalıdır. Küçük görme, göz yumma demektir (Goethe, 1949; akt. Batuhan, 2007).

Toleransın negatif anlam taşıması temelde devletin resmen tanıdığı inanç ve dinden başkasına göz yumması anlamı taşımaktadır. Bu devirde bireylerin din ve vicdan özgürlüğü olmaması toleransın anında tekrar ellerinden alınabileceği bir hak olarak görülmektedir. Bu durumda ortaya haksızlık ve güç dengesizliği çıkmaktadır. Sonuç olarak toleransa olumsuz bir anlam yüklenmektedir. Gaston Bonet Maury özgürlük ile tolerans arasında toleransın özgür ve inanmış kişilerin birbirlerine göstermek zorunda oldukları saygı olarak bahsetmektedir. Yani tolerans bir erdem, özgürlük ise bir haktır (Batuhan 2007).

Tolerans kavramında olan gerginlik aslında din alanında bireylerin özgür olmamasından kaynaklanmaktadır. Bu vaziyeti Mirabeau, Fransız Millet Meclisinde din özgürlüğünün kutsal bir hak olduğunu, bu özgürlüğü ifade etmekteki toleransın kendisine zorbaca geldiğini, tolerans gösterilmeyeceği gibi isterse gösterilebileceğini söylemektedir (Discours, 1820; akt. Batuhan, 2007).

Toleransın unsurlarını Batuhan temelde üç madde olarak ele almaktadır; Nicholson ise tolerans kavramının öğelerini 7 alana ayırarak daha ayrıntılı bir tablo çıkarmaktadır (Nicholson, 1985; akt. Yürüşen, 1996, s.152).

a) Sapma: Tolere edilen, tolere edenin düşündüğü, yapılmasına inanç göre bir sapma göstermektedir. ‘Sapma’ ögesini örneklendirmek gerekirse daha çok cinsel ve dini toleranssızlık gösterilebilir. Farklı dini inanışlara sahip insanların sapma da birlikte hareket etme durumu olmaz. John Lock, herhangi bir Hristiyan’ın bir Müslüman tarafından sapkın gösterilemeyeceğini ifade eder. Sapma kavramından, farklı cinsel tercihler söz konusu olması durumunda veya aynı dini farklı

yorumlayan kişiler arasında söz edilebilir. Irksal sapmanın mantıklı bir açıklaması yoktur, çünkü insanın rengini, ırkını seçmesi mümkün değildir.

b) Önem: Sapma olduğu düşünülen durum, davranışın veya sapma davranışını gösteren kişinin önemli olmaması ‘kayıtsızlığa’ neden olacaktır. Kayıtsız kalınabilecek kişinin veya durumun da toleransla ilgisi yoktur. Sonuç olarak toleransın bir konusu olması için tolere göstermiş olan kişi tarafından sapma konusunun ve kişinin önemli olması gerekmektedir.

c) Kınama: Tolere eden için tolere edilen durum kınanacak değerde olması gereklidir. Tolerans kavramı kınama unsurunu ortada gerilim olduğunda belli eder. Nicholson’un kınama konusunda verdiği bilgi 2 aşamalıdır. Herhangi bir davranışı, herhangi bir grubun pratiklerini kanmıyorsanız; birincisi bu eylemin yapılmasında ve olmasında tarafsız olduğunuz için sapma olarak değerlendirmediniz; ikincisi o eylem sizin açınızdan sapma sayılsa dahi, sizin değerlerinizi tehdit edecek, sarsacak derecede önemli olmadığı eylemi kınamaya bile gerek duymadığımızı ifade eder. Toleransla ilgili herhangi bir sorun ortaya çıkmayacaktır böyle bir durumda.

d) Güç: Tolere eden, tolere ettiği şeyi engelleyecek güce sahip olmalıdır. Toleransın üzerinde durması gereken bir unsur da güçtür. Güç olmadan toleranstan bahsetmek de mümkün olmayacaktır. Kişinin, kendi elinde olan tolere etmem gücünün bulunması gerekir. Bir kişiyi, bir şeyi sapma olarak niteliyor olabilirsiniz. Ancak onu önleme gücünüz yoksa ona tolerans gösterdiğinizizi söyleyemeyiz.

e) Reddetmeme: Tolerans gösteren kişi kendi gücünü kullanmadığında sapmanın devam etmesine müsaade ediyor demektir. Tolerans kavramının ortaya çıktığı kendini belli ettiği an ‘reddetme ’ anıdır. Birey toleransı sapma olarak düşündüğü, kınadığı durumun sürmesine izin vererek ifade eder.

f) İyilik: Tolerans gösteren bireyin erdemlilik göstererek bu davranışı göstermiş olması doğru bir kara olur. Tolerans kavramının anlaşmazlık oluşturduğu unsur iyilik unsurudur. Toleransı ahlaki bir değer olarak ele alırsak bu unsur doğru kabul edilebilir. Tolerans kavramını ahlaki bir değer olarak inceleyen Nicholson (akt: Yürüşen, 1996) iyilik unsurunu en tartışmalı öge olarak ele almakta ve karışık olarak değerlendirmektedir.

g) Tahammül, katlanma: Tolerans sahibi sahip olduğu gücü kullanmayarak, istemediği şeye tahammül eder ve katlanır. Horton ve Mendus tolerans kelimesi ile ilk aklımıza gelen alanın din olduğunu, bunun da dinsel çatışmalar sonucunda oluştuğunu ifade etmişlerdir (akt: Yürüşen, 1996)

Farklı ırktan insanların farklı fikirler konusunda anlaşmazlık yaşadıkları ve bunları çözüme ulaştıramadıkları zaman savaşların ortaya çıktığını göz önüne alırsak, tolerans diğerlerinden çok aynı toplum içinde yaşayan farklı ırklar arasında olan bir problem durumu olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin ABD’de deki siyahlar ve beyazlar arasındaki problemi örnek olarak gösterilmektedir. Tolerans kavramı sadece ‘din ve vicdan özgürlüğü’ yönünden ele alınacak bir kavram olmamaktadır. Toleransı ‘düşünce özgürlüğü’ açısından da ele almak gerekmektedir. Çünkü düşünce hürlüğü ile vicdan hürlüğü birbirinden bağımsız düşünülemez. Dini toleranssızlığa uğrayanlar sadece dindarlar değildir. Filozoflar da bu mağduriyete uğramışlardır (Atalay, 2008).

Tolerans kelimesi din çatışmaları geçmişte kalmış ve problem olmaktan çıkmış gibi düşünülmektedir. Nitekim ‘toleranssızlık günümüzde de var, ama artık sosyal bir yara değil’ demektedir (Matagrın, 1995; akt. Batuhan,2007,s.11).

Kişinin kendilerinden üst konumda olanlara tolerans gösteremeyeceğini belirtmektedir (Aydın, 1999). Başkaları bireye tehdit oluşturduklarında toleransın sınırları oluşmaktadır (Bulaç, 1995). Gürsoy (1999), göz yummanın ise kalp ile ilgili olduğunu, akıllarını kullanarak karar verdiklerinde toleransın zekâ ile ilgili olduğunu vurgulamaktadır. Ricoeur (1996) eğer tolerans gerçekten yardım etmeyi ifade ediyorsa, o zaman tehlikedeki kişilerin yardımına koşmak tolerans gelişiminde yeni bir aşama oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra tolerans, kayıtsız davranma ve önemsememe anlamında düşünülmemelidir. Meyer (2002), erdemın özünün bireysel tolerans olduğunu ifade etmektedir. Sizden farklı olanları tolere etmek ve varlıklarını kabul etmek onlara umut verme anlamına gelmektedir.

Yapılan araştırmalar, toleransın başa çıkma stratejileri ile pozitif, kaçınma ile negatif yönde ilişkisi olduğunu ifade etmektedir. Tolerans ile evlilik doyumu ve genel sağlık arasında pozitif yönde ilişki olduğunu da ortaya çıkarmaktadır (Kharmaie ve diğerleri, 2014). Toleransla ilgili birçok araştırma, toleransın kaygı, agresiflik ve depresyon ile ters yönde ilişkili olduğunu göstermektedir (Kharmaie ve diğerleri, 2014). İş yerlerinde çalışanlara tolerans eğitimi verilmesi çalışanların ruhsal sağlıklarını korumalarına yardımcı olmaktadır (Jangma, 2007). Araştırmalar kendine saygılı insanların her zaman toleranslı, açık fikirli ve merhametli insanlar olma eğiliminde olduğunu göstermektedir (Dehestani, 2014). Araştırmalarda sosyal tolerans düzeylerinin ülkeler bazında kıyaslanması (Weil, 1985), politik çeşitlilik ve sosyal tolerans (Sullivan, 1985), etnik temelli sosyal tolerans ve sosyal çeşitlilik ile eğitim düzeyleri arasındaki ilişki (McIntosh, ve ark., 1995), ulusal kimlik krizi bağlamında göçmenlere yönelik tolerans tutumları (Gribic, 2010), politik tolerans ve sosyal tolerans ile ahlaki çeşitlilik arasında ilişki, yaş, cinsiyet ve dindarlık algısıyla ilişkileri (Agafonow, 2007), ilkökul çocuklarının çeşitlilik hakkındaki inançları ve tolerans

tutumları (Wainryb ve ark., 2004), sosyal bilişsel kuram ve sosyal kimlik teorisini kullanarak Hollandalı ergenlerin tolerans kararları (Gielsing ve ark., 2010), yaşanan kültürel çevre ve bireysel özelliklerin (eğitim düzeyi, doğum yılı vb.) bireylerin tolerans düzeyi üzerindeki etkileri (Moore ve ark., 2006), çocuk ve ergenlerin insan çeşitliliği konusundaki toleranssız yargıları, toleransı desteklemek için adalet, önyargı, empati ve özgürlük düşünceleri (Witenberg, 2007) incelenmiştir.

Engelen ve arkadaşları (2008), insanların yanlılıklara ne zaman göz yumduklarına veya daha fazla tolerans gösterdiklerine yönelik bir araştırma yapmış ve sonuçlarda tolerans göstermek için çok fazla durum bulmuşlardır. Toleranssızlığın, ruminasyon ve kaygı ile anlamlı bir ilişki gösterdiği ortaya çıkmıştır (Nikukar, 2012). Khormaie (2014) öğrencilerin tolerans düzeylerini ile umut düzeyleri arasında pozitif yönde bir ilişki olduğunu ve öğrencilerin tolerans düzeylerinin arttırılmasının umut düzeylerinin artmasına ve neticede onların daha başarılı olmalarına yardımcı olacağını belirtmektedir.

Engelli çocuklarıyla ilgili eğitim alan velilerin tolerans puanlarının eğitim almayan velilerden daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Bolat, 2013). Saeighi Mameghani (2017), üniversite öğrencilerin tolerans düzeylerinin yaşadıkları kültür (Türkiye ve İran) ve bazı değişkenler açısından (cinsiyetler, yaş, medeni durum...) incelemiştir. Araştırma sonucunda, İran'daki üniversite öğrencilerinin tolerans düzeylerinin Türkiye'deki üniversite öğrencilerinden yüksek olmasının yanı sıra, her iki ülke göz önüne alındığında ön lisans mezunlarının tolerans düzeylerinin lisans mezunlarından anlamlı bir şekilde yüksek olduğu görülmüştür.

Demir (2016) öğretmenlerin tolerans düzeylerinin cinsiyet, , yaş, medeni durum ve hizmet süresi değişkenlerine göre incelemiştir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre öğretmenlerin tolerans düzeylerinin cinsiyetleri ve medeni durumlarına göre farklılaşmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Ayrıca yapılan analizlerde öğretmenlerin tolerans düzeylerinin hem yaşlarına göre hem de kıdem yıllarına göre farklılaştığı görülmüştür. Tolerans düzeyi en yüksek olan öğretmenlerin 1-5 yıl arasında görev yapanlar olduğu görülürken, tolerans düzeyi en düşük olan öğretmenlerin 21 yıl ve üzeri görev yapan öğretmenler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca 50 yaşın üzerinde olan öğretmenlerin yaşları 20-29 arasında olan öğretmenlere göre tolerans düzeylerinin anlamlı düzeyde düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenlerin cinsiyetleri ile tolerans düzeyleri arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenlerin medeni durumları ile tolerans düzeyleri arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür. Öğretmenlerin tolerans düzeyleri ile yaşları arasında anlamlı bir fark olduğu saptanmıştır. Öğretmenlerin tolerans düzeyleri ile kıdem yılları arasında anlamlı bir fark olduğu saptanmıştır.

ABD'de yaşayan insanların sosyal tolerans seviyesini Avrupa'da yaşayan insanların sosyal tolerans seviyesiyle karşılaştırılmıştır. Araştırma Yahudi karşıtı genel halk tutumuyla sınırlı olup,

ABD’de yaşayan insanların sosyal tolerans düzeyi Avrupa’da yaşayan insanların sosyal tolerans düzeyine göre çok daha yüksek olduğunu bulmuştur (Weil, 1985). Sullivan (1985) bireylerin politik çeşitlilik ve tolerans sorunlarına karşı genel halk tutumlarını karşılaştırmıştır. Yapılan araştırma sonucunda, ABD’de azınlık haklarının Yeni Zelanda ve İsrail’e nazaran daha iyi korunduğu bulunmuştur. Araştırmada popüler olmayan azınlıklara yönelik politik tolerans seviyesi ABD’de Yeni Zelanda ve İsrail’e karşı daha yüksek bulunmuştur. Yeni Zelanda ve İsrail’de çeşitliliğin ve özgür ifade etmenin kısıtlanmasından ve farklı olana baskı uygulanmasından yana bulgular elde edilmiştir. McIntosh ve diğerleri (1995) Bulgaristan ve Romanya’da etnik temelli sosyal toleransı inceledikleri araştırmalarında sosyal çeşitliliğe yönelik önyargı ve nefret tutumları çok yüksek bulunurken buna karşı tolerans seviyesi çok düşük bulunmuştur. Bu araştırmada eğitilmiş insanların sosyal çeşitliliğe ve diğer etnik kökenlere karşı sosyal tolerans düzeyleri daha yüksek bulunmuştur. Wainryb ve diğerleri (2004) çocukların ahlaki, estetik ve belirsiz gerçeklerle ilgili tercihlerini belirlemiştir. Araştırmanın sonucunda, katılımcıların ahlaki inançlarla ilgili farklılığa karşı kabul edilemez yani toleranssız olduklarını, estetik ve belirsiz gerçeklere karşı toleranslı olduklarını, gerçeklerle ilgili olarak toleranslı olduklarını bulmuşlardır. Araştırmada çocuklar farklı ahlaki inanışlara sahip olanlar kabul edilemez olarak değerlendirmiş ve bunlara karşı toleranssız davrandıkları, diğer alanlarda ise daha ılımlı bir tavır sergiledikleri bulunmuştur.

Yapılan başka bir araştırmada bireylerin yaşadığı kültürel çevre (alt kültür, üst kültür) ve bireysel niteliklerin (eğitim düzeyi, doğum yılı vb.) bireylerin tolerans düzeyi üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Çalışmanın sonucunda Amerika’nın güney bölgelerinde ve kırsal kesimlerinde yaşayan bireylerin tolerans düzeylerinin düşük olmasını bu bölge ya da kesimlerin kültürel ve dini yapısına bağlanmıştır. Ayrıca Amerika’nın Boston, Washington ve San Francisco gibi eyaletlerinde yaşayan bireylerin tolerans düzeylerinin yüksek olduğunu ve bunun nedeninin bu bölgelerde yaşayan bireylerin eğitim düzeyinin yüksek olmasıyla ilgili olduğu ifade edilmektedir. Dolayısıyla bireylerin yaşadıkları yerin, aldıkları eğitimin ve buldukları kültürel yapının bireylerin tolerans düzeyleri üzerinde etkili olduğu belirtilmektedir (Moore ve diğerleri, 2006).

Gielsing ve diğerleri (2010) tarafından yapılan bir araştırmada sosyal bilişsel kuram ve sosyal kimlik teorisini kullanarak yaşları 12-17 arasında değişen Hollandalı ergenlerin Müslümanlara yönelik toleransları incelenmiştir. Birinci çalışmaya 180 kişi katılmış, bu çalışmada katılımcıların kişisel, sosyal, geleneksel ve ahlaki kararları ön plana çıkmıştır. İkinci çalışmaya 970 kişi katılmış olup, kişisel meselelerden ziyade ahlaki konularda daha toleranslı oldukları bulunmuştur. Eğitim seviyesi, grup içi kimlik ve çok kültürlülük diğer bileşenlerden ziyade ahlaki daha zayıf etkilemiştir. Yaş ile tolerans arasında negatif bir ilişki bulunmuştur.

Agafonow (2007) Rusya’da eğitimcilerin politik tolerans, cinsiyet, yaş, dindarlık, sosyal tolerans ve ahlaki çeşitlilik tutumlarını incelediği araştırmasında, öğretmen adaylarının politik tolerans ve sosyal toleranslarını ve ahlaki çeşitlilik tutumlarını incelediği araştırmasında Rus öğretmen adaylarının büyük ölçüde politik tolerans, sosyal tolerans ve ahlaki çeşitlilik konularında toleranssızlık eğiliminde oldukları bulunmuştur. Katılımcıların politik tolerans konusunda en az toleranslı oldukları ve sosyal çeşitlilik konularında en yüksek tolerans tutumuna sahip oldukları bulunmuştur. Ayrıca etnik köken, yaş, cinsiyet ve dindarlık düzeylerinin tolerans düzeyinde etkili olduğu bulunmuştur. Cinsiyetin otoriterlik ve yabancılaşmada doğrudan etkili olduğu bulunmuştur. Erkeklerin kadınlara oranla daha az toleranslı oldukları bulunmuştur. Demokratik değerler ve tolerans arasında manidar bir ilişki bulunamamıştır. Demokrasi ve demokratik değerlerin politik tolerans, sosyal tolerans ve ahlaki çeşitlilik için güçlü bir destek sağlamadığı bulunmuştur.

Yapılan farklı bir çalışmada çocuk ve ergenlerin insan çeşitliliği konusundaki toleranssız yargılarını, toleransı desteklemek için adalet, önyargı, empati ve özgürlük düşünceleri incelenmiştir. Adaletin toleransı destekleyen en önemli yargı olduğu bulunmuştur. Ayrıca 6-7 yaşlarındaki bireylerin 11-12 ve 16-17 yaşlarındakilere göre daha fazla adalet vurgu yaptıkları tespit edilmiştir. Ergenler toleransı desteklemek için bilişsel olgunluklarını kullanmışlardır. Adalet ve empatiye kızların erkeklerden daha eğilimli olduğu bulunmuştur (Witenberg, 2007).

Gribic (2010) Yeni Zelanda’da göçmenler üzerinde yaptığı araştırmasında ulusal kimlik krizi bağlamında göçmenlere toleranslı olup olmama durumunu, göçmen politikalarını ve ülkedeki göçmenleri incelemiştir. Araştırmanın sonucunda, göçmenlere yönelik negatif ya da pozitif tutumun belirleyicisi olarak etnik köken ve sosyal sınıf gibi hiyerarşik yapının etkili olduğu bulunmuştur. Araştırmacı göçmenlere yönelik bu pozitif ve negatif tutumun toplumun geniş sosyal ve kültürel bölümlerinde farklı anlamlara sahip olduğunu belirtmektedir.

Alanyazın incelendiğinde toleransla tamamen aynı anlama gelmese de hoşgörü, anlayış gibi nispeten yakın anlamlı konularda çalışma yapıldığı görülmektedir. Ancak doğrudan tolerans kavramı ile ilgili yapılan araştırmaların sınırlı olduğu göze çarpmaktadır. Alanyazında ulaşılabildiği kadarıyla tolerans kavramı ile bu araştırmada ele alınan değişkenlerin doğrudan ilgili olduğu herhangi bir araştırmaya ulaşılamamıştır.

Demokratik tutum ve tolerans psikoloji biliminde ve aynı zamanda bu bilim alanında yapılan araştırmalarda kullanılan iki kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu iki kavramın yoğunlukla rehberlik ve psikolojik danışmanlık çalışma alanında kullanıldığı görülmektedir. Bir psikoloğun ya da bir psikolojik danışmanın danışanına tarafsız, yansız kendi öznel düşünce ve duygularından bağımsız olarak rehberlik yapabilmesi demokratik tutumunun ve aynı zamanda tolerans düzeyinin yüksek olması ile doğrudan ilişkili görülebilir. Çünkü bir psikoloğun ya da

psikolojik danışmanın, danışanın sahip olduğu özelliklere (dil, din, mezhep, ırk...vb.) göre ayırım yapması etik olarak doğru olmamaktadır. Bir psikoloğun ya da psikolojik danışmanın her bireye hizmet sunacağı varsayımından hareket edersek, psikoloğun da psikolojik danışmanın da demokratik tutumlarının ve tolerans düzeylerinin yüksek olması beklenmektedir. Bütün bunlardan dolayı psikoloji ve psikolojik danışmanlık araştırma ve eğitimlerinde bu iki kavramın ele alınması önemlidir. Psikoloji ve psikolojik danışmanlık öğrencilerinin üniversite eğitimleri içerisinde demokratik tutum ve tolerans ile ilgili ders almaları ya da hiç olmasa bazı derslerin bazı konularının bu iki kavramla ilgili olması, öğrencilerde bu iki tutumun gelişmesini sağlayacak dolayısıyla mezun olduklarında da daha doğru ve iyi danışmanlık yapabilme koşulu sağlanmış olacaktır.

BÖLÜM III

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Demokratik tutum ve tolerans arasındaki ilişkileri inceleyen bu araştırma, ilişkisel tarama türünde nicel bir çalışmadır. İlişkisel tarama modeli alanyazında sıklıkla kullanılan bir modeldir. İlişkisel tarama modeli, iki veya daha fazla değişken arasındaki birlikte değişimin derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modeli olarak tanımlanmaktadır (Karasar, 2009). İlişkisel tarama modelindeki araştırmalarda bu duruma sebep olan değişkenlerin ilişkisi, etkisi ve bunların dereceleri belirlenebilmektedir (Kaya, Balay ve Göçen, 2012). Araştırmayla, üniversite öğrencilerinin demokratik tutum ve tolerans düzeylerinin öğrenim gördükleri fakülte, sınıf düzeyleri, bölüm, yaş, cinsiyet, sosyal güvence, gelir durumu, yaşanılan yer, siyasi görüşe göre anlamlı şekilde farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Demokratik tutum ve tolerans bu çalışmanın bağımlı değişkenlerini oluştururken; öğrenim gördükleri fakülte, sınıf düzeyleri, bölüm, yaş, cinsiyet, sosyal güvence, gelir durumu, yaşanılan yer, siyasi görüş ise araştırmanın bağımsız değişkenlerini oluşturmaktadır.

Araştırma Grubu

Araştırma grubu Orta Karadeniz'in bir ilinde çeşitli fakültelerinde öğrenim gören öğrencilerden oluşturulmuştur. Araştırma katılımcıları uygun örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. Uygun örnekleme veri toplama açısından araştırmacıya ulaşan verileri kullanabilme ya da araştırmacının ulaşabildiği katılımcılardan veri toplama imkânı vermektedir (Balcı, 2001). Bu araştırmada da İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Ziraat Fakültesi, Mühendislik Fakültesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, İlahiyat Fakültesi ve Eğitim Fakültesi'nde öğrenim gören ve çalışmaya katılmaya gönüllü öğrenciler seçilmiştir.

Katılımcıların 231'i (% 33.28) erkek iken 461'i (% 66.43) kadındır. İki katılımcı (% .29) ise cinsiyetini beyan etmemiştir. Katılımcıların yaşları 17 ile 38 arasında değişmektedir ($\bar{x}$ = 21.31, ss = 2.08). Araştırma grubuna ilişkin diğer bilgiler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1

Araştırma Gruplarına İlişkin Bazı Bilgiler

		Araştırma Grupları					
		<i>n</i>	%			<i>n</i>	%
Fakülte	Eğitim	79	11.38	Yaşanılan	Metropol	96	13.83
	Fen-Edebiyat	127	18.29	Yer	İl	244	35.15
	İktisat	78	11.23		İlçe	203	29.25
	Mühendislik	74	10.66		Belde/köy	151	21.75
	Sağlık	147	21.18				
	Ziraat	64	9.22				
Sınıf	İlahiyat	125	18.01				
	Birinci	140	20.17	Ailenin	Metropol	86	12.39
	İkinci	180	25.93	Yaşadığı	İl	201	28.95
	Üçüncü	309	44.52	Yer	İlçe	199	28.67
Baba	Dördüncü	65	9.36		Belde/köy	208	29.97
	Okuryazar Değil	16	2.30	Siyasi	Aşırı sağ	48	6.91
Öğrenim	Okuryazar	23	3.31	Görüş	Milliyetçi	239	34.43
	Durumu	İlkokul	260	37.46		Muhafazakâr	154
Durumu	Ortaokul	142	20.46		Merkez sağ	93	13.40
	Lise	162	23.34		Liberal	30	4.32
	Üniversite	91	13.11		Demokrat	75	10.80
					Sosyalist Komünist	46	6.62
					Anarşist	9	1.29
Anne	Okuryazar Değil	68	9.79	Gelinen	Akdeniz	255	36.74
Öğrenim	Okuryazar	56	8.06	Bölgelere	Güneydoğu Ana	40	5.76
	Durumu	İlkokul	363	52.30	Göre	İç Anadolu	104
Durumu	Ortaokul	110	15.85		Karadeniz	213	30.69
	Lise	74	10.66		Ege	10	1.44
	Üniversite	23	3.31		Doğu Anadolu	37	5.33
					Marmara	35	5.04
Anne	SGK	469	67.85	Ailenin	Sabit Gelir Yok	99	14.26
Sosyal	Özel Sağlık	9	1.29	Gelir	500-1450 TL Arası	149	21.46
Güvence	Yeşil Kart	57	8.21	Durumu	1451-2450 TL Arası	204	29.39
	Yok	159	22.62		2451-3450 TL Arası	135	19.45
					3451-4450 TL Arası	50	7.20
					4451-5450 TL Arası	30	4.32
					5451-10000 TL Arası	27	3.89
Baba	SGK	584	85.14				
Sosyal	Özel Sağlık	5	0.72				
Güvence	Yeşil Kart	49	7.06				
	Yok	56	8.1				
Toplam		694				694	

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacı tarafından çalışma grubuna ait demografik bilgileri elde edilebilmek amacıyla Kişisel Bilgi Formu oluşturulmuştur. Oluşturulan bilgi formunda fakülte, sınıf düzeyleri, bölüm, yaş, cinsiyet, sosyal güvence, gelir durumu, yaşanan yer, siyasi görüş gibi bilgiler alınmıştır. Kişisel bilgi formu ek'te sunulmuştur.

Demokratik Tutum Ölçeği (DTÖ)

Demokratik tutum ölçeği ilk olarak 'Teacher Opinionaire on Democracy' adıyla Ledbetter ve Lentz (1949) tarafından Tutum Araştırma Laboratuvarı (Attitude Research Laboratory¹) bünyesinde geliştirilmiştir. Orijinali 65 ifadeden oluşan ölçek, öğretmen ve öğretmen adaylarının sınıf içi demokrasiye yönelik görüşlerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Demokratik Tutum Ölçeği Gözütok(1995) tarafından Türkçe 'ye uyarlanmıştır. Çevirisi yapılan ölçek maddeleri ilk olarak ilkökul, ortaokul, lise öğretmenleri ile üniversite çalışan öğretim elemanlarından oluşan 400 kişilik bir örneklem grubuna uygulanmıştır. Uygulama sonucunda Türk Milli Eğitim sistemine uygun olmadığı değerlendirilen bazı maddeler ölçekten çıkarılmış ve ölçeğin Türkçe formu 50 maddeden oluşturulmuştur. Ölçeğin dört hafta süreli test-tekrar test güvenilirlik katsayısı .87 olarak bulunmuştur (Gözütok, 1995).

Dilekmen (1999)'da Gözütok'un Türkçeye uyarladığı Demokratik tutum ölçeğini Sınıf Öğretmenliği Anabilim Dalında öğrenim gören 55 öğrenciye 2 hafta ara ile uygulamıştır. Test-tekrar test puanları arasında Pearson Momentler Çarpımı .73, Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı .62 olarak bulmuştur. Görüldüğü gibi Dilekmen'de Gözütok gibi güvenilir bir katsayıya ulaşmıştır. Bu da ölçeğin güvenilir olduğunu desteklemektedir. Bu araştırmanın Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı bu araştırma kapsamında .76 olarak bulunmuştur.

Ölçek maddeleri doğru-yanlış olarak değerlendirilmektedir. Ölçeği uygulayan bireyler ifadeye katılıyorsa artı (+), katılmıyorsa eksi (-) şeklinde görüşünü cevap kâğıdına işaretlemektedir. Puanlama anahtarı ile verilen cevaplar karşılaştırılıp uyuşan işaretlere 1 puan uyuşmayan işaretlere 0 puan verilmektedir. Böylece, ölçekten alınan puanlar 0-50 arasında değişmektedir. Yüksek puanlar olumlu demokratik tutuma işaret ederken, düşük puanlar ise olumsuz demokratik tutuma işaret etmektedir.

---

¹ Laboratuvarın adı daha sonra Barış Araştırma Laboratuvarı (Peace Research Laboratory) olarak değiştirilmiştir.

Tolerans Ölçeği (TÖ)

Tolerans Ölçeği, Ersanlı (2014) tarafından geliştirilmiştir. Tolerans Ölçeği, 11 maddeden oluşan beşli likert tipi bir ölçektir. Ölçekte 3. madde ters puanlanmaktadır. Ölçekten 11 ile 55 arasında puan alınabilir. Ölçekten alınan puanların yüksek olması kişinin tolerans düzeyinin yüksek olduğuna işarettir. Ersanlı (2014) yapı geçerliliğini açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi ile incelenmiş ve tek faktörlü yapısını destekleyen sonuçlara ulaşmıştır. Bu çalışmada açımlayıcı faktör analizinde, ölçeğin toplam varyansın %39.37'sini açıklayan tek bir faktörden oluştuğunu ve ölçeğin madde faktör yük değerlerinin .46 ve .75 arasında değiştiği bulunmuştur. Farklı bir örneklem grubunda, gerçekleştirilen doğrulayıcı faktör analizleri de ölçeğin tek faktörlü yapısını yeni bir örneklemde doğrulamıştır. Güvenirliliğine ilişkin bulgular ise ölçeğin madde-toplam korelasyonlarının .37 ve .64 arasında değiştiğini ve ölçeğin yeterli düzeyde Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısına ($\alpha=.79$) sahip olduğunu göstermiştir. Bu araştırmanın Cronbach alfa güvenirlilik katsayısı bu araştırma kapsamında .81 olarak bulunmuştur.

Verilerin Toplanması

Araştırmada verilerinin toplanması, Orta Karadeniz'de bir ilde öğrenime devam eden öğrencilerden uygun örnekleme yoluyla belirlenmiştir. Uygun örnekleme para, zaman ve işgücü kaybını temel amaç edinmektedir. Araştırmacılar tarafından önerilmeyen bir yöntemdir. Araştırmacı ihtiyaç duyduğu büyüklükteki gruba ulaşana kadar en ulaşılabilir olan katılımcılardan başlamak üzere örneklemini oluşturmaya başlar ya da en ulaşılabilir ve maksimum tasarruf sağlayacak bir durum üzerinde çalışır (Cohen ve Manion, 2007). Uygulamanın yapılabilmesi için üniversite rektörlüğünden gerekli izinler alınmış ve verilerin toplanma işlemi araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir. Araştırma grubunda bulunan öğrencilere araştırmanın amacı ile ilgili bilgiler verilmiş ve araştırma kapsamında uygulanan ölçme araçları gönüllü öğrencilere uygulanmıştır. Bu ölçek uygulamaları iki aylık bir süre içerisinde tamamlanmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmada kullanılan veri toplama araçlarının uygulanmasından sonra toplanan ölçeklere dair değerlendirme yapılmış, boş bırakılan ve aynı sorunun birden fazla işaretlendiği ölçekler değerlendirmeye dahil edilmemiştir. Veriler düzenlenerek istatistiksel analizlerinin yapılabilmesi için, SPSS 21.0 programından yararlanılmıştır.

İlişkisel araştırmalarda verilerin analiz edilmesinden önce verilerin normal dağılım gösterip göstermediği incelenmekte ve inceleme sonuçlarına göre parametrik ya da nonparametrik testler seçilmektedir. Puanların normalliğe uygunluğunu incelemeye Shapiro-Wilks ve Kolmogorov-

Smirnov testleri kullanılmaktadır. Puanların dağılımını normalden aşırı sapma göstermesi durumunda “normallik” varsayımını gerektiren istatistiklerin kullanılmaması gerekmektedir (Büyüköztürk, 2015). Bu araştırma kapsamında da verilerin normal dağılım gösterip göstermediği incelenmiş ve analiz bulguları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2

Değişkenlere İlişkin Normallik Testleri

	Kolmogorov-Smirnov			ShapiroWilks		
	İstatistik	<i>Sd</i>	<i>p</i>	İstatistik	<i>sd</i>	<i>p</i>
Tolerans	.08	694	.00	.96	694	.00
Demokratik Tutum	.07	694	.00	.99	694	.00

Tablo 1’de verilen analiz bulguları tolerans ve demokratik tutum değişkenlerinin normal dağılım göstermediği ortaya koymuştur. Böylece, veri setine ilişkin tanımlayıcı istatistikler frekans, yüzde ve aritmetik ortalama ile gerçekleştirilirken, demokratik tutum ve tolerans düzeylerinin demografik değişkenlerle ilişkisi normallik varsayımını gerektirmeyen Mann Whitney U ve Kruskal Wallis H testleriyle incelenmiştir.

Sürekli değişkenlerin normal dağılım gösterip göstermediği kontrol edilmiştir. Normal dağılım göstermediği görülen sürekli değişkenler (Demokratik tutum ve tolerans düzeyleri) arasındaki ilişki Spearman’s Rho Korelasyon analizi ile araştırılmıştır.

Spearman’s Rho korelasyon testi iki değişken arasındaki ilişkinin gücünü ölçmek için kullanılan parametrik olmayan bir testtir. Korelasyon katsayısının alabileceği en küçük değer -1, en büyük değerse +1 dir. Eğer korelasyon katsayısının işareti pozitifse, değişkenlerden birinin değeri artarken (azalırken) diğerinin de arttığını (azaldığını) gösterir. Korelasyon katsayısının işareti negatifse, değişkenlerden birinin değeri artarken (azalırken) diğerinin değerinin azaldığını (arttığını) gösterir. Yani ters yönlü bir ilişki söz konusudur (Emiroğlu,2014).

BÖLÜM IV

BULGULAR

Demokratik Tutuma İlişkin Bulgular

Demokratik Tutum Cinsiyet

Üniversite öğrencilerinin demokratik tutum düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek amacıyla Mann Whitney U testi gerçekleştirilmiştir. Analiz bulguları Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3

Demokratik Tutum ve Cinsiyete İlişkin Mann Whitney U Testi Sonuçları

Cinsiyet		<i>N</i>	Sıra ortalamaları	<i>U</i>	<i>Z</i>	<i>p</i>
Demokratik Tutum	Erkek	232	304.37	43513.50	-3.93	.000
	Kadın	462	367.61			

Tablo 3'te verilen analiz bulguları incelendiğinde erkeklerin demokratik tutum düzeylerine ilişkin sıra ortalamalarının kadınlarınkinden daha düşük olduğu görülmektedir. Analiz bulguları demokratik tutum düzeylerinin cinsiyete göre anlamlı şekilde farklılaştığını göstermektedir ($p < .01$).

Demokratik Tutum İle Oturulan Evin Durumu

Demokratik tutum puanlarının katılımcıların yaşadıkları evlerin durumuna ilişkin gruplarda anlamlı şekilde farklılaşıp farklılaşmadığı Kruskal Wallis H testi ile incelenmiştir. Analiz bulguları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4

Demokratik Tutum ve Oturulan Evin Durumuna İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

Oturulan Evin Durumu		<i>n</i>	Sıra Ortalamaları	χ^2	sd	<i>p</i>
Demokratik Tutum	Kaloriferli apartman dairesi	94	295.18	11.20	5	.047
	Kombili apartman dairesi	213	371.67			
	Sobalı apartman dairesi	69	349.27			
	Müstakil ev (dubleks ya da tripleks)	157	349.18			
	Müstakil ev (gecekondu)	122	327.73			
	Diğer	39	368.64			

Tablo 4’te verilen analiz bulguları incelendiğinde en düşük sıra ortalamasının kaloriferli apartman dairesinde oturanlara ait olduğu, en yüksek sıra ortalamasının ise kombili apartman dairesinde oturanlara ait olduğu görülmektedir. Analiz bulgularına göre demokratik tutum puanları oturulan evin durumuna göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır ($p < .05$). Bu anlamlı farkın hangi gruplardan kaynaklandığının belirlenmesi amacıyla Mann Whitney U testi yapılmıştır. Analiz sonucunda kaloriferli apartman dairesi-kombili apartman dairesi ($p < .01$), kaloriferli apartman dairesi-dubleks ya da tripleks müstakil ev ($p < .05$) ve kombili apartman dairesi- sobalı apartman dairesi ($p < .05$) grupları arasında farkların anlamlı olduğu bulunmuştur.

Demokratik Tutum İle Sınıf Düzeyi

Demokratik tutum puanlarının üniversite öğrencilerinin sınıf düzeylerine ilişkin gruplarda anlamlı şekilde farklılaşp farklılaşmadığı Kruskal Wallis H testi ile incelenmiştir. Analiz bulguları Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5

Demokratik Tutum ve Sınıf Düzeyine İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

	Sınıf Düzeyi	<i>N</i>	Sıra Ortalamaları	χ^2	sd	<i>p</i>
Demokratik Tutum	Birinci Sınıf	140	317.40	7.49	3	.058
	İkinci Sınıf	180	328.82			
	Üçüncü Sınıf	309	366.52			
	Dördüncü Sınıf	65	348.63			

Tablo 5'te verilen analiz bulguları incelendiğinde en düşük sıra ortalamasının birinci sınıfa giden üniversite öğrencilerine ait olduğu, en yüksek sıra ortalamasının ise üçüncü sınıfa giden üniversite öğrencilerine ait olduğu görülmektedir. Analiz bulgularına göre demokratik tutum puanları katılımcıların sınıf düzeylerine göre anlamlı şekilde farklılaşmamaktadır ($p > .05$).

Demokratik Tutum İle Öğrenim Görülen Fakülte

Demokratik tutum puanlarının üniversite öğrencilerinin öğrenim gördükleri fakültele ilişkin gruplarda anlamlı şekilde farklılaşp farklılaşmadığı Kruskal Wallis H testi ile incelenmiştir. Analiz bulguları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6

Demokratik Tutum ve Öğrenim Görülen Fakülteye İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

	Fakülte	<i>N</i>	Sıra Ortalamaları	χ^2	sd	<i>p</i>
Demokratik Tutum	Eğitim	79	401.54	46.64	6	.000
	Fen-Edebiyat	127	391.52			
	İktisadi ve İdari Bilimler	78	305.15			
	Mühendislik	74	338.93			
	Sağlık	147	366.92			
	Ziraat	64	211.16			
	İlahiyat	125	347.09			

Tablo 6’da verilen analiz bulguları incelendiğinde en düşük sıra ortalamasının ziraat fakültesinde öğrenim gören üniversite öğrencilerine ait olduğu, en yüksek sıra ortalamasının ise eğitim fakültesinde öğrenim gören üniversite öğrencilerine ait olduğu görülmektedir. Analiz bulgularına göre demokratik tutum puanları öğrenim görülen fakülteye göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır ($p < .01$). Bu anlamlı farkın hangi gruplardan kaynaklandığının belirlenmesi amacıyla Mann Whitney U testi yapılmıştır. Analiz sonucunda eğitim fakültesi -iktisadi ve idari bilimler fakültesi, eğitim fakültesi - ziraat fakültesi, fen edebiyat fakültesi - iktisadi ve idari bilimler fakültesi, fen edebiyat fakültesi - ziraat fakültesi, ziraat fakültesi - sağlık bilimleri fakültesi, iktisadi ve idari bilimler fakültesi - ziraat fakültesi, Mühendislik fakültesi – ziraat fakültesi, sağlık bilimleri fakültesi – ziraat fakültesi, ilahiyat fakültesi- ziraat fakültesi grupları ($p < .01$) ile iktisadi ve idari bilimler fakültesi – sağlık bilimleri fakültesi grupları ($p < .05$) arasındaki farkların anlamlı olduğu görülmüştür.

Demokratik Tutum İle Annenin Sosyal Güvencesi

Demokratik tutum puanlarının katılımcıların annelerinin sosyal güvencelerine ilişkin gruplarda anlamlı şekilde farklılaşıp farklılaşmadığı Kruskal Wallis H testi ile incelenmiştir. Analiz bulguları Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7

Demokratik Tutum ve Annenin Sosyal Güvencesine İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

	Anne Sosyal Güvence	N	Sıra Ortalamaları	χ^2	sd	p
	SGK	469	354.82			
Demokratik Tutum	Özel Sağlık S. Yeşil Kart	11	355.09	2.13	3	.546
	Yok	57	335.69			
		157	329.38			

Tablo 7’de verilen bulgular incelendiğinde en düşük sıra ortalamasının annesinin sosyal güvencesi olmayan katılımcılara ait olduğu, en yüksek sıra ortalamasının ise annesinin özel sağlık sigortasına sahip katılımcılara ait olduğu görülmektedir. Gerçekleştirilen analiz sonuçlarına göre demokratik tutum puanları annenin sosyal güvencesine göre anlamlı şekilde farklılaşmamaktadır ($p > .05$).

Demokratik Tutum İle Babanın Sosyal Güvencesi

Demokratik tutum puanlarının katılımcıların babalarının sosyal güvencelerine ilişkin gruplarda anlamlı şekilde farklılaşıp farklılaşmadığı Kruskal Wallis H testi ile incelenmiştir. Analiz bulguları Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8

Demokratik Tutum ve Babanın Sosyal Güvencesine İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

	Baba Sosyal Güvencesi	<i>n</i>	Sıra Ortalamaları	χ^2	sd	<i>p</i>
	SGK	584	349.71			
Demokratik Tutum	Özel Sağlık S.	12	311.21	.66	3	.882
	Yeşil Kart	49	336.92			
	Yok	49	340.62			

Tablo 8’de verilen bulgular incelendiğinde en düşük sıra ortalamasının babasının özel sağlık sigortasına sahip üniversite öğrencilerine ait olduğu, en yüksek sıra ortalamasının ise babasının sosyal güvenlik kurumuna bağlı güvencesi olan üniversite öğrencilerine ait olduğu görülmektedir. Analiz bulgularına göre demokratik tutum puanları babanın sosyal güvencesine göre anlamlı şekilde farklılaşmamaktadır ($p > .05$).

Demokratik Tutum İle Annenin Öğrenim Durumu

Demokratik tutum puanlarının katılımcıların annelerinin öğrenim durumlarına ilişkin gruplarda anlamlı şekilde farklılaşıp farklılaşmadığı Kruskal Wallis H testi ile incelenmiştir. Analiz bulguları Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9

Demokratik Tutum ve Annenin Öğrenim Durumuna İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

	Anninin Öğrenim Durumu	<i>n</i>	Sıra Ortalamaları	χ^2	sd	<i>p</i>
Demokratik Tutum	Okur-yazar değil	68	332.60	5.42	5	.367
	Okur-yazar	56	348.01			
	İlkokul mezunu	363	357.38			
	Ortaokul mezunu	110	357.66			
	Lise mezunu	74	302.82			
	Üniversite mezunu	23	329.52			

Tablo 9’da verilen bulgular incelendiğinde en düşük sıra ortalamasının annesi lise ve dengi okul mezunu olan üniversite öğrencilerine ait olduğu, en yüksek sıra ortalamasının ise annesi ortaokul ve dengi okul mezunu olan üniversite öğrencilerine ait olduğu görülmektedir. Analiz bulgularına göre demokratik tutum puanları annelerinin öğrenim durumlarına göre anlamlı şekilde farklılaşmamaktadır ($p > .05$).

Demokratik Tutum İle Babanın Öğrenim Durumu

Demokratik tutum puanlarının katılımcıların babalarının öğrenim durumlarına ilişkin gruplarda anlamlı şekilde farklılaşıp farklılaşmadığı Kruskal Wallis H testi ile incelenmiştir. Analiz bulguları Tablo 10’da verilmiştir.

Tablo 10

Demokratik Tutum ve Babanın Öğrenim Durumuna İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

Babanın Durumu	Öğrenim	<i>n</i>	Sıra Ortalamaları	χ^2	sd	<i>p</i>
Demokratik Tutum	Okur-yazar değil	16	285.56	10.84	5	.055
	Okur-yazar	23	332.41			
	İlkokul mezunu	260	356.09			
	Ortaokul mezunu	142	372.46			
	Lise mezunu	162	309.86			
	Üniversite mezunu	91	365.73			

Tablo 10’da verilen bulgular incelendiğinde en düşük sıra ortalamasının babası okur-yazar olmayan katılımcılara ait olduğu, en yüksek sıra ortalamasının ise babası ortaokul ve dengi okul mezunu olan katılımcılara ait olduğu görülmektedir. Analiz bulgularına göre demokratik tutum puanları babanın öğrenim durumuna göre anlamlı şekilde farklılaşmamaktadır ($p > .05$).

Demokratik Tutum İle Ailenin Aylık Gelir

Demokratik tutum puanlarının üniversite öğrencilerinin ailelerinin aylık gelir durumuna ilişkin gruplarda anlamlı şekilde farklılaşıp farklılaşmadığı Kruskal Wallis H testi ile incelenmiştir. Analiz bulguları Tablo 11’de verilmiştir.

Tablo 11

Demokratik Tutum ve Ailelerinin Aylık Gelir Durumuna İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

	Ailenin Aylık Geliri	<i>n</i>	Sıra Ortalamaları	χ^2	sd	<i>p</i>
Demokratik Tutum	Sabit geliri yok	99	350.77	22.42	6	.001
	500 TL-1450 TL	149	359.97			
	1451 TL- 2450 TL	204	346.34			
	2451 TL- 3450TL	135	356.99			
	3451TL- 4450 TL	50	305.00			
	4451 TL- 5450 TL	30	436.93			
	5451 TL- 10000 TL	27	207.31			

*Gelir sınırları belirlenirken 2017 yılı asgari ücret, açlık ve yoksulluk sınırları baz alınmıştır.

Tablo 11’de verilen analiz bulguları incelendiğinde en düşük sıra ortalamasının ailenin aylık 5451 TL- 10000 TL geliri olan ailelere ait olduğu, en yüksek sıra ortalamasının ise ailenin aylık 4451 TL- 5450 TL geliri olan ailelere ait olduğu görülmektedir. Analiz bulgularına göre demokratik tutum puanları gelir durumuna göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır ($p < .01$). Bu anlamlı farkın hangi gruplardan kaynaklandığının belirlenmesi amacıyla Mann Whitney U testi yapılmıştır. Analiz sonucunda sabit geliri yok/4451 TL- 5450 TL, 500 TL-1450 TL / 4451 TL-5450 TL, 1451 TL- 2450 TL / 4451 TL- 5450 TL, 2451 TL- 3450TL / 4451 TL- 5450 TL ($p < .05$), Sabit geliri yok/5451 TL- 10000 TL, 500 TL-1450 TL/5451 TL- 10000 TL, 1451 TL- 2450 TL / 4451 TL- 5450 TL, 2451 TL- 3450TL/5451 TL- 10000 TL, 3451TL- 4450 TL/4451 TL- 5450 TL, 4451 TL- 5450TL/5451 TL- 10000 TL ($p < .01$) grupları arasında farkların anlamlı olduğu bulunmuştur.

Demokratik Tutum İle Yaşamını Geçirdiği Yer

Demokratik tutum puanlarının katılımcıların yaşamını geçirdiği yere ilişkin gruplarda anlamlı şekilde farklılaşıp farklılaşmadığı Kruskal Wallis H testi ile incelenmiştir. Analiz bulguları Tablo 12’de verilmiştir.

Tablo 12

Demokratik Tutum ve Yaşamını Nerede Geçirdiğine İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

	Yaşamını Nerede Geçirdiği	<i>n</i>	Sıra Ortalamaları	χ^2	sd	<i>p</i>
Demokratik tutum	Metropol	96	370.07	3.33	3	.343
	İl merkezi	243	355.26			
	İlçe merkezi	203	340.69			
	Belde ve Köyde	152	327.52			

Tablo 12’de verilen bulgular incelendiğinde en düşük sıra ortalamasının yaşamını belde ve köyde geçiren üniversite öğrencilerine ait olduğu, en yüksek sıra ortalamasının ise yaşamını metropolde geçiren üniversite öğrencilerine ait olduğu görülmektedir. Analiz bulgularına göre demokratik tutum puanları üniversite öğrencilerinin yaşamını geçirdikleri yere göre anlamlı şekilde farklılaşmamaktadır ($p > .05$).

Demokratik Tutum ve Siyasi Görüş

Demokratik tutum puanlarının katılımcıların siyasi görüşlerine ilişkin gruplarda anlamlı şekilde farklılaşıp farklılaşmadığı Kruskal Wallis H testi ile incelenmiştir. Analiz bulguları Tablo 13’de verilmiştir.

Tablo 13

Demokratik Tutum ve Siyasi Görüşe İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

	Siyasi Görüş	<i>n</i>	Sıra Ortalamaları	χ^2	sd	<i>p</i>
Demokratik tutum	Aşırı Sağ	48	302.58	11.42	7	.121
	Milliyetçi	239	352.36			
	Muhafazakâr	154	347.23			
	Merkez Sağ	93	359.30			
	Liberal	30	298.72			
	Sosyal Demokrat	75	331.51			
	Sosyalist/Komünist	46	416.16			
	Anarşist	9	285.67			

Tablo 13’de verilen bulgular incelendiğinde en düşük sıra ortalamasının siyasi görüşü anarşist olan katılımcılara ait olduğu, en yüksek sıra ortalamasının ise siyasi görüşü sosyalist/komünist olan katılımcılara ait olduğu görülmektedir. Analiz bulgularına göre demokratik tutum puanları siyasi görüşe göre anlamlı şekilde farklılaşmamaktadır ($p > .05$).

Demokratik Tutum İle Gelinen Coğrafi Bölge

Demokratik tutum puanlarının üniversite öğrencilerinin gelinen bölgeye ilişkin gruplarda anlamlı şekilde farklılaşıp farklılaşmadığı Kruskal Wallis H testi ile incelenmiştir. Analiz bulguları Tablo 14’de verilmiştir.

Tablo 14

Demokratik Tutum ve Gelinein Coğrafi Bölgeye İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

	Gelinein Bölge	Coğrafi	<i>n</i>	Sıra Ortalamaları	χ^2	sd	<i>p</i>
Demokratik tutum	Akdeniz		255	331.30	6.56	6	.363
	Güneydoğu		40	343.60			
	Anadolu		104	346.64			
	İç Anadolu		213	368.76			
	Karadeniz		10	283.85			
	Ege		37	327.35			
	Doğu Anadolu		35	382.66			
	Marmara						

Tablo 14’de verilen bulgular incelendiğinde en düşük sıra ortalamasının ege bölgesinden gelen katılımcılara ait olduğu, en yüksek sıra ortalamasının ise Marmara bölgesinden gelen katılımcılara ait olduğu görülmektedir. Analiz bulgularına göre demokratik tutum puanları gelinen coğrafi bölgeye göre anlamlı şekilde farklılaşmamaktadır ($p > .05$).

Toleransa İlişkin Bulgular**Tolerans Düzeyi İle Cinsiyet**

Üniversite öğrencilerinin tolerans düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek amacıyla Mann Whitney U testi gerçekleştirilmiştir. Analiz bulguları Tablo 15’de verilmiştir.

Tablo 15

Tolerans Düzeyi ve Cinsiyete İlişkin Mann Whitney U Testi Sonuçları

	Cinsiyet	<i>n</i>	Sıra Ortalamaları	<i>U</i>	<i>Z</i>	<i>p</i>
Tolerans	Erkek	231	375.00	46661.50	-2.66	.008
	Kadın	461	332.22			

Tablo 15’de verilen analiz bulguları incelendiğinde kadınların tolerans puanlarına ilişkin sıra ortalamalarının erkeklerinkinden daha düşük olduğu görülmektedir. Analiz bulguları toleransa ilişkin puanların cinsiyete göre anlamlı şekilde farklılaştığını göstermektedir ($p < .01$).

Tolerans İle Oturulan Evin Durumu

Tolerans puanlarının katılımcıların yaşadıkları evlerin durumuna ilişkin gruplarda anlamlı şekilde farklılaşp farklılaşmadığı Kruskal Wallis H testi ile incelenmiştir. Analiz bulguları Tablo 16’da verilmiştir.

Tablo 16

Tolerans ve Oturulan Evin Durumuna İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

	Oturulan Evin Durumu	<i>n</i>	Sıra Ortalamaları	χ^2	sd	<i>p</i>
Tolerans	Apartman dairesi, kaloriferli	94	380.09	9.93	5	.077
	Apartman dairesi, kombili	213	321.27			
	Apartman dairesi, sobalı	69	333.87			
	Müstakil ev (dubleks ya da tripleks)	157	350.05			
	Müstakil ev (gecekondu)	122	374.68			
	Diğer	36	311.75			

Tablo 16’da verilen analiz bulguları incelendiğinde en düşük sıra ortalamasının oturduğu ev seçenekler arasında olmayan, diğer olarak belirten gruba ait olduğu, en yüksek sıra ortalamasının ise kaloriferli apartman dairesinde oturanlara ait olduğu görülmektedir. Analiz bulgularına göre tolerans puanları oturulan evin durumuna göre anlamlı şekilde farklılaşmamaktadır ($p > .05$).

Tolerans İle Sınıf Düzeyi

Tolerans puanlarının üniversite öğrencilerinin sınıf düzeylerine ilişkin gruplarda anlamlı şekilde farklılaşp farklılaşmadığı Kruskal Wallis H testi ile incelenmiştir. Analiz bulguları Tablo 17’de verilmiştir.

Tablo 17

Tolerans ve Sınıf Düzeyine İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

	Sınıf Düzeyi	<i>n</i>	Sıra Ortalamaları	χ^2	sd	<i>p</i>
Tolerans	Birinci Sınıf	140	326.88	10.38	3	.016
	İkinci Sınıf	180	360.46			
	Üçüncü Sınıf	304	330.70			
	Dördüncü Sınıf	65	408.09			

Tablo 17’de verilen analiz bulguları incelendiğinde en düşük sıra ortalamasının birinci sınıfa giden katılımcılara ait olduğu, en yüksek sıra ortalamasının ise dördüncü sınıfa giden üniversite öğrencilerine ait olduğu görülmektedir. Analiz bulgularına göre katılımcıların tolerans puanları sınıf düzeylerine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır ($p < .05$). Bu anlamlı farkın hangi gruplardan kaynaklandığının ortaya konulması amacıyla Mann Whitney U testi yapılmıştır. Analiz bulguları birinci sınıf – dördüncü sınıf ve üçüncü sınıf – dördüncü sınıf grupları arasında farkların anlamlı olduğunu göstermiştir ($p < .01$).

Tolerans İle Öğrenim Görülen Fakülte

Tolerans puanlarının üniversite öğrencilerinin öğrenim gördükleri fakülterlere ilişkin gruplarda anlamlı şekilde farklılaşıp farklılaşmadığı Kruskal Wallis H testi ile incelenmiştir. Analiz bulguları Tablo 18’de verilmiştir.

Tablo 18

Tolerans ve Öğrenim Görülen Fakülteye İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

Fakülte	<i>n</i>	Sıra Ortalamaları	χ^2	sd	<i>p</i>
Eğitim	79	359.61			
Fen-Edebiyat	127	317.27			
İktisadi ve İdari Bilimler	78	379.43	10.66	6	.099
Mühendislik	74	301.80			
Sağlık	147	359.70			
Ziraat	64	373.47			
İlahiyat	125	350.05			

Tablo 18’de verilen analiz bulguları incelendiğinde en düşük sıra ortalamasının mühendislik fakültesinde öğrenim gören katılımcılara ait olduğu, en yüksek sıra ortalamasının ise iktisadi ve idari bilimler fakültesinde öğrenim gören katılımcılara ait olduğu görülmektedir. Gerçekleştirilen analiz sonuçlarına göre tolerans puanları öğrenim görülen fakülteye göre anlamlı şekilde farklılaşmamaktadır ($p > .05$).

Tolerans İle Annenin Sosyal Güvencesi

Tolerans puanlarının katılımcıların annesinin sosyal güvencesine ilişkin gruplarda anlamlı şekilde farklılaşp farklılaşmadığı Kruskal Wallis H testi ile incelenmiştir. Analiz bulguları Tablo 19'da verilmiştir.

Tablo 19

Tolerans ve Annenin Sosyal Güvencesine İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

	Annenin Sosyal Güvence	<i>n</i>	Sıra Ortalamaları	χ^2	sd	<i>p</i>
Tolerans	SGK	469	342.63	1.51	3	.680
	Özel Sağlık S.	11	310.09			
	Yeşil Kart	57	359.18			
	Yok	157	360.42			

Tablo 19'da verilen bulgular incelendiğinde en düşük sıra ortalamasının annesi özel sağlık sigortasına sahip katılımcılara ait olduğu, en yüksek sıra ortalamasının ise annesinin sosyal güvencesi olmayan katılımcılara ait olduğu görülmektedir. Gerçekleştirilen analiz sonuçlarına göre tolerans puanları annenin sosyal güvencesine göre anlamlı şekilde farklılaşmamaktadır ($p > .05$).

Tolerans İle Babanın Sosyal Güvencesi

Tolerans puanlarının üniversite öğrencilerinin babalarının sosyal güvencelerine ilişkin gruplarda anlamlı şekilde farklılaşıp farklılaşmadığı Kruskal Wallis H testi ile incelenmiştir. Analiz bulguları Tablo 20’de verilmiştir.

Tablo 20

Tolerans ve Baba Sosyal Güvencesine İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

	Babanın Sosyal Güvencesi	<i>n</i>	Sıra Ortalamaları	χ^2	sd	<i>p</i>
Tolerans	SGS	584	346.09	.1.87	3	.599
	Özel Sağlık S.	12	284.04			
	Yeşil Kart	49	364.34			
	Yok	49	362.97			

Tablo 20’de verilen bulgular incelendiğinde en düşük sıra ortalamasının babası özel sağlık sigortasına sahip katılımcılara ait olduğu, en yüksek sıra ortalamasının ise babası yeşil kart kapsamında olan katılımcılara ait olduğu görülmektedir. Analiz bulgularına göre tolerans puanları babanın sosyal güvencesine göre anlamlı şekilde farklılaşmamaktadır ($p > .05$).

Tolerans İle Annenin Öğrenim Durumu

Tolerans puanlarının katılımcıların annenin öğrenim durumlarına ilişkin gruplarda anlamlı şekilde farklılaşıp farklılaşmadığı Kruskal Wallis H testi ile incelenmiştir. Analiz bulguları Tablo 21’de verilmiştir.

Tablo 21

Tolerans ve Anne Öğrenim Durumuna İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

	Annenin Öğrenim Durumu	<i>n</i>	Sıra Ortalamaları	χ^2	sd	<i>p</i>
Tolerans	Okur-yazar değil	68	370.39	3.70	5	.593
	Okur-yazar	56	329.52			
	İlkokul mezunu	363	350.93			
	Ortaokul mezunu	110	323.71			
	Lise mezunu	74	347.76			
	Üniversite mezunu	23	382.46			

Tablo 21’de verilen bulgular incelendiğinde en düşük sıra ortalamasının annesi ortaokul ve dengi okul mezunu olan üniversite öğrencilerine ait olduğu, en yüksek sıra ortalamasının ise annesi üniversite ya da yüksekokul mezunu olan üniversite öğrencilerine ait olduğu görülmektedir. Analiz bulgularına göre tolerans puanları annenin öğrenim durumuna göre anlamlı şekilde farklılaşmamaktadır ($p > .05$).

Tolerans İle Babanın Öğrenim Durumu

Tolerans puanlarının katılımcıların babanın öğrenim durumuna ilişkin gruplarda anlamlı şekilde farklılaşp farklılaşmadığı Kruskal Wallis H testi ile incelenmiştir. Analiz bulguları Tablo 22’de verilmiştir.

Tablo 22

Tolerans ve Babanın Öğrenim Durumuna İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

	Babanın Öğrenim Durumu	<i>n</i>	Sıra Ortalamaları	χ^2	sd	<i>p</i>
Tolerans	Okur-yazar değil	16	394.34	2.52	5	.773
	Okur-yazar	23	325.11			
	İlkokul mezunu	260	352.92			
	Ortaokul mezunu	142	356.24			
	Lise mezunu	162	333.42			
	Üniversite mezunu	91	340.87			

Tablo 22’de verilen bulgular incelendiğinde en düşük sıra ortalamasının babası okur-yazar olan katılımcılara ait olduğu, en yüksek sıra ortalamasının ise babası okur-yazar olmayan katılımcılara ait olduğu görülmektedir. Analiz bulgularına göre tolerans puanları babanın öğrenim durumuna göre anlamlı şekilde farklılaşmamaktadır ($p > .05$).

Tolerans İle Ailenin Aylık Gelir

Tolerans puanlarının katılımcıların ailelerinin aylık gelir durumuna ilişkin gruplarda anlamlı şekilde farklılaşp farklılaşmadığı Kruskal Wallis H testi ile incelenmiştir. Analiz bulguları Tablo 23’de verilmiştir.

Tablo 23

Tolerans ve Ailelerinin Aylık Gelir Durumuna İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

	Ailenin Aylık Geliri	<i>n</i>	Sıra Ortalamaları	χ^2	sd	<i>p</i>
	Sabit geliri yok	99	371.90			
	500 TL-1450 TL	149	336.18			
	1451 TL- 2450 TL	204	347.27			
Tolerans	2451 TL- 3450TL	135	343.92	8.76	6	.188
	3451TL- 4450 TL	50	341.06			
	4451 TL- 5450 TL	30	284.52			
	5451 TL- 10000 TL	27	422.06			

*Gelir sınırları belirlenirken 2017 yılı asgari ücret, aylık ve yoksulluk sınırları baz alınmıştır.

Tablo 23’de verilen analiz bulguları incelendiğinde en düşük sıra ortalamasının 4451 TL- 5450 TL geliri olan ailelere ait olduğu, en yüksek sıra ortalamasının ise 5451 TL- 10000 TL geliri olan ailelere ait olduğu görülmektedir. Analiz bulgularına göre tolerans puanları ailenin aylık gelirine göre anlamlı şekilde farklılaşmamaktadır ($p > .05$).

Tolerans İle Yaşamını Geçirdiği Yer

Tolerans puanlarının katılımcıların yaşamını nerede geçirdiğine ilişkin gruplarda anlamlı şekilde farklılaşp farklılaşmadığı Kruskal Wallis H testi ile incelenmiştir. Analiz bulguları Tablo 24’de verilmiştir.

Tablo 24

Tolerans ve Yaşamını Nerede Geçirdiği İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

	Yaşamını Nerede Geçirdiği	<i>n</i>	Sıra Ortalamaları	χ^2	sd	<i>p</i>
<i>Tolerans</i>	Metropol	96	327.17	4.17	3	.343
	İl merkezi	243	359.60			
	İlçe merkezi	203	330.25			
	Belde ve Köyde	151	361.85			

Tablo 24’de verilen bulgular incelendiğinde en düşük sıra ortalamasının yaşamını metropolde geçiren üniversite öğrencilerine ait olduğu, en yüksek sıra ortalamasının ise yaşamını belde ve köyde geçiren üniversite öğrencilerine ait olduğu görülmektedir. Analiz bulgularına göre tolerans puanları yaşamını geçirdiği yere göre anlamlı şekilde farklılaşmamaktadır ($p > .05$).

Tolerans İle Siyasi Görüş

Tolerans puanlarının katılımcıların siyasi görüşlerine ilişkin gruplarda anlamlı şekilde farklılaşp farklılaşmadığı Kruskal Wallis H testi ile incelenmiştir. Analiz bulguları Tablo 25’de verilmiştir.

Tablo 25

Tolerans ve Siyasi Görüşe İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

	Siyasi Görüş	n	Sıra Ortalamaları	χ^2	sd	p
Tolerans	Aşırı Sağ	48	374.32	5.54	7	.594
	Milliyetçi	239	360.72			
	Muhafazakâr	154	335.20			
	Merkez Sağ	93	329.57			
	Liberal	30	307.88			
	Sosyal Demokrat	75	365.70			
	Sosyalist/Komünist	46	327.43			
	Anarşist	9	332.22			

Tablo 25’de verilen bulgular incelendiğinde en düşük sıra ortalamasının siyasi görüşü liberal olan katılımcılara ait olduğu, en yüksek sıra ortalamasının ise siyasi görüşü aşırı sağ olan katılımcılara ait olduğu görülmektedir. Analiz bulgularına göre tolerans puanları siyasi görüşe göre anlamlı şekilde farklılaşmamaktadır ($p > .05$).

Tolerans İle Gelinen Coğrafi Bölge

Tolerans puanlarının üniversite öğrencilerinin gelinen coğrafi bölgeye ilişkin gruplarda anlamlı şekilde farklılaşıp farklılaşmadığı Kruskal Wallis H testi ile incelenmiştir. Analiz bulguları Tablo 26’da verilmiştir.

Tablo 26

Tolerans ve Gelinein Coğrafi Bölgeye İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

	Gelinein Coğrafi Bölge	<i>n</i>	Sıra Ortalamaları	χ^2	sd	<i>p</i>
Tolerans	Akdeniz	255	352.06	7.82	6	.252
	Güneydoğu Ana	40	331.66			
	İç Anadolu	104	387.13			
	Karadeniz	213	334.62			
	Ege	10	393.15			
	Doğu Anadolu	37	311.49			
	Marmara	35	318.00			

Tablo 26'da verilen bulgular incelendiğinde en düşük sıra ortalamasının Doğu Anadolu bölgesinden gelen katılımcılara ait olduğu, en yüksek sıra ortalamasının ise ege bölgesinden gelen katılımcılara ait olduğu görülmektedir. Analiz bulgularına göre tolerans puanları gelinen coğrafi bölgeye göre anlamlı şekilde farklılaşmamaktadır ($p > .05$).

Demokratik Tutum İle Tolerans İlişisine Yönelik Bulgular

Korelasyon analizi ile iki farklı değişken arasındaki ilişkinin yönü ve şiddeti hakkında bilgi edinilir. Eğer veriler parametrik olma şartlarını taşıyorsa Spearman's Rho korelasyon analizi kullanılır (Eymen, 2007).

Demokratik tutum ve tolerans değişkenleri arasındaki ilişkilerin ortaya konulması amacıyla öncelikle değişkenlere ilişkin ortalama ve standart sapma değerleri ile iki değişken arasındaki Spearman's Rho korelasyon analizi değerleri incelenmiştir. Gerçekleştirilen analiz sonucunda anlamlılık düzeyinin .05 değerinden büyük olması demokratik tutum ve tolerans değişkenlerinin anlamlı düzeyde ilişkili olduğu görülmüştür. Demokratik tutum ve tolerans düzeyleri arasında pozitif yönde ve düşük düzeyde ilişki bulunduğu anlaşılmaktadır. Değişkenlere ilişkin ortalama ve standart sapma değerleri ile değişkenler arası korelasyon değerleri Tablo 27'de verilmiştir.

Tablo 27

Değişkenlere İlişkin Ortalama, Standart Sapma ve Korelasyon Değerleri

	Demokratik Tutum	Tolerans
Demokratik tutum	1	.23**
Ortalama	34.22	44.83
Standart sapma	5.11	6.58

** $p < .01$

Regresyon analizinin varsayımlarından doğrusallık ile artık hata terimlerinin normalliği için değişkenlere ilişkin histogram ve saçılma diyagramı matrisleri incelenmiş, doğrusallık ile artık hata terimlerinin normalliği açısından problem oluşturacak bir durum gözlenmiştir. Değişkenler arasında çoklu bağlantı problemi olup olmadığı ise öncelikle iki değişken arasındaki korelasyon değerlerinin incelenmesiyle değerlendirilmiştir. Kline (2011) iki değişken arasındaki ilişkinin .85 ve üzeri olması durumunda çoklu bağlantı problemi olabileceğini belirtmektedir. Tablo 27’de verilen korelasyon değerleri incelendiğinde değişkenler arasında çoklu bağlantı sorunu olduğu görülmektedir.

Demokratik tutum değişkeninin tolerans değişkenini yordama gücü basit doğrusal regresyon analizi ile incelenmiştir. Gerçekleştirilen basit doğrusal regresyon analizinde demokratik tutum bağımsız değişken olarak tanımlanırken, tolerans değişkeni ise bağımlı değişken tanımlanarak modele dâhil edilmiştir. Analiz sonucunda demokratik tutumun toleransı yordadığı ($\beta = .23$; $p < .01$) ve toleransa ilişkin varyansın % 7’sini açıkladığı görülmüştür [$F_{(1-692)} = 51.60$, $p < .01$]. Analiz bulguları Tablo 28’de verilmiştir.

Tablo 28

Toleransın Yordanmasına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Modeller	<i>B</i>	Standart Hata <i>B</i>	β	<i>t</i>	<i>R</i>	R^2	Standart Hata <i>R</i>	<i>F</i>
Model 1 Sabit	33.23	1.63		20.35**	.26	.07	6.35	51.60**
Demokratik Tutum	.34	.05	.26	7.18**				

** $p < .01$

BÖLÜM V

TARTIŞMA

Araştırma bulguları incelendiğinde erkeklerin demokratik tutum düzeylerinin kadınlardan daha düşük olduğu görülmektedir. Araştırmada demokratik tutum düzeylerinin cinsiyete göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır. Karahan'ın (2006) yaptığı 'Öğretmen Adaylarında Demokratik Tutum, Nevrotik Eğilimler ve Kendini Gerçekleştirme', Taçman'ın (2006) yaptığı 'İlköğretim Sınıf Öğretmenlerinin Demokratik Tutumları' ve Gömleksiz'in (2011) yaptığı 'Öğretmen Adaylarının Demokratik Tutumları', başlıklı araştırmada kadın öğrencilerin demokratik tutum ölçeği puan ortalamalarının, erkek öğrencilere göre yüksek olduğunu sonucuna ulaşmıştır. Ektem'in (2011) yaptığı 'Öğretmen Adaylarının Demokratik Tutumları' başlıklı araştırmasında ise demokratik tutum puan ortalamalarının cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Gilligan'ın ahlak geliştirme teorisinde kadın ile erkek arasında çarpıcı zıtlıklar olduğunu ve bunların gelişmelerinin ilk aşamalarındaki deneyim farklılıkları bağlamında anlaşılabilirliğini savunmaktadırlar. Gilligan'ın (1983) kültürel feminist ya da 'farklı ses' teorisi kadınlar ve erkekler arasındaki farklılıklara odaklanırlar ve bu farklılığı memnuniyetle karşılarlar. Kadınların erkeklerden farklı hayat deneyimleri vardır ve bu farklılık onları farklı bir dille konuşmalarını sağlamaktadır. Onlara göre erkekler rekabete, bencilliğine ve agresifliğe vurgu yaparlarken, kadın dili ihtimam, bakım ve empatiye vurgu yapmaktadır. Söz konusu araştırma ve daha önce yapılan araştırmalar gösteriyor ki kadın öğrencilerin demokratik tutumlarının erkek öğrencilere göre yüksek olduğu dolayısıyla cinsiyetin demokratik tutum sergilemede belirleyici bir unsur olduğunu söyleyebiliriz.

Demokratik tutum oturlan evin durumuna göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır. Oturlan evin özellikleri, bulunduğu bölge, kimlerin o evde ve bölgede yaşadığına bağlı olarak demokratik tutumun farklılaştığına ulaşılmıştır. Orta ve alt grupların yaşayabileceği evlerde yaşayanlar ya da getto olarak yapılmış konutlarda yaşayanlarda demokratik tutumun diğer konut tiplerinde yaşayanlara yani sosyo-ekonomik olarak orta üst ya da üst sınıfların yaşayabileceği evlerde oturanlara göre daha düşük olduğu görülmektedir. Oturlan evin özellikleri bireylerin sosyo-ekonomik özellikleriyle doğrudan ilişkili olduğunu varsayarsak, insanlar yoksullaştıkça yaşam koşullarının daha kötü olduğu evlerde oturmak zorunda kalmaktadırlar. Evin özelliklerinin kötüleşmesi (oda sayısı, yaşayan birey sayısı, ısınma...) evde oturan bireylerin birbirlerine ve dış dünyalarına karşı olumsuz tavır sergilemekte olduklarını dolayısıyla demokratik tutumlarının zayıflamakta olduğunu söyleyebiliriz. Tam tersi bir durumda ise, oturlan evin özelliklerinin iyi olması, bireylerin sosyo-ekonomik düzeylerinin de iyi olduğu anlamına geldiğini varsayarsak, söz

konusu durumun, bireylerin demokratik tutumlarını güçlendirdiğini yani demokratik tutumu olumlu etkilediğini ortaya koyabiliriz. Dolayısıyla sosyo-ekonomik koşullara göre oturan evin özellikleri demokratik tutumu etkileyen belirleyici bir etken olduğunu söylememiz çokta abartı olmayacaktır.

Üniversite eğitiminin demokratik tutum ile ilişkili olduğu görülmektedir. Araştırmada birinci sınıfa devam eden üniversite öğrencilerinin üçüncü ve dördüncü sınıfa devam eden üniversite öğrencilerine göre demokratik tutumlarının daha düşük olduğu ortaya konulmuştur. Yani üniversitede alınan eğitim artıca demokratik tutumun da olumlu olarak arttığını söyleyebiliriz. Benzer şekilde Karahan'ın (2006) yaptığı 'Öğretmen Adaylarında Demokratik Tutum, Nevrotik Eğilimler ve Kendini Gerçekleştirme' başlıklı araştırmada dördüncü sınıfa devam eden öğrencilerin Demokratik Tutum Ölçeği puan ortalamalarının, birinci sınıfa devam eden öğrencilere göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Karahan'ın yaptığı araştırma bulguları ile bu araştırmanın bulguları gösteriyor ki üniversiteye başlayan öğrencilerin sahip oldukları demokratik tutum, üniversitede geçirdiği yıllara göre artmaktadır. Dolayısıyla birey ne kadar uzun süre üniversite eğitimi alır ise sahip olduğu demokratik tutumda o derece olumlu etkilenmektedir. Yani üniversitede alınan eğitim, demokratik tutumu, her sınıf kademesinde katlanarak olumlu yönde geliştirmektedir.

Araştırmada Ziraat Fakültesinde öğrenim gören üniversite öğrencilerinin demokratik tutumlarının en düşük; Eğitim Fakültesinde öğrenim gören üniversite öğrencilerinin ise en yüksek düzeyde demokratik tutuma sahip oldukları görülmektedir. Bulgulara göre demokratik tutumun öğrenim görülen fakülteye göre anlamlı bir şekilde değiştiğini söyleyebiliriz. Bu durumu, içeriği teknik ya da fen bilimlerinden oluşan fakültelerde öğrenim gören öğrencilerin, sosyal ve beşeri bilimler içeriğine sahip olan fakültelerde öğrenim gören öğrencilere göre daha düşük bir demokratik tutum oluşturdukları şeklinde yorumlanabilir.

Araştırmada annesinin sosyal güvencesi olmayan katılımcıların demokratik tutumlarının en düşük olduğu, annesi özel sağlık sigortasına sahip olan katılımcıların ise demokratik tutumlarının en yüksek olduğu görülmektedir. Ancak araştırma bulgularından da anlaşılacağı gibi bu iki durum arasında anlamlı bir farklılığın bulunmadığı yani annenin sosyal güvenceye sahip olup olmaması ile demokratik tutum arasında anlamlı bir fark bulunmadığı söylenebilir. Her ne kadar annenin sosyal güvenceye sahip olup olmaması demokratik tutum üzerinde manidar bir farklılık oluşturmamış olsa da annenin kendisine ait sosyal güvencesinin olmaması herhangi bir işte çalışmadığı anlamına gelmektedir. Dolayısıyla gelir getirici herhangi bir işte çalışmayan kadınların çocuklarında da demokratik tutumun daha az geliştiğini öne sürebiliriz. Annenin özel sağlık sigortasına sahip olması ise gelir getirici bir işte çalıştığı ve iyi bir maddi kazanç elde ettiği anlamına gelebilir. O halde iş

yaşamına katılan ve iyi bir ücret alan annelerin çocuklarında, diğerlerine göre daha iyi bir demokratik tutum geliştirdikleri söylenebilir. Annelerin gelir getirici bir işte çalışıyor ve iyi kazanç elde ediyor olmaları, demokratik tutum üzerinde az da olsa olumlu bir katkı sağladığını öne sürülebilir.

Babanın sosyal güvenceye sahip olup olmaması ile demokratik tutum arasındaki ilişkiye bakıldığında ise annenin sosyal güvenceye sahip olup olmama ile demokratik tutum arasındaki ilişkiye benzer bir şekilde iki durum arasında manidar bir fark bulunmadığı görülmektedir. En düşük sıra ortalamasının babasının özel sağlık sigortasına sahip üniversite öğrencilerine ait olduğu, en yüksek sıra ortalamasının ise babasının sosyal güvenlik kurumuna bağlı güvencesi olan bir işte çalışan üniversite öğrencilerine ait olduğu görülmektedir. Özel sağlık sigortasının bulunması iyi bir gelir elde ettiği anlamına gelebilir. İyi gelir elde eden babaların demokratik tutumlarının düşük olması sahip oldukları sermayeyi ve birikimlerini koruma-kaybetme güdüsü olabilir. Güvenceli ve ücretli bir işte çalışan babaların demokratik tutumlarının azda olsa diğerlerinden daha yüksek olması ise, güvenceli bir işin demokratik toplumlarda mümkün olduğu bilgisi veya bilincine sahip olmalarından kaynaklanıyor olabilir.

Bulgulara göre demokratik tutum ile katılımcıların anne ve babalarının öğrenim durumu arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Yani anne ve babanın öğrenim durumu demokratik tutumu önemli ölçüde olumlu ya da olumsuz etkilemediği söylenebilir. Benzer şekilde Gömleksiz'in (2011) yaptığı araştırmada baba eğitim düzeyi değişkenine göre demokratik tutum puanları arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir. Buna göre babanın eğitim düzeyinin öğrencilerin demokratik tutumlarında farklılaşmaya neden olmadığı söylenebilir. Öğretmen Adaylarının Demokratik Tutumları başlıklı araştırmanın bulguları ile bu araştırmanın bulgularının benzerlik gösterdiğine ulaşılmıştır. Ancak Gömleksiz'in (2011) yaptığı araştırmada en düşük demokratik tutum puanının annesi üniversite mezunu olanlarda, en yüksek demokratik tutum puanının annesi okuryazar olmayanlarda bulunmuştur. Gömleksiz'in (2011) araştırma bulguları ile bu araştırmanın bulgularının farklılık gösterdiği görülmektedir. Üniversite öğrencileri Piaget'in (1973) ahlaki gelişim kuramında bahsettiği gibi özerkleştiği bir ahlaki gelişim döneminde bulunmaktadır. Dolayısıyla kendilerine ait doğru ve yanlışları bulunmaktadır. Bireyler demokratik tutum geliştirirken anne ve babanın eğitim düzeyine bakmaksızın kendi doğrularına göre hareket ettikleri dolayısıyla anne babanın eğitim düzeyi ne olursa olsun bireylerin ahlaki gelişimi üzerine çok fazla etki göstermediği, bireylerin kendi demokratik tutumlarını daha çok kendilerinin oluşturduklarını söyleyebiliriz. Gömleksiz'in, demokratik tutum düzeyinin, annesi üniversite mezunu olan öğrencilerin düşük, annesi okuryazar olan öğrencilerin ise yüksek olduğunu

bulduğu araştırmasındaki bulguları şu şekilde yorumlayabiliriz. Üniversite mezunu annelerin sahip olduğu bilgi ve birikimlerini çocukları üzerinde bir hegemonya aracı olarak kullandıklarını ve bu durumun çocukların demokratik tutumlarını düşürdüğünü, okuryazar olmayan annelerin ise böyle bir hegemonya aracı olmadığından dolayı çocuklarının daha özgür olduklarını ve demokratik tutumlarının diğerlerine göre daha çok geliştiği varsayılabilir.

Gelir düzeyine göre bakıldığında orta sınıf sayılabilecek ya da orta sınıf olan ailelerin en yüksek düzeyde demokratik tutum gösterdikleri ancak gelir düzeyi ortanın altında olan ailelerin daha düşük demokratik tutum sergiledikleri, gelir düzeyi ortanın üstünde olan ailelerin ise en düşük düzeyde demokratik tutum sergiledikleri görülmektedir. Bu durum Gömleksiz'in (2011) yaptığı araştırmanın sonuçları ile farklılık göstermektedir. Gömleksiz'in (2011) söz konusu araştırmasında, aileleri orta ve alt gelir düzeyinde olan öğretmen adaylarının demokratik tutum puanları, üst gelir düzeyindeki öğretmen adaylarının demokratik tutum puanlarından daha yüksek çıkmaktadır. İki araştırmanın sonuçlarını birlikte tartıştığımızda, gelir düzeyinin yüksek olmasının demokratik tutumların da yüksek olmasını gerektirmeyeceği söylenebilir. Bireyin toplumsal yaşam içerisinde, insan haklarına duyarlılık göstermesi doğrudan kendisinin veya ailesinin gelir düzeyinin düşüklüğü ya da yüksekliği ile ilişkilendirilmeyebilir. Hatta bireyin sahip olduğu imkânların azlığı paylaşma duygusunu ve insan haklarına saygıyı arttırmaya katkıda bulunduğu öne sürülebilir.

Araştırmada yaşamını köyde ve belde geçiren üniversite öğrencilerinin demokratik tutumlarının en düşük olduğu, yaşamını metropolde geçiren üniversite öğrencilerinin demokratik tutumlarının en yüksek olduğu görülmektedir. Ancak araştırma bulgularından da anlaşılacağı gibi bu iki durum arasında anlamlı bir farklılığın bulunmadığı yani katılımcının yaşamını geçirdiği yer ile demokratik tutum arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı söylenebilir. Her ne kadar araştırmada öğrencilerin yaşamını geçirdiği yer (köy, belde, şehir, metropol) ile demokratik tutum arasında manidar bir fark gözlenmese de, yaşamını küçük yerleşim yerinde geçirenlerin demokratik tutumlarının düşük olduğu görülmektedir. Küçük yerleşim yerlerinde yaşayan bireyler kendilerinin sahip olduğu özelliklere (dil, din, ırk, mezhep) benzer özellikteki bireylerle yaşadığı için farklı özelliklere sahip bireylerle karşılaşma ihtimali oldukça azalmaktadır. Bu durum demokratik tutum üzerinde olumsuz bir etki oluşturabileceği ve demokratik tutumu zayıflatabileceği söylenebilir. Metropolde yaşayan bireylerin demokratik tutumunun diğerlerine göre daha yüksek çıkması ise, metropolde her türlü çeşitliliğin bulunması ve her an o çeşitlilikle karşılaşılıyor olunması ile açıklanabilir. Birey kendisinin sahip olduğu özelliklerden farklı özelliklere sahip bireylerle sürekli karşılaştığı için demokratik tutumlarının olumlu etkilendiğini söylenebilir.

Araştırmada siyasi görüşü anarşist olan katılımcıların demokratik tutumlarının en düşük olduğu, siyasi görüşü sosyalist/komünist olan katılımcıların demokratik tutumlarının en yüksek olduğu görülmektedir. Ancak araştırma bulgularından da anlaşılacağı gibi bu iki durum arasında anlamlı bir farklılığın bulunmadığı yani siyasi görüşü farklı olan katılımcılar ile demokratik tutum arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı söylenebilir. Bulgulara göre katılımcıların siyasi görüşü ile demokratik tutumu arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Her ne kadar demokratik tutum ile sahip olunan siyasi görüşler arasında manidar bir ilişki bulunmasa da siyasi görüşü sosyalist, komünist olanların demokratik tutumunun diğer siyasi görüşlere sahip olanlara göre daha yüksek olması, benimsedikleri sosyalist-komünist düşüncenin, hümanist söylemlerinin bulunması ve her türlü ayrımcılığa karşı olması dolayısıyla farklılıklara da saygı göstermesi söylemi temel etken olarak demokratik tutum üzerinde olumlu bir etki yaptığı söylenebilir. Grup narsizminde bireyin narsist özelliklerinin belli bir çevreye, zümreye, gruba yansıtılmış bir biçimi, ki birey burada kendisini içerisinde bulunduğu bu grup ile özdeşleştirmiş bir durumdadır. Anarşist düşünceye sahip bireylerde demokratik tutumun daha düşük olması ise bu düşüncenin ve felsefenin içinde barındırdığı çatışmacı özelliği temel unsur olarak demokratik tutum üzerinde olumsuz etki oluşturduğunu öne sürülebilir.

Araştırmada gelinen bölgeye göre baktığımızda Ege Bölgesinden gelen katılımcıların demokratik tutumlarının en düşük olduğu, Marmara Bölgesinden gelen katılımcıların ise demokratik tutumlarının en yüksek olduğu görülmektedir. Ancak araştırma bulgularından da anlaşılacağı gibi bu iki durum arasında anlamlı bir farklılığın bulunmadığı yani gelinen bölge ile demokratik tutum arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı söylenebilir. Her ne kadar katılımcıların geldikleri bölgelerin demokratik tutumu anlamlı bir farklılık oluşturmadığı görülse de; Ege Bölgesinden gelen katılımcıların demokratik tutumlarının düşük çıkma sebebini, Ege Bölgesinin görece Marmara Bölgesine göre daha az göç alması ve görece homojen bir yapıya sahip olması söylenebilir. Marmara Bölgesinden gelen katılımcıların demokratik tutumlarının yüksek çıkma sebebini ise Marmara Bölgesinin çok fazla göç alıyor olması dolayısıyla çeşitliliğin çok olduğu heterojen bir yapıya sahip olmasına bağlanabilir.

Araştırma bulguları incelendiğinde erkeklerin tolerans düzeylerinin kadınlardan daha yüksek olduğu görülmektedir. Araştırmada tolerans düzeylerinin cinsiyete göre anlamlı şekilde farklılaştığı görülmektedir. Oysa ilgili alanyazında kadınların kültürlerarası tolerans düzeylerinin erkeklerin kültürlerarası tolerans düzeylerine oranla anlamlı düzeyde daha yüksek bulunduğu (Agafonow, 2007) görülmektedir. Demir (2016) öğretmenler üzerinde yaptığı araştırmasında ise öğretmenlerin cinsiyetleri ile tolerans düzeyleri arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Görüldüğü gibi yurtiçi ve yurtdışında yapılan araştırmalarda cinsiyet ile tolerans arasındaki ilişkinin farklı çıkması sosyo-kültürel etkiler ve psiko-sosyal yaşantılar sonucu sonradan kazanılan cinsiyet rolleri özelliklerinden kaynaklanabileceği söylenebilir.

Araştırmada oturduğu ev seçenekler arasında olmayan, diğer olarak belirten grubun tolerans düzeylerinin en düşük olduğu, kaloriferli apartman dairesinde oturan katılımcıların ise tolerans düzeylerinin en yüksek olduğu görülmektedir. Ancak araştırma bulgularından da anlaşılacağı gibi bu iki durum arasında anlamlı bir farklılığın bulunmadığı yani oturduğu ev seçeneği ile tolerans düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı söylenebilir. Her ne kadar oturlan ev ile tolerans arasında anlamlı bir fark çıkmamış olsa da oturlan evin özellikleri ile gelir düzeyi arasında bir ilişki kurarsak bu araştırmada küçükte olsa ortaya çıkan farklılık ile ilgili alanyazında ki sonuçlar benzeşmektedir. Çünkü ilgili alanyazında da alt kültürel bölgelerde yaşayan insanların tolerans düzeyi üst kültürel bölgelerde yaşayan insanların kültürlerarası tolerans düzeyine oranla daha düşük bulunduğu (Moore ve diğ. 2006) görülmektedir. Bütün bunları baz alır isek oturlan evin dolayısıyla gelir düzeyinin (sosyo-ekonomik sınıf) tolerans üzerinde azda olsa belirleyici bir özelliğe sahip olduğu söylenebilir.

Araştırmada üniversite eğitiminin tolerans düzeyleri üzerinde olumlu bir etkisinin olduğuna ulaşılmıştır. Araştırmada birinci sınıfa devam eden üniversite öğrencilerinin diğer sınıflara göre tolerans düzeylerinin en düşük olduğu, dördüncü sınıfa devam eden üniversite öğrencilerinin tolerans düzeylerinin en yüksek olduğu görülmektedir. Benzer şekilde Moore ve arkadaşlarının (2006) yaptığı araştırmada da bireylerin eğitim düzeyinin yükselmesi ile tolerans düzeylerinin de yükseldiği ortaya çıkmıştır. Perry'nin Yetişkin Bilişsel Gelişimi, Temel İkilemcilik (dualism) ile ilişkilendirilebilir. Yurtiçi ve yurtdışı yapılan araştırmalarda da görüldüğü gibi sınıf düzeyi ile tolerans arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu ortaya çıkmaktadır. Yani üniversitede alınan eğitim arttıkça tolerans düzeylerinin de olumlu olarak arttığı söylenebilir.

Araştırmada mühendislik fakültesinde öğrenim gören katılımcıların tolerans düzeylerinin en düşük olduğu, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde öğrenim gören katılımcıların ise tolerans düzeylerinin en yüksek olduğu görülmektedir. Ancak araştırma bulgularından da anlaşılacağı gibi bu iki durum arasında anlamlı bir farklılığın bulunmadığı yani öğrenim görülen fakülte ile tolerans düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı söylenebilir. Küçükte olsa aralarında ki farkı ele aldığımızda Agafonow'un (2007) yaptığı araştırmada da kamu yönetimi, iktisat ve işletme bölümlerinde öğrenim gören bireylerin kültürlerarası tolerans düzeylerinin anlamlı düzeyde yüksek olduğu bulunmuştur. Agafonow bu durumu 'insan ilişkileri, adalet, yönetsel görevler ile ilgili eğitim içeriğiyle yetiştirilmelerinin etkili olabileceği' şeklinde açıklamaktadır. Bakioğlu (2013) ise

yaptığı araştırmada tolerans düzeyi ile öğrenim gördükleri fakülte arasında manidar bir farklılık bulmuştur. Tolerans düzeyi ile öğrenim görülen fakülte arasındaki ilişki ele alındığında öğrenim görülen fakültenin tolerans üzerinde az ya da çok ama muhakkak bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Bu araştırmada İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin tolerans düzeylerinin diğerlerine göre yüksek olması ilgili alanyazında ki bulgularla benzeşmektedir. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde derslerin içerikleri insan ilişkileri, adalet, hak, hukuk, yönetim,...vb. konuları içermektedir. Bu içeriklerin tolerans düzeyi üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu ifade edilebilir. Benzer şekilde Witenberg (2007) de yaptığı araştırmada adalet, empati ve özgürlüğün kültürlerarası toleransı anlamlı düzeyde desteklediğini bulmuştur.

Araştırmada annesi özel sağlık sigortasına sahip katılımcıların tolerans düzeylerinin en düşük olduğu, annesinin sosyal güvencesi olmayan katılımcıların ise tolerans düzeylerinin en yüksek olduğu görülmektedir. Ancak araştırma bulgularından da anlaşılacağı gibi bu iki durum arasında anlamlı bir farklılığın bulunmadığı yani annenin sosyal güvencesi ile tolerans düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı söylenebilir.

Araştırmada babası özel sağlık sigortasına sahip katılımcıların tolerans düzeylerinin en düşük olduğu, babası yeşil kart kapsamında olan katılımcıların ise tolerans düzeylerinin en yüksek olduğu görülmektedir. Ancak araştırma bulgularından da anlaşılacağı gibi bu iki durum arasında anlamlı bir farklılığın bulunmadığı yani babanın sosyal güvencesi ile tolerans düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı söylenebilir.

Araştırmada annesi ortaokul ve dengi okul mezunu olan üniversite öğrencilerinin tolerans düzeylerinin en düşük olduğu, annesi üniversite ya da yüksekokul mezunu olan üniversite öğrencilerinin ise tolerans düzeylerinin en yüksek olduğu görülmektedir. Ancak araştırma bulgularından da anlaşılacağı gibi bu iki durum arasında anlamlı bir farklılığın bulunmadığı yani annenin öğrenim düzeyi ile tolerans düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı söylenebilir. Ancak anlamlı bir farkın olmaması farkın olmadığı anlamına gelmemektedir. Araştırmada da öğrenim düzeyleri arasında azda olsa farklılık ortaya çıkmıştır. İlgili alanyazına baktığımızda da eğitim düzeyi ile kültürlerarası tolerans arasında pozitif bir ilişkinin bulunduğu (Moore ve diğ. 2006) görülmektedir. Yapılan araştırmaların bir kısmının da gösterdiği gibi annelerin eğitim düzeyi arttıkça çocuklarının tolerans düzeyinin de arttığı ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla annenin eğitim düzeyinin tolerans üzerinde bir etkiye sahip olduğu yönünde bir yorum yapılabilir.

Araştırmada babası okur-yazar olan üniversite öğrencilerinin tolerans düzeylerinin en düşük olduğu, babası okur-yazar olmayan üniversite öğrencilerinin ise tolerans düzeylerinin en yüksek

olduğu görülmektedir. Ancak araştırma bulgularından da anlaşılacağı gibi bu iki durum arasında anlamlı bir farklılığın bulunmadığı yani babanın öğrenim düzeyi ile tolerans düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı söylenebilir. Benzer şekilde Bakioğlu (2013) öğrencilerin tolerans düzeyleri ile babalarının öğrenim düzeylerine göre anlamlı bir farklılık bulmamıştır. Bu araştırmanın bulguları ile bizim yaptığımız araştırmanın bulgularının benzerlik gösterdiği ve bizim çalışmamızı desteklediği görülmektedir. Annelerin eğitim düzeyinde olduğu gibi, babaların eğitim düzeyinin de tolerans üzerindeki etkisi çok olmasa da bulunmaktadır. Dolayısıyla babanın eğitim düzeyi arttıkça çocuklarının tolerans düzeyi de olumlu etkilenmektedir. Yani babanın eğitim düzeyi yükseldikçe çocuklarının da tolerans düzeylerinin azda olsa yükseldiği ifade edilebilir.

Araştırmada 4451 TL- 5450 TL geliri olan ailelerin tolerans düzeylerinin en düşük olduğu, 5451 TL- 10000 TL geliri olan ailelerin ise tolerans düzeylerinin en yüksek olduğu görülmektedir. Ancak araştırma bulgularından da anlaşılacağı gibi bu iki durum arasında anlamlı bir farklılığın bulunmadığı yani gelir düzeyi ile tolerans düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı söylenebilir. Benzer şekilde Bakioğlu (2013) üniversite öğrencilerinin tolerans düzeyi ile gelir düzeyi arasında anlamlı bir farklılık bulmamıştır. Bu araştırmanın bulguları ile bizim yaptığımız araştırmanın bulgularının benzerlik gösterdiği ve bizim çalışmamızı desteklediği görülmektedir. Manidar bir farklılık olmasa da gelir düzeyi ile tolerans arasında azda olsa bir ilişkinin bulunduğunu söylemek mümkündür. Araştırmada da görüleceği gibi yoksulluk sınırının içerisinde bir gelire sahip ailelerin ve çocukların tolerans düzeylerinin düşük, yoksulluk sınırının üzerinde bir gelire sahip ailelerin ve çocukların tolerans düzeylerinin diğerlerine göre küçükte olsa yüksek olması gelirin toleransı azda olsa etkilediğini göstermektedir.

Araştırmada yaşamını metropolde geçiren üniversite öğrencilerinin tolerans düzeylerinin en düşük olduğu, belde ve köyde geçiren üniversite öğrencilerinin ise tolerans düzeylerinin en yüksek olduğu görülmektedir. Ancak araştırma bulgularından da anlaşılacağı gibi bu iki durum arasında anlamlı bir farklılığın bulunmadığı yani yaşamını geçirdiği yer ile tolerans düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı söylenebilir. Öğrencilerin yaşamını geçirdiği yer (köy, belde, şehir, metropol) ile tolerans düzeyleri arasında manidar bir fark gözlenmese de, yaşamını metropolde geçirenlerin tolerans düzeylerinin daha düşük olduğu yaşamlarını küçük yerleşim yerinde geçirenlerin tolerans düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum demokratik tutumda tam tersi olarak görülmektedir. Dolayısıyla metropolde yaşamak demokratik tutumu azda olsa arttırırken tolerans düzeyini ise aynı şekilde azda olsa azaltmaktadır. Yani yaşanılan yer demokratik tutumu yükseltirken yada azaltırken paralel olarak tolerans düzeyini de ters orantılı olarak azaltıp arttırdığını söylemek mümkündür.

Araştırma bulgularından da anlaşılacağı gibi siyasi görüş ile tolerans düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı görülmektedir. Ancak Bakioğlu (2013) tolerans düzeyleri ile siyasi görüşe göre anlamlı bir farklılık bulmuştur. Bu çalışmada siyasi görüşü liberal olan öğrencilerin tolerans düzeyi, siyasi görüşü muhafazakâr ve milliyetçi olan öğrencilerin tolerans düzeyi anlamlı düzeyde yüksek olduğu gözlenmiştir. Bu araştırmanın bulguları ile bizim yaptığımız araştırmanın bulgularının farklılık gösterdiği görülmektedir.

Araştırmada Doğu Anadolu bölgesinden gelen katılımcıların tolerans düzeylerinin en düşük olduğu, Ege bölgesinden gelen katılımcıların ise tolerans düzeylerinin en yüksek olduğu görülmektedir. Ancak araştırma bulgularından da anlaşılacağı gibi bu iki durum arasında anlamlı bir farklılığın bulunmadığı yani coğrafi bölge ile tolerans düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı söylenebilir. Geline bölge ile tolerans düzeyi arasında her ne kadar büyük bir ilişki bulunamamış olsa da yaşanan bölgenin azda olsa tolerans düzeyini etkilediği ifade edilebilir.

Araştırmada yapılan analiz sonucunda demokratik tutumun toleransı yordadığı ($\beta = .23$; $p < .01$) ve toleransa ilişkin varyansın % 7'sini açıkladığı görülmüştür [$F_{(1-692)} = 51.60$, $p < .01$]. Yani demokratik tutumda olabilecek olumlu ya da olumsuz bir değişme toleransı da aynı yönde etkileyeceği söylenebilir.

BÖLÜM VI

SONUÇ VE ÖNERİLER

Demokratik tutuma ilişkin araştırma bulguları incelendiğinde demokratik tutum düzeylerinin cinsiyete göre anlamlı şekilde farklılaştığı görülmektedir. Oturulan evin özellikleri, bulunduğu bölge, kimlerin o evde ve bölgede yaşadığına bağlı olarak demokratik tutumun farklılaştığı bulunmuştur. Üniversitede alınan eğitim artıkça demokratik tutumun da olumlu olarak arttığını söyleyebiliriz. Demokratik tutumun öğrenim görülen fakülteye göre anlamlı bir şekilde değiştiği bulunmuştur. Anne ve babanın sosyal güvenceye sahip olup olmaması ile demokratik tutum arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı görülmektedir. Anne ve babanın öğrenim durumu demokratik tutumu önemli ölçüde olumlu ya da olumsuz etkilemediği söylenebilir. Gelir düzeyine göre bakıldığında orta sınıf sayılabilecek ailelerin en yüksek düzeyde demokratik tutum gösterdikleri ancak, gelir düzeyi ortanın üstünde olan ailelerin ise en düşük düzeyde demokratik tutum sergiledikleri görülmektedir. Katılımcının yaşamını geçirdiği yer ile demokratik tutum arasında manidar bir ilişki bulunmadığı söylenebilir. Bulgulara göre katılımcıların siyasi görüşü ve geldikleri bölge ile demokratik tutumu arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

Toleransa ilişkin araştırma bulguları incelendiğinde erkeklerin tolerans düzeylerinin kadınlardan daha yüksek olduğu görülmektedir. Yani tolerans düzeyleri cinsiyete göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır. Anne ve babanın öğrenim düzeyi ile tolerans düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı söylenebilir. Öğrenim görülen fakülte ve oturduğu ev seçeneği ile tolerans düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Birinci sınıfa devam eden üniversite öğrencilerinin diğer sınıflara göre tolerans düzeylerinin en düşük olduğu, dördüncü sınıfa devam eden üniversite öğrencilerinin tolerans düzeylerinin en yüksek olduğu görülmektedir. Yani üniversitede alınan eğitim artıkça tolerans düzeylerinin de olumlu olarak arttığını söyleyebiliriz. Anne ve babanın sosyal güvencesi ile tolerans düzeyleri arasında manidar bir ilişki bulunmamıştır. Ailenin gelir düzeyi ve katılımcının yaşamını geçirdiği yer ile tolerans düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı söylenebilir. Siyasi görüş ve coğrafi bölge ile tolerans düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı görülmektedir.

Bu araştırma sadece Orta Karadeniz’de bir il ile sınırlı kalmıştır ancak başka bir araştırmacı/araştırmacılar bölgeler düzeyinde ya da ülke düzeyinde benzer bir araştırma yaparak bu konuda daha nitelikli sonuçlara ulaşması önerilebilir.

Bu araştırma sadece üniversitesi öğrencileri ile sınırlı kalmıştır ancak başka bir araştırmacı, farklı yaş gruplarıyla benzer bir araştırma yaparak bu konuda daha farklı sonuçlara ulaşması önerilebilir.

Bu araştırma demokratik tutum ile tolerans arasındaki ilişkiye odaklanmıştır. Başka araştırmalarda demokratik tutum ile başka değişkenlerin veya tolerans ile başka değişkenlerin ayrı ayrı karşılaştırılması konu ile ilgili daha farklı sonuçları ortaya çıkarabileceğinden bu tür araştırmaların da yapılması önemli olacaktır.

Tüm eğitim kademelerinde demokratik tutum ve toleransa yönelik ders içerikleri artırılabilir, güncellenebilir. Ders içeriklerinde olmayan kademelerde ders olarak eklenebilir. Bu ders alınırsa dolayısıyla alanda çok kültürlü psikolojik danışma yapılabilir. Türkiye birçok kültürü bünyesinde barındırmaktadır. Rehber öğretmenler olarak çok kültürlü psikolojik danışma yapabilecek olgunluğa erişmemiz gerekmektedir.

Okullarda, üniversitelerde öğrenim görmekte olan öğrencilere yönelik demokratik tutum ve tolerans düzeyini belirleme çalışmaları yapılabilir. Demokratik tutum ve tolerans düzeyini arttırmak için eğitim programı hazırlanabilir. Bu çalışmalar birini etkilerken diğerini etkileyerek güçlendirecektir.

KAYNAKLAR

- Açıkalin, A. (1994). *Eğitim yönetimi*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Afacan, H. (2000). *Demokrasi ve insan hakları eğitimi projesi kaynakları: demokrasi dosyası*. (Haz. K. Raif ve J. Mollaoğlu), Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları. 213–218
- Agafonow, Alexander (2007). *Examining Attitudes of Russian Educators toward Political, Social, and Moral Diversity, Unpublished doctoral dissertation, SUNY, Albany, NY: University at Albany*.
- Ağakay, M. A. (1959). Türkçe sözlük. Ankara: T.D.K. Yayınları, Sayı:175.
- Akın, U. ve Özdemir M. (2009). Kendini gerçekleştirme. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30, 149-158.
- Akpınar, B. ve Turan M. (2004). *Avrupa Birliğine uyum sürecinde ilköğretim öğretim öğretmenlerinin demokrasi ve demokrasi eğitimine bakışı*. 18 Mart Üniversitesi Uluslararası Demokrasi Eğitimi Sempozyumuna Sunulan Bildiri, Çanakkale.
- Anal A. A. (2003). Magna Careta ve Yönetim Anlayışımız. *Mali Kılavuz Dergisi*, 26.
- Armağan, M. ve Diğerleri (1990). Sosyal Bilimler Ansiklopedisi. İstanbul: Vahdet Yayınları
- Armaoğlu, F. (2010). *19. Yüzyıl siyasi tarihi (1789-1914)*. İstanbul: Alkim Yayınevi.
- Arslan, M. C. (2012). *İlköğretim okul müdürlerinin demokratik tutum ve davranışlarının öğretmen motivasyonu ve öğrenci başarısına etkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.
- Arslan, Z. (2001). İfade özgürlüğünün sınırlarını yeniden düşünmek. *Liberal Düşünce Dergisi*, 6 (24). Ankara: Ütopya Yayınları.
- Aşur, M. T. b. (1999). *İslam hukuk felsefesi* (çev. V. Akyüz). İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Aslan, Ö. (2001). Hoşgörü ve tolerans kavramlarına etimolojik açıdan analitik bir yaklaşım. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(2).
- Atalay, Y. (2008). *Felsefi açıdan tolerans ve hoşgörü*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Aybars, E. (1987). *Türkiye cumhuriyeti tarihi*, İzmir: Ercan Kitabevi.
- Aydın, M. S. (1999). *Hoşgörünün İslami Temelleri*. İstanbul: Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Yayınları.
- Bakır, A., A. (2007), *Sergiledikleri Demokratik Tutum Ve Davranışlar Açısından İlköğretim Okulu Yöneticilerinin Değerlendirilmesi* (Malatya İli Örneği). Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Balcı, A. (2001). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntem, teknik ve ilkeler*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Baran, G. (2015). Çocuk ebeveyn ilişki ölçeğinin okul öncesi dönemde çocuğu olan babalar için geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Uluslararası eğitim bilimleri dergisi* 3, 30-40.
- Başaran, İ. E. (2006). *Türk eğitim sistemi ve okul yönetimi*. Ankara: Ekinoks Yayınları.
- Batuhan, H. (1959). *Batıda tolerans fikrinin gelişmesi*. Ankara: Anıl Yayınevi.

- Batuhan, H. (2007). *Semiyotik, fanatizm ve tolerans*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım
- Bejan, P. (2010). About hospitality and tolerance in south-eastern europe. *Journal for the study of religions and ideologies*, 9, 26 (36-46).
- Bilgen, H. (1995). *Kamu yönetimi ve demokrasi eğitimi*. Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayını.
- Bilgen, N. H. (1994). *Çağdaş ve demokratik eğitim*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Birsöz, S. (1990). *Geleneksel Türk aile yapısının kişilik gelişimi ve toplum yaşamı üzerine etkileri*. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1. Aile Şurası Bildirileri. Ankara.
- Bloch, M. (1993). *Feodal TOPLUM*, (çev. M. A. Kılıçbay). Ankara: Gece Yayınları.
- Bolat, M. (2013). *Engelli Çocuk Olan Anne Babaların Tolerans Düzeylerine Göre Tükenmişlik Durumları*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
- Bulaç, A. (1995). *Öteki'nin Kimliği ve İmajı*. Birikim Dergisi,
- Büyükkaragöz, S. (1990). *Ortaöğretimde demokrasi eğitimi*. Konya: MEB Yayınları
- Büyükkaragöz, S. (1995). *Yükseköğretim programları ve demokratik tutumlar*. Ankara: Demokrasi Vakfı Yayınları
- Büyükkaragöz, S., Kesici, Ş. (1996). Öğretmenlerin hoşgörü ve demokratik tutumları. *Eğitim Yönetimi Dergisi*, 2, 3.
- Büyükkaragöz, S. & Üre, Ö. (1994). Öğretmen yetiştiren yükseköğretim kurumlarındaki öğrencilerin demokratik tutumları araştırması. *Türk Demokrasi Vakfı Bülteni*. (19), 29-41.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2011). *Bilimsel araştırma yöntemleri (10. baskı)*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Cafoğlu, Z. (1997). *Eğitim ve demokratik kimlik*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Chen, H. (2004). *Parental Participation in School Decision Making: Exploring the School Affairs Committee in a Taiwanese Primary School*. University of Cambridge, UK. Paper Presented at the International Symposium on Democracy Education, Çanakkale.
- Çeçen, A. (2000). *İnsan hakları*. Ankara: Gündoğan Yayınları
- Cohen, L., Manion, L. ve Morrison, K. (2007). *Observation research methods in education*, 6, 396-412.
- Comrey, A.L & Lee, H.L. (1992). *A first course in factor analysis*. Hillsdale, New Jersey: Erlbaum.
- Çukurçayır, M.A. (2000). *Siyasal katılım ve yerel demokrasi*. Ankara: Yargı Yayınevi.
- Dehestani, M. (2014). *360'Attitude*. Asemannilgoun Yayın Evi. İran. Tahran.
- Demir, S.B. ve Köçer, M. (2006). *Sosyal bilgiler dersi duyuşsal amaçların gerçekleşme düzeyinin bazı değişkenler açısından incelenmesi*. 2. Sosyal Bilimler Eğitimi Kongresinde Sunulmuş Bildiri. Van, Türkiye.
- Demir, Y. ve Kutlu, M. (2016). *Üniversite Öğrencilerinde Sosyal Etkileşim Kaygısı İle Mutluluk Arasındaki İlişki: Yalnızlığın Aracı Rolü*. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 36(1), 195-210.

- Demirtaş, H. (2004). *Demokratik sınıf yönetimi ve üniversite öğrencilerinin öğretim elemanlarının sınıf yönetimi tutum ve davranışlarına ilişkin görüşleri*. 13. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı'na Sunulan Bildiri, Malatya.
- Devellioğlu, F. (1999). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Dilekmen, M. (1999). *Grupla psikolojik danışmanın öğretmen adaylarının demokratik tutum ve empatik beceri düzeylerine etkisi*. Yayımlanmamış doktora tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Doğan, C. (2011). Tanzimat'ın Van'da Uygulanması ve Han Mahmud İsyanı, *History Studies*, Volume 3/2, s. 147-162.
- Doğan, İ. (2003). *Modern toplumda vatandaşlık, demokrasi ve insan hakları kültürel temelleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Dönmezer, İ. (1999). *Ailede iletişim ve etkileşim*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Duman, T. (1990). *Türkiye'de orta öğretimde öğretmen yetiştirme*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Duman, T., Karakaya, N. ve Yavuz, N. (2001). *Vatandaşlık bilgisi*. Ankara: Gündüz Eğitim Yayıncılık.
- Duman, T., Koç, G. (2004). *Eğitim fakültesi öğrencilerinin öğretim elemanlarının demokratik tutum ve davranışlarına ilişkin görüşleri*. 13. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı'na Sunulan Bildiri, Malatya.
- Ektem S. ve Sünbül A. (2011). Öğretmen Adaylarının Demokratik Tutumları Üzerine Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*. 31. ss.159-168.
- Engelen, B., ve Nys, T. (2008). *Tolerance: A Virtue? Towards a Broad and Descriptive Definition of Tolerance*, Katholieke Universiteit Leuven and Universiteit van Amsterdam, *Philosophy in the Contemporary World* 15:1.
- Erçelebi, H.(1977). Demokrasi ve insan hakları dersinin amaçları ne olmalıdır. *Yaşadıkça Eğitim Dergisi*, 51,12.
- Erdoğan, İ. (1991). *İşletmelerde davranış*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yayınları, 135.
- Erdoğan, M. (2003). *Anayasal demokrasi*. Ankara: Siyasal Kitabevi .
- Ergün, M. (1994). *Eğitim sosyolojisine giriş*. Ankara: Ocak Yayınları.
- Ersanlı, E. & Dicle, A. N. (2011). Üniversite öğretim elemanı yetiştirme programında tolerans eğitiminin yeri ve önemi. *Uluslararası Yükseköğretim Kongresi: Yeni Yönelişler ve Sorunlar*, 2(11), 1531.
- Eyüboğlu, İ. Z. (1995). *Türk dilinin etimoloji sözlüğü*. İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Florida, R.,Tinagli, I. (2004). *Europe in the Creative Age*. Carneige Hall Software Industry Centre, Demos.
- Forst, R. (2004). *The Limits Of Toleration*, *Constellations*, 11(3), 312-325
- Forst, R. (2012). *Toleration*. The Stanford Encyclopedia Of Philosophy. Editör: E. N. Zalta

- Genç, S.Z. ve Kalafat, T. (2007). Öğretmen adaylarının demokratik tutumları ile problem çözme becerilerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*,(2) 22,10-22.
- Gieling, M., Jochem, T., & Maykel, V. (2010). *Tolerance of Practices by Muslim Actors: An Integrative Social-Developmental Perspective*, Child Development, 5, 81, 1384–1399.
- Gilligan, C. (2017). Kadının Farklı Sesi: Psikolojik Kuram ve Kadının Gelişimi (çev. Duygu Dinçer, Fulden Arısan, Merve Elma). İstanbul: Pinhan Yayınları.
- Goloğlu, M. (1982). *Demokrasiye geçiş 1946- 1950*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Gömlüksiz, M. (1994). *Türk dili ve edebiyatı dersinde uygulanan kubaşık öğrenme yönteminin erişiyeye, demokratik tutumlara ve benlik saygısına etkisi*. 1. Eğitim Bilimleri Kongresi Bildiriler. Adana (476-493).
- Gömlüksiz M. ve Çetintaş S. (2011). Öğretmen Adaylarının Demokratik Tutumları. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17, 1-14.
- Gören, Ç. ve Karadaş, M. (1997). *İlköğretim vatandaşlık ve insan hakları eğitimi*. İstanbul: Metinler Yayıncılık.
- Gözler, K. (2000). *Türk anayasa hukuku*. Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları
- Gözübüyük, M. (2002). *Türkiye’de demokrasi ve hoşgörü kültür ve eğitiminin yaygınlaşmasında sivil toplum kuruluşlarının yeri ve önemi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Gribic, Douglas (2010). *Social and Cultural Meanings of Tolerance: Immigration, Incorporation and Identity in Aotearoa, New Zealand*, Journal of Ethnic and Migration Studies, 1, 36, 125–148.
- Güçlüol, K. (1989,15- 17 Haziran). *Eğitim, kalkınma ve bazı göstergeler*. Eğitim Bilimleri Sempozyumu. İnönü Üniversitesi, Malatya, 30-38.
- Gürkaynak, M. (1989). *Demokrasi eğitiminde boyutlar ve sorunlar*. Türk Eğitim Derneği 8. Eğitim Toplantısı, Ankara.
- Gürsoy, K., (1999). *Batıda tolerans fikri ve Osmanlı hoşgörüsü*. İstanbul: Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Yayınları, 91.
- Güven, A. ve Akkuş, Z. (2004). Demokratik değer kazanımında okulların rolü. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (9).
- Hançerlioğlu, O. (2000). *Felsefe ansiklopedisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Harrison, S. (2003). *Mutlu çocuk* (çev. M. Sağlam). İstanbul: Dharma Yayınları.
- Haytoğlu, E. (1996). Türk tarihinde demokratik hareketlerin gelişimi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, 24-30.
- Horton, J. (2000). “Toleration”, in Craig, E. (ed.), *Concise Routledge Encyclopedia of Philosophy*, London: Routledge
- Izgar, G. (2013). *İlköğretim okulu 8.sınıf öğrencilerine uygulanan değerler eğitimi programının demokratik tutum ve davranışlarına etkisi*. Yayımlanmamış doktora tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.

- İnceoğlu, M. (1993). *Tutum algı iletişim*. Ankara: Verso Yayıncılık
- Jackman, M. R. (1977). Prejudice, Tolerance, And Attitudes Toward Ethnic Groups. *Social Science Research* 6, 145-169.
- Jangsmā, E. (2007). *The Ccomplete Women' Psychotherapy. Treatment Planner*. Saeighi Mameghani, S.(Çev).(2013).Tahran, İıran.
- Kabaagaç S. ve Alova E., Tolerans md., Latince Türkçe sözlük. İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1996). *İnsan ve insanlar*. İstanbul: Evrim Basım.
- Kalaycıoğlu, E. (1995). *Türkiye'de siyasal kültür ve demokrasi*. Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, 43-69.
- Kaleli, A. (2013). *Kendine saygı ve tolerans düzeyi arasındaki ilişki*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
- Kapani M. (1998). *Politika bilimine giriş*. 4. Basım, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Karahan, T. F., Sardoğan, M. E., Özkamalı, E. ve Dicle, A. N. (2006). Öğretmen adaylarında demokratik tutum, nevrotik eğilimler ve kendini gerçekleştirme. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30, 149-158
- Karasar, N. (1979). Problem alışkanlıkları çözmeye. *Çağdaş Eğitim Dergisi*.
- Karasar, N. (1994). *Bilimsel araştırma yöntemi: kavramlar, ilkeler, teknikler*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kaya, C. (2013). *Sınıf Öğretmenlerinin Sınıf Yönetimindeki Demokratik Tutumlarının İncelenmesi*. Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Khormaie, F., Farmani, A. ve Soltani, E. (2014). *Investigating the Prediction Role of Patience as a Moral Construct and Personality Characteristics in the Hopelessness of University Students*. Medical Ethics Journal, 8(28), 167– 199.
- Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., Büyüköztürk, Ş. ve Demirel F. (2008). İlköğretim 2. Kademe ve lise öğrencilerinin ders ve sınıf düzeylerine göre öğrenme stratejileri ve güdülenme düzeylerinin belirlenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5 (1).
- Kılıççı, Y. (1992). *Okulda ruh sağlığı*. Ankara: Şafak Matbaa.
- Kıncal, Y. (2004). *Vatandaşlık bilgisi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kışlalı, A. (1994). *Kemalizm, laiklik ve demokrasi*. 2.basım, Ankara: İmge Kitapevi.
- Kızıltan, G. (1984). *Üniversite öğrencilerinin kişisel ve sosyal uyum düzeylerini etkileyen etmenler*. Yayımlanmamış doktora tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Kline, R. B. (2011). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling*, The Guilford Press, Third Edition, New York.
- Kongar, E. (1998). *21. Yüzyılda Türkiye: 2000'li yıllarda Türkiye'nin toplumsal yapısı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kulaksızoğlu, A. (2000). *Ergenlik psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi
- Kumral, N. (2010). *Kalkınma ajansları ve yaratıcılık*. İzmir, Bursa: Ekin Yayınevi.

- Kuyurtar, M. (2000). *Ortaçağ İslam düşüncesinde hoşgörü*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Kuzgun, Y. (2001). *Sınıfta demokrasi* (Ed: A. Şimşek). Ankara: Eğitim Sen Yayınları.
- Kuzu, B.(1992). *Türk anayasa metinleri ve ilgili mevzuat*. İstanbul: Filiz Yayınevi
- Kuzu, B. (1997). Demokrasi ve gerekleri. *Yeni Türkiye Dergisi*, 3(17),103–110.
- Lindsay, A. D. (1973). *Demokrasinin unsurları*, Çev.: K. Diriöz, Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları.
- Lintner, T. (2005). A world of difference: Teaching tolerance through photographs in elementary school. *The Social Studies*, February, 34-37.
- Lipset, S. M. (1986). *Siyasal insan*, (Çev. Mete Tunçay). Ankara: V Yayınları.
- Mcintosh, M. E., MacIver, M. A, Abele, D.G., & Nolle, D. B. (1995). *Minority Rights and majority rule: Ethnic tolerance in Romania and Bulgaria*, *Social Forces*, 73, 939-968.
- M.E.B. (2004). *Demokrasi eğitimi ve okul meclisleri yönergesi*. Ankara: TTKB Yayınları.
- M.E.B. (2006). *Milli eğitim şuraları*. Ankara: MEB, TTKB Yayınları.
- Meyer, M. J., (2002). *Two Forms of Toleration*. *Journal of Social Philosophy*.33, 4, 548-562.
- Moore, Laura M. & Ovadia, Seth (2006). *Accounting for Spatial Variation in Tolerance: The Effects of Education and Religion*, *Social Forces*, 4, 84.
- Mumcu, A. (1985). Cumhuriyetin ilk dönemlerinde laiklik. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 1 (2).
- Nunnally, J.C. (1978). *Psychometric theory*. NewYork: Mc Graw Hill.
- Milli Eğitim Temel Kanunu (1973). Resmi Gazete (24.06.1973). Sayı: 14574.
- Oğuşgil, A. (2008). İnsan hakları eğitiminde rol oynayan ana unsurlar. *Anadolu BİL Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 3(12), 1-14.
- Ortaylı, İ. (1999). *Osmanlı devletinde laiklik hareketleri üzerine*. İstanbul: Ayışığı Kitapları.
- Ortaylı, İ. (2007). *Osmanlı barışı*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Özgüven İ.E. (2001), *Ailede iletişim ve yaşam*. Ankara: PDRM Yayınları.
- Perry, W. G. (1970). *Forms of intellectual and ethical development in the college years: A scheme*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Piaget, J. (1973) *The Psychology of Intelligence*. N. J: Adams Littlefield.
- Pigman, Bonnie Berkley. (2001). *Current Status Of The Effective Use of Classroom Rules: Without a plan, You Have a Plan ; It's A Plan To Fail*. The University of Toledo.
- Püsküllüoğlu, A. (2001). *Türkçedeki yabancı sözcükler sözlüğü*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Ricoeur, P., (1996). *Tolerance, Rights and the Law*. ,Diogenes,no. 176, Vol. 44/4, Winter.

- Sağlam, H. İ. (2000). Sosyal bilgiler dersinin demokratik tutum geliştirmedeki rolü. *Milli Eğitim Dergisi*, 146.
- Sağlam, H. İ. (1997). *İlköğretim okullarında Türkiye cumhuriyeti inkılâp tarihi ve Atatürkçülük dersi öğretiminin değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Saraç, T. (1985). Büyük Fransızca Türkçe sözlük. İstanbul: Adam Yayınları.
- Sarı, M. (2007). *Demokratik değerlerin kazanımı sürecinde örtük program: düşük ve yüksek okul yaşam kalitesine sahip iki ilköğretim okulunda nitel bir çalışma*. Yayınlanmamış doktora tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Sarıbay, A. Y. (1998). *Siyaset demokrasi ve kimlik*. Bursa: Asa Kitabevi.
- Sayın, N. (2001). *Sınıf öğretmenlerinin karşılaştıkları istenmeyen öğrenci davranışları ve bu davranışların nedenlerine ilişkin görüşleri ile istenmeyen davranışları önleme yöntemleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Saeighi Mameghani S. (2017). *Türkiye ve İran'daki Üniversite Öğrencilerinin Affetme, Tolerans ve Mutluluk Düzeylerinin Karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
- Sullivan, J., Shamir, M., Walsh, P., & Roberts, N. S. (1985). *Political tolerance in context: Support for unpopular minorities in Israel, New Zealand, and the United States*, Boulder, CO: Westview Press.
- Sungur, N. (2002). *Yaratıcı okul düşünen sınıflar*. İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Şahin, R. ve Bakioğlu, F. (2013). Kültürlerarası tolerans ile ahlaki olgunluk arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(29), 108-116.
- Tanilli, S. (2003). *Nasıl demokrasi istiyoruz*. İstanbul: Adam Yayıncılık.
- Tavşancıl, E. (2002). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Tekeş, B. (2013). *Engellilere yönelik önyargıyı yordayan değişkenler: kültürler arası bir araştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Toper, T. (2007). *İlköğretim ikinci kademedeki demokrasi eğitimi: ikinci kademe öğretmenlerinin demokratik tutum ve davranışları sergileme düzeyleri (Kars ili örneği)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kafkas Üniversitesi, Kars.
- Tüfekçi, N., Okutan, M. (2006). *İlköğretim okullarında karşılaşılan olumsuz öğrenci davranışlarına karşı sınıf öğretmenlerinin kullandıkları sözlü ve sözsüz ipuçları*. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Yüksek Lisans Programı Dönem Projesi, Trabzon.
- Türe, H., Ersoy, A.F. (2014). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin hoşgörü algısı. *Sosyal Bilgiler Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 31-56.
- Türk Dil Kurumu (1998). Türkçe sözlük. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu & Ağakay, M. A. (1959). *Türkçe sözlük*. Ankara: Yeni Matbaa.
- Türkbay, R. A. (2005). *Üniversite öğrencilerinin demokratik tutum ve değerleri üzerine bir araştırma (Pamukkale Üniversitesi örneği)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Türküne, M. (2003). *Siyaset bilimi*. İstanbul: Lotus Yayınları.

- Uca, M. A. (2015). *Eğitim fakóltesi öğrencilerinin öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları ile hoşgörü değerine sahip olma düzeyleri arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (1995). *Declaration on the Principles of Tolerance*. Paris:Fransa.
- Ural, S.N. (2010). *İlköğretim öğrencilerinin demokratik tutum ve empatik eğilim düzeylerine sosyal bilgiler dersinin etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Wainryb, C., Shaw L. A., Langley M., Cottam, K., & Lewis, R. (2004). *Children's Thinking About Diversity of Belief in the Early School Years: Judgements of Relativizm, Tolerance, and Disagreeing Persons*, Child Development, 3, 75, 687- 703.
- Weil, Frederick D. (1985). *The variable effects of education on Liberal attitudes: A comparative- historical analysis of anti-Semitism using public opinion survey data*, American Sociological Review, 50, 458-474.
- Wilson, E. J., Reill, P. H. (2004). *Encyclopedia of the Enlightenment*, Book Builders Incorporated, New York.
- Witenberg, R. T. (2007). *The moral dimension of children's and adolescents conceptualisation of tolerance to human diversity*, Journal of Moral Education, 36, 433-451.
- Yanıklar, C., Elyıldırım, U. (2004). Demokrasi eğitimi ve pratik uygulamalar. *Çoluk Çocuk Dergisi*, 44(8).
- Yavuzer, H.(2007). *Okul öncesi eğitimde güncel konular*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Yazgan, Y. (2007). Dördüncü ve beşinci sınıf öğrencilerinin rutin olmayan problem çözme stratejileriyle ilgili gözlemler. *İlköğretim Online Dergisi*, 6(2), 249-263.
- Yeşil, R. (2002). *Okul ve ailede insan hakları ve demokrasi eğitimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtımı.
- Yeşil, R. (2003). Demokratik eğitim ortamının insan hakları temeli. *Kırşehir Eğitim Fakóltesi Dergisi*, 4(2), 45-54.
- Yeşil, R. (2004). İnsan hakları ve demokrasi eğitiminde yöntem. *Kırşehir Eğitim Fakóltesi Dergisi*, 5, 35-41.
- Yeşilkayalı E. (2014). *Ebeveynlerin çocuk haklarına yönelik tutumları ile ilköğretim öğrencilerinin ahlaki Olgunluk ve hoşgörü eğilimleri arasındaki ilişki*. Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakóltesi Dergisi, 36, 12-25.
- Yılman, M. (2006). *Demokrasimizin kültürel temelleri*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Yurtbaşı, M. (2006). *Dictionary of 2006 English&Turkish*. İstanbul: Bahar Yayınları.
- Yükseköğretim Kanunu, (1981). Resmi gazete (06.11.1981). Sayı: 2547.
- Yürüşen, M. (1996). *Liberal bir değer olarak ahlaki ve siyasi hoşgörü*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

EKLER

EK-1. Ölçek İzinleri

Tolerans Ölçeği İzni

eersanli@gmail.com

Çar 1.02.2017, 16:02

Siz

Kullanabilirsin kolay gelsin

iPhone'umdan gönderildi

Burak Aydoğmuş <burak604425@hotmail.com> şunları yazdı (1 Şub 2017 11:33):

Sayın Doç.Dr. Ercümen Ersanlı;

Ben Gazi Osman Paşa Üniversitesi PDR Ana Bilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisiyim. Tezim amacıyla gerçekleştireceğim bir araştırmamda sizin 2014 yılında geliştirdiğiniz Tolerans Ölçeğini kullanmak istiyorum. Araştırmam için gereken izni vererseniz çok mutlu olurum.

Saygılarımla.

Burak Aydoğmuş

Psikolojik Danışman ve Rehber Öğretmen

Demokratik Tutum Ölçeği İzni

Ayşe Gülsüm AKÇATEPE <agd-86@hotmail.com>
Pzt 13.02.2017, 13:54
Siz;
dgozutok@hotmail.com
demokratiktutumölçeği.doc

İndir
OneDrive'a kaydet
İyi günler,

Demokratik Tutum Ölçeği ektedir (yanıt anahtarı ölçeğin sonunda yer almaktadır).

Araştırmanızın sonuçları hakkında bilgi verirseniz seviniriz.

İyi çalışmalar.

*Arş.Gör.Ayşe Gülsüm AKÇATEPE
Ankara Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Fakültesi
Eğitimde Program Geliştirme ABD
06590 Cebeci/Ankara
03123633350-3204*

Burak Aydoğmuş
Pzt 13.02.2017, 13:42
dgozutok@hotmail.com;
dgozutok@ankara.edu.tr

Sayın Prof. Dr. Fatma Dilek Gözütok;

Ben Gazi Osman Paşa Üniversitesi PDR Ana Bilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisiyim. Tezim amacıyla gerçekleştireceğim bir araştırmamda sizin 1995 yılında geliştirdiğiniz Demokratik Tutum Ölçeğini kullanmak istiyorum. Araştırmam için gereken izni verirseniz çok mutlu olurum.

Saygılarımla.

Burak Aydoğmuş
Psikolojik Danışman ve Rehber Öğretmen

EK-2. Kişisel Bilgi Formu

Sayın katılımcı,

Bu çalışma, üniversite öğrencilerinin toplumsal hayata bakış açılarına yöneliktir. Burada belirtilen anket maddelerine vereceğiniz içtenlikli yanıtlar kesinlikle gizli tutulacaktır ve araştırmamın başarıya ulaşmasında büyük katkı sağlayacaktır. Değerli zamanınızı ayırdığınız için çok teşekkür ederim. Saygılarımla.

Burak AYDOĞMUŞ

Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık

Yüksek Lisans Öğrencisi

1) **Cinsiyetiniz:** Kadın ( ) Erkek ( )

2) **Yaşınız** : .....

3) **Fakülteniz** :

1. ( ) Eğitim Fakültesi
2. ( ) Fen-Edebiyat Fakültesi
3. ( ) İktisadi ve İdari Bilimler F.
4. ( ) Mühendislik Fakültesi
5. ( ) Tıp Fakültesi
6. ( ) Ziraat Fakültesi
7. ( ) İlahiyat Fakültesi

4. **Bölümünüz** : .....

5. **Sınıfınız** : .....

6) **Kendiniz dahil ailenizdeki**

birey sayısı : .....

7) **Oturduğunuz ev kendinizin mi?**

1. ( ) Evet
2. ( ) Hayır

8) **Oturduğunuz ev aşağıdakilerden hangisidir?**

1. ( ) Apartman Dairesi, Kaloriferli
2. ( ) Apartman Dairesi, Kombili
3. ( ) Apartman Dairesi, Sobalı
4. ( ) Müstakil Ev (Dubleks ya da Tripleks)
5. ( ) Müstakil ev (gecekondu)
6. ( ) Başka (Lütfen Yazınız) .....

9) **Eviniz ne ile ısınıyor?** (Lütfen en çok kullandığınızı yazınız)

1. ( ) Soba
2. ( ) Kalorifer
3. ( ) Kombi (Doğalgaz)
4. ( ) Merkezi Sistem (Doğalgaz)
5. ( ) Elektrikli ısıtıcı
6. ( ) Başka (Lütfen Yazınız) .....

10) **Anninizin sosyal güvenceye sahip olma durumu nedir?**

1. ( ) SGS (SSK, Bağkur, Emekli Sandığı)
2. ( ) Özel Sağlık Sigortası
3. ( ) Yeşil Kart
4. ( ) Yok
5. ( ) Başka (Lütfen Yazınız) .....

11) **Babanızın sosyal güvenceye sahip olma durumu nedir?**

1. ( ) SGS (SSK, Bağkur, Emekli Sandığı)
2. ( ) Özel Sağlık Sigortası
3. ( ) Yeşil Kart
4. ( ) Yok
5. ( ) Başka (Lütfen Yazınız) .....

Aşağıdaki soruları anne ve/veya babanız hayatta olmasa dahi lütfen yanıtlayınız.

12) Ailenizde kimler çalışıyor? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz)

1. ( ) Anne
2. ( ) Baba
3. ( ) Kardeşler
4. ( ) Kimse çalışmıyor

13) Annenizin öğrenim durumu nedir?

1. ( ) Okur-yazar değil
2. ( ) Okur-yazar (ama herhangi bir okulu bitirmemiş)
3. ( ) İlkokul mezunu
4. ( ) Ortaokul ve dengi okul mezunu
5. ( ) Lise ve dengi okul mezunu
6. ( ) Üniversite mezunu
7. ( ) Lisansüstü öğrenim görmüş

14) Babanızın öğrenim durumu nedir?

1. ( ) Okur-yazar değil
2. ( ) Okur-yazar (ama herhangi bir okulu bitirmemiş)
3. ( ) İlkokul mezunu
4. ( ) Ortaokul ve dengi okul mezunu
5. ( ) Lise ve dengi okul mezunu
6. ( ) Üniversite mezunu
7. ( ) Lisansüstü öğrenim görmüş

15) Annenizin mesleği nedir? (Emekli veya şu anda çalışmıyorsa ya da hayatta değilse önceden yaptığı işi yazınız)

1. ( ) Çiftçi
2. ( ) Meslek edinmiş işçi (kalifiye işçi)
3. ( ) Mesleği olmadan herhangi bir işte çalışan işçi (Tarım işçisi, düz işçi, hizmetli vb.)
4. ( ) Küçük esnaf, zanaatkâr vb. serbest meslek (Tüccar, müteahhit, sanayici vb.)
5. ( ) Serbest meslek (doktor, avukat, müşavir, mühendis, mimar, veteriner, eczacı vb.)
6. ( ) Kamu kurumunda memur, (öğretmen, hemşire, polis, subay (albaya kadar) vb.)
7. ( ) Kamu kurumunda yüksek düzeyde memur (müsteşar, vali, genel müdür, yüksek rütbeli subay vb.)
8. ( ) Başka (Lütfen Yazınız) .....

16) Babanızın mesleği nedir? (Emekli veya şu anda çalışmıyorsa ya da hayatta değilse önceden yaptığı işi yazınız)

1. ( ) Çiftçi
2. ( ) Meslek edinmiş işçi (kalifiye işçi)
3. ( ) Mesleği olmadan herhangi bir işte çalışan işçi (Tarım işçisi, düz işçi, hizmetli vb.)
4. ( ) Küçük esnaf, zanaatkâr vb. serbest meslek (Tüccar, müteahhit, sanayici vb.)
5. ( ) Serbest meslek (doktor, avukat, müşavir, mühendis, mimar, veteriner, eczacı vb.)
6. ( ) Kamu kurumunda memur, (öğretmen, hemşire, polis, subay (albaya kadar) vb.)
7. ( ) Kamu kurumunda yüksek düzeyde memur (müsteşar, vali, genel müdür, yüksek rütbeli subay vb.)
8. ( ) Başka (Lütfen Yazınız)

17) Ailenizin aylık gelir durumu aşağıdakilerden hangisine uymaktadır? (Ailenizde gelir getiren bütün bireyleri de katarak, toplam gelire göre işaretleyiniz).

1. ( ) Düzenli, sabit bir gelirimiz yok
2. ( ) 500 TL-1450 TL
3. ( ) 1451 TL- 2450 TL
4. ( ) 2451 TL- 3450TL
5. ( ) 3451TL- 4450 TL
6. ( ) 4451 TL- 5450 TL
7. ( ) 5451 TL- 10000 TL
8. ( ) 10001 TL ve üzeri

18) Siz yaşamınızın büyük bir çoğunluğunu hangi yerleşim yerinde geçirdiniz?

1. ( ) Metropol (Büyükşehir)
2. ( ) İl merkezinde
3. ( ) İlçe merkezinde
4. ( ) Belde veya Köyde
5. ( ) Yurtdışında
6. ( ) Başka(Lütfen Yazınız) .....

19) Aileniz yaşamınızın büyük bir çoğunluğunu hangi yerleşim yerinde geçirdi?

1. ( ) Metropol (Büyükşehir)
2. ( ) İl merkezinde
3. ( ) İlçe merkezinde
4. ( ) Belde veya Köyde
5. ( ) Yurtdışında
6. ( ) Başka(Lütfen Yazınız) .....

20)Siyasi görüşünüz aşağıdakilerden hangisine uymaktadır?

- 1.Aşırı Sağ
- 2.Milliyetçi
- 3.Muhafazakâr
- 4.Merkez Sağ
- 5.Liberal
- 6.Sosyal Demokrat/Demokrat
- 7.Sosyalist(komünist)
- 8.Anarşist

21)Yaşamınızın büyük bir kısmını nerede geçirdiniz?

- 1.( )Türkiye
(Lütfen İl İsmi Yazınız).....
- 2.( )Diğer Ülke
(Lütfen Ülke İsmi Yazınız).....

EK-3. Demokratik Tutum Ölçeği

(Örnek Maddeler)

Lütfen, aşağıda size verilen ölçeklerde her maddenin başında ki parantez içine, belirtilen ifadeye katılıyorsanız **artı(+)**, katılmıyorsanız **eksi(-)** işareti koyunuz. Hiç bir ifadeyi atlamamanız ve ifadeleri içtenlikle değerlendirmeniz son derece önemlidir.

- ( ) 1. İnsanların amaçlarına saygılı olma, demokratik bir insanın en temel özelliğidir.
- ( ) 2.
- ( ) 3.
- ( ) 4.
- ( ) 5.
- ( ) 6. Demokratikleşme sürecindeki gelişme bilimdeki gelişmeden daha önemlidir.
- ( ) 7.
- ( ) 8.
- ( ) 9. Gençlerin suç davranışlarının sıklığının ve ciddiyetinin artması, onların çok fazla özgür bırakılmalarının sonucudur.
- ( ) 10.
- ( ) 11.
- ( ) 12.
- ( ) 13. Türkiye’de eğitimcilerin zihnini kurcalayan sorunları kökünden ve uzmanca çözmeye çalışacak tam gün hizmet veren eğitim araştırmacıları olmalıdır.
- ( ) 14.
- ( ) 15. Çocuklara her denileni yapmak değil, düşünerek dürüstçe davranmak öğretilmelidir.
- ( ) 16.
- ( ) 17. Bir çocuğun mutlu olmayı öğrenmesi, okumayı öğrenmesinden daha önemlidir.
- ( ) 18.
- ( ) 19. Amaçları başkaları tarafından belirlenen bir insan köledir.
- ( ) 20. Genci kendi değer yargılarıyla uyuşmayan şeyleri yapmaya zorlamak son derece yanlıştır.
- ( ) 21. Öğrencilerin öğretmenlere karşı tutumlarının araştırmalarla belirlenmesi gerekir.
- ( ) 22.
- ( ) 23. Bir eğitim etkinliğinin değeri, öğrencilerin değerler sistemi açısından ölçülmelidir.
- ( ) 24.
- ( ) 25. Duyguların eğitimi, düşüncelerin eğitimi kadar önemlidir.
- ( ) 26. “Zorunlu” sorumluluk, gerçek sorumluluk değildir.
- ( ) 27.
- ( ) 28.

- ( ) 29.
- ( ) 30. Bireysel özgürlük, ancak gerekli olduğunda, grubun ilerlemesine engel olduğu durumlarda bireyin onayı alınmadan başkaları tarafından sınırlandırılabilir.
- ( ) 31. Çocuğun ilgilerinden çok ihtiyaçlarının dikkate alınması, tüm eğitim kurumlarının benimsediği ilke olmalıdır.
- ( ) 32.
- ( ) 33. Bireylerin amacının kutsallığı, demokrasinin özü olarak vurgulanabilir.
- ( ) 34.
- ( ) 35.
- ( ) 36. İdeal demokrasi herkese amaçlarını gerçekleştirme hakkı verir.
- ( ) 37.
- ( ) 38.
- ( ) 39.
- ( ) 40. Ciddi davranış bozuklukları; öğrencilerin yönetime katılmalarına izin verildiği okullarda görülür.
- ( ) 41. Öğretim programlarına sıkı bağlılık, sınıftaki demokratik yaşamın en büyük düşmanıdır.
- ( ) 42. Uygulanamayan demokrasi öğrenilemez.
- ( ) 43. Demokratik yöntemle kazanılan bilgiler kalıcı ve gerçek bilgilerdir.
- ( ) 44.
- ( ) 45.
- ( ) 46. Sınıfta yapılan oylamalarda öğrencilerin kapalı oy hakkı olmalıdır.
- ( ) 47.
- ( ) 48. Çocukları özgür olan bir ulus, özgür insanları olan bir ulus olacaktır.
- ( ) 49.
- ( ) 50. Sağlıklı, demokratik bir toplumda gençler için yarışmalı oyunlar ve sporlar önemlidir.

EK-4. Tolerans Ölçeği

(Örnek Maddeler)

Lütfen aşağıdaki her bir maddeyi okuyun. Her bir ifadenin size ne kadar uyduğunu puanlamak için izleyen derecelendirmeyi kullanın.

	Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
1. Hakkımın yenilmesi beni rahatsız eder.					
2.					
3. Başka kültürden birisiyle evlilik yapabilirim.					
4. .					
5. Çevremdekilerin bana güvensizliklerine dayanamam.					
6.					
7. Kendini beğenenlerden nefret ederim.					
8.					
9. Kaprisli insanlara katlanamam.					
10.					
11. İnsanların hatalarını kabul etmelerini beklerim.					

EK-5 Yazarın Özgeçmişi

Adı Soyadı	Burak AYDOĞMUŞ
Doğum Tarihi ve Yeri	01.01.1986, Tokat
İletişim Bilgileri	Adres: Tokat Rehberlik ve Araştırma Merkezi. Cemalettin Mah. Gazipaşa Cad. 9. Sok. No:3 Merkez/TOKAT e-mail: burak604425@gmail.com

Öğrenim Bilgileri

Derece	Alan	Üniversite	Yıl
Lisans	Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık	Atatürk Üniversitesi	2005-2009
Yüksek Lisans	Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık	Gaziosmanpaşa Üniversitesi	2010-2018

Çalışma Deneyimi

Kurum	Görev	Yıl
Şehit Ömer Halis Demir Rehberlik ve Araştırma Merkezi Tokat/Niksar	Rehber Öğretmen	2010-2010
Tokat Gülbahar Hatun İlköğretim Okulu	Rehber Öğretmen	2010-2014
Tokat Rehberlik ve Araştırma Merkezi	Rehber Öğretmen	2014-devam ediyor